

**MIRCEA
ELIADE**

INDIA

Coperta : FLORIN ILIE

MIRCEA ELIADE

INDIA

**Ediție îngrijită și prefăcută
de MIRCEA HANDOCA**

EDITURA PENTRU TURISM

București, 1991

„DESCOPERIREA“ INDIEI de către MIRCEA ELIADE

Țara Vedetelor și Upanishadelor a fascinat adolescența și tinerețea lui Mircea Eliade. Primul contact cu vechea Indie a avut loc în clasa a VI-a de liceu, când elevul Eliade Gh. Mircea a conferențiat despre... Rama, documentîndu-se exclusiv din cartea Les Grands initiés a lui Schuré.

Memorialistica eliadescă reține, peste decenii, indignarea adolescentului indus în eroare și hotărîrea lui, încă de pe atunci, de a nu mai fi sedus de falsa strălucire a lucrărilor de popularizare, ci de a se adresa direct surselor de bază.

„Și care nu mi-a fost mirarea, și furia, aflînd, curînd după aceea, că era vorba de o poveste «mistică» inventată de Schuré. Cred că de-atunci s-a născut în mine neîncrederea față de diletanți, teama de a nu mă lăsa păcălit de un amator, dorința tot mai aprigă de a merge la izvoare, de a consulta exclusiv lucrările specialiștilor, de a epuiza bibliografia“¹.

Îndemnat de profesorul de latină Nedelea Locusteanu, prin 1924 începe să învețe sanscrita, după manualul lui Pizzagalli. Puțin înainte își însușise primele noțiuni din alte două limbi orientale : ebraica și persana.

Lupta împotriva somnului și exercițiile de educare a voinței din ultimii ani de liceu și primii de studenție, dorința de a-și depăși propria-i condiție reprezintă punctul de plecare al tehnicilor yoga.

Alături de articolele de istoria religiilor și alchimiei încep să apară și cele de orientalistică. În „Știu tot“, „Orizontul“, „Revista tinerimii“ Mircea Eliade scrie despre vechea literatură indiană, cu referiri erudite la Sakuntala, Bhagavadgita și Bhâminivilâsa.

Apologia budismului, cartea lui Carlo Formichi, profesor de limbă și literatura sanscrită la Universitatea din Roma, gă-

¹ Mircea Eliade, *Amintiri I* (Mansarda), Colecția „Destin“, George Uscătescu, 1966, p. 79.

sește în el un entuziast susținător. Aceasta „ar trebui citită de toți cei care privesc fără interes sau cu prejudecăți ciudatul și admirabilul fenomen religios care a fost budismul”².

Printre primele articole apărute în „Cuvîntul” este și Dinamismul religios în India, câteva considerații personale pornind de la o altă carte tot a lui Formichi : *Il pensiero religioso nell' India antica*³. După câteva zile va publica, în același ziar, Orient și occident⁴. Lui Asvagoșa, autorul celebrei vieți a lui Buddha îi consacră două foiletoane, comparînd poemul acestuia, Buddha carita, cu Divina Comedie și Eneida⁵, cu viața și cîntecele lui Milarepa⁶.

Ca bursier al Societății Națiunilor, la Geneva, în vara anului 1927, citește cărți inaccesibile la București, îndeosebi lucrări de orientalistică.

Apologia virilității, tipărită tot în 1927 — toamna — după mărturia autorului însuși, amintește India prin derutantul amestec de asceză, exaltare metafizică și sexualitate.

În Italia, în primăvara și vara anului 1928, paralel cu pregătirea tezei de licență despre Renașterea italiană, își completează informațiile despre filosofia indiană la Biblioteca Universității din Roma și la cea a seminarului de indianistică.

Într-o după amiază de mai 1928, citind în prefața primului volum din Istoria filosofiei indiene de Surendranath Dasgupta despre opera culturală a Maharajahului Manindra Chandra Nandy de Kassimbazar, îi scrie acestuia, solicitîndu-i o bursă și precizîndu-i că ar dori să vină pentru doi ani la Calcutta, să studieze cu profesorul Dasgupta. În același timp se adresează și celebrului filosof indian, rugîndu-l să accepte să-i fie îndrumător. Peste aproape trei luni Maharajahul îi răspunde favorabil. Și Desgupta consimte să-l aibă doctorand.

Bucuros, într-o stare de permanentă euforie, solicitantul nu-și pierde luciditatea. Cu vorbe și promisiuni nu se poate ajunge în India. De aceea, cere ajutorul profesorilor săi de la Universitatea din București. Aceștia îl sfătuiesc să facă o petiție către Ministerul de Finanțe, pe marginea căreia, cu generozitate, îi fac o caracterizare excelentă.

² Apologia budismului. Pe marginea cărții lui Formichi, în „Adevărul literar și artistic”, an VII (1926), septembrie 5, nr. 300, p. 4.

³ Vezi Dinamismul religios în India. Note pe marginea unei cărți recente, în „Cuvîntul” an III (1926), noiembrie 21, nr. 617, pp. 1—2.

⁴ Vezi „Cuvîntul”, an II (1926), decembrie 1, nr. 625, pp. 1—2.

⁵ Vezi Asvagoșa, în „Cuvîntul” an III (1927), februarie 24 ș. 27, nr. 693 și 696, pp. 1—2.

⁶ Cf. Milarepa (I și II), în „Cuvîntul”, an III (1927), iulie 29 și 31, nr. 822, 824 pp. 1—2.

C. Rădulescu Motru : „Recomand cu toată căldura pe petiționar, fiindu-mi cunoscut ca un licențiat excepțional de bine dotat pentru studiile filozofice și care în timpul cursurilor de la Universitatea noastră a trecut examenele foarte bine“.

D.D. Pogoneanu și D. Gusti se asociază recomandărilor și aprecierilor colegului lor.

A doua scrisoare a Maharajahului îl asigură că va căpăta bursa îndată ce va ajunge la Calcutta. Deși nu primise un răspuns favorabil din partea Ministerului de Finanțe, împrumută o sumă destul de importantă de la unchiul Mitache. Cu mare greutate, reușește să obțină viza engleză de plecare doar pentru trei luni, spre a participa, ca delegat al YMCA-ei, la un congres la Poonomalee, lângă Madras. La 22 noiembrie 1928⁷ plecă din Gara de Nord spre Constanța iar de aici, cu un vapor românesc, se îndreaptă către Egipt, Alexandria fiind primul popas în marea sa călătorie.

Cele treizeci de ceasuri de furtună de pe Mediterana nu-l neliniștesc prea mult. În primul reportaj apărut în „Cuvîntul“ își va aminti cum, cu cinci ani în urmă, rătăcind cu câțiva prieteni într-o barcă pe Marea Neagră, au fost surprinși de furtună fără pîine, fără apă și fără speranțe. Dacă în adolescență îi fusese frică, acum, în drumul spre „țara făgăduinței“ nici măcar nu se gîndește la posibilitatea unui naufragiu.

Impresiile de călătorie, numeroase și variate, sesizează cu acuitate esențialul. În notații laconice, aglomerarea de verbe redă, de pildă, forfota aceluia „du-te-vino“ din portul Alexandriei.

⁷ În privința stabilirii exacte a cronologiei itinerarului, vom da crezare documentului autentic (acte, scrisori, însemnări de jurnal făcute imediat, articole, interviuri) și nu memorialisticii. Oricît de excepțională ar fi memoria cuiva (și a lui Mircea Eliade indubitabil că era), ea nu putea preciza, după cîteva decenii, data exactă a evenimentelor. Începutul voiajului a fost nu 20 noiembrie, așa cum își amintește în *Amintiri* eroul principal, ci două zile mai tîrziu. Am făcut această mică „rectificare“ bazîndu-mă pe prima scrisoare a lui Mircea Eliade către familie și pe o epistolă a bunului său prieten Haig Acterian. Tot la 22 noiembrie a fost scrisă dedicația de pe prima pagină a cărții, dăruită, la plecare, de un prieten. Am cercetat acest volum și am transcris de pe pagina de gardă a cărții lui Jacques Rivière *A la trace de Dieu* ;

„*A mon ami, Mircea Eliade. J'ai appris à aimer la formidable pensée intérieure qui anime ton être. Ta superbe aventure, nous la suivons, avec angoisse et confiance. Tu as eu l'audace d'être celui qui ose vivre sa vie. Nos vœux t'accompagnent et nos pensées te suivent. Puisses tu devenir le véritable Homme de nos rêves. Bien à toi, Jonel Jianu, ce 22 novembre 1928*“.

În ultimul moment, autorul a avut acces și la pașaportul lui Eliade G. Mircea, de profesiune ziarist, călătorind în Asia, Egipt și Europa. Viza poliției portului Constanța e clară : 22 noiembrie.

„Hamalii strigă, invită, asigură, leagă prietenie cu cei de pe bord, rid, se tutuiesc, oferă servicii, le discută, le angajează. E o zarvă de bazar și de piață“.

În cele trei zile petrecute în Egipt a vizitat cartierul arab și Muzeul de antichități din Cairo. Din articolele publicate și din corespondența către familie desprindem uimirea față de splendoarea grădinilor cu liane, pe care le aseamănă cu cele din 1001 de nopți. E încântat de chioșcurile de lemn de palmier, de ghirlandele de flori parfumate, de terasele și peșterile artificiale. Intrînd în templul subteran al Sfinxului, are loc un incident amuzant. Vizitatorul, profund cunoscător a zeci de amănunte din istoria Egiptului, pune cîteva întrebări aparent nevinovate ghidului ignorant, care intră în panică și începe să-l numească „Herr Director“.

La 1 decembrie va pleca din nou cu trenul la Port Said, de unde se va imbarca pe transatlanticul japonez Hakone Maru. Reportajele din „Cuvîntul“ descriu amănunțit drumul pe Marea Roșie, apoi pe Oceanul Indian. Tînărul pasager își exprimă disprețul față de morga și plictisul celor de la clasa I-a și pledează... pro domo :

„O călătorie în clasa a III-a e instructivă, dacă te obosești să observi, și amuzantă. Pasagerii sînt diverși și comunicativi. Afli astfel crîmpeie din existențe cu adevărat inedite. Un aristocrat, un burghez, un parvenit — par aceeași peste tot, se silesc să-și poarte masca prea cunoscută, iar în decursul unei călătorii, rareori pătrunzi dincolo de mască. În clasa a III-a a marilor vapoare se întîlnesc oameni ciudați și simpli, naufragiați ai vieții sau luptînd sîngeros s-o supună, aventurieri și negustori, studenți, actori“...⁹

Intr-o seară — pe punte — asistă la un spectacol teatral interpretat de personalul de serviciu. Un profesor de antropologie explică subiectul comediilor ce vor fi jucate, dînd astfel divertismentului o tentă științifică.

În noaptea de 12 decembrie, ajuns la Ceylon — primul punct al țării visurilor sale —, se desparte cu părere de rău de cei cîțiva prieteni pe care-i făcuse. Studenții japonezi mai aveau de parcurs încă douăzeci de zile de drum.

Cele dintîi „senzații“ pe care i le oferă India sînt olfactive : „E o mireasmă ce te tulbură, te amețește, pe care nu știi cu ce

⁸ Fals Jurnal de bord, Alexandria, în „Cuvîntul“, an IV (1928) decembrie 11, nr. 1308 p.1.

⁹ Fals Jurnal de bord. Port-Said în „Cuvîntul“, an V (1929) ianuarie 25, nr. 1341, pp. 1—2.

s-o identifici, nu știi unde s-o cauți, care te izbește neîncetat în plină față, ca un vînt infierbîntat și mîngîietor. E un parfum nemaîntîlnit, care te va urmări tot timpul în Ceylon; și cu cît te vei adînci în junglă, cu atît îl vei simți mai imaculat și mai halucinant“ ¹⁰.

Nu-și poate stăvili entuziasmul și în corespondența trimisă în țară descrie amănunțit frumusețile fără de seamăn ale aces-tei „perle a Orientului“, unde totul miroase a flori de scorți-soară.

La Colombo cutreieră cu rikșa întregul oraș, oprindu-se în-tr-un parc minuscul încărcat de flori și plante agățătoare prin-tre care foiau șopirle. La Adyar polemizează cu doi adepți ai doctrinei teosofice, ironizîndu-i. Asta nu îl împiedică să pre-țuiască manuscrisele orientale ale bibliotecii. Spre surprinde-rea lui, aici îl întîlnește pe profesorul Dasgupta, venit special să consulte niște manuscrise tantrice inedite. Iată cum îi apare viitorul său guru, în urma primei întîlniri :

„E un bărbat scund, căruia hainele europene și pieptănătura îi dau un aspect incert. Ochii îi lucesc viu în cearcănele lectu-rilor. E unul dintre pușinii care pot înțelege orice text sanscrit. De altfel, pentru aceasta i-au trebuit vreo 25 de ani de stu-diu... Profesorul vorbește sfios și zîmbește“ ¹¹.

Interesante sînt și impresiile de la Congresul studentesc de la Ponomallee, din apropierea Madras. Nu putem însă zăbovi prea mult. Să ne grăbim să-l însoțim la Calcutta, unde eroul nostru sosește, după două nopți și două zile de călătorie cu tre-nul, în ajunul noului an 1929. Cu ajutorul profesorului său, se va instala într-o pensiune englezo-indiană (Ripon Street, 82) unde va rămîne pînă la sfîrșitul anului. Era o familie nume-roasă de englezi, care în schimbul sumei de 90 de rupii lunar (bursa oferită de Maharajah) îi oferea găzduire și patru mese zilnic. „Era o clădire mare, cu etaj, înconjurată de o curte și o grădină, care, la început, mi s-a părut enormă. Avea un holl vast care servea și de sufragerie, și în care se afla un pian și multe fotolii și canapele. La dreapta și la stînga hollului se deschideau cîte trei camere mari, cu ferestre către grădină. În camera mea mai dormeau încă trei tineri : cei doi băieți ai Dnei Perris și un anglo-indian din Goa, Lobo“ ¹².

¹⁰ India, Ed. a II. Editura Cugetarea, f.a. pp. 13—14.

¹¹ Ce-am văzut în India, Adyar, în „Cuvîntul“ an V (1925) februa-rie 9, nr. 1366, p. I.

¹² M. Eliade, *Mémoire I, Les promesses de l'équinoxe*, Ed. Galli-mard, 1980, p. 227.

Deși în scrisorile către cei dragi vorbește despre... intelectualitatea mediului pensiunii care-l găzduiește, acesta era, în realitate, destul de modest : telegrafisti, dansatoare, modiste, vânzătoare într-un magazin.

În prima zi a anului, condus de Dasgupta (în costum european, dar cu picioarele goale) e prezentat ilustrului său protector, care își petrecea întreaga viață ajutînd și făcînd bine : „Tot ce știu despre el e că trimite pe tinerii indieni la studii în Europa, că editează operele autorilor săraci, că ridică statui poezilor bengalezi — și citește sanscrita. E un Mecena care zîmbește ascultînd mulțumirile — dar e atent la rezultatele și roadele celor care studiază ajutați de el. Are un adevărat cult pentru limba sanscrită — dar cumpără toate cărțile bune europene”¹³. Extraordinara lui bibliotecă era instalată în trei camere din subsolul locuinței lui Dasgupta.

Tînărul Mircea Eliade se adaptează încetul cu încetul. După numai o lună, profesorul Ranado îl invită la Allahalad să țină o conferință despre relațiile dintre filosofia orientală și cea occidentală. Cunoaște un celebru botanist vienez, venit să studieze flora Indiei, e invitatul Stellei Kramrish, profesoară de istoria artei la Universitatea din Calcutta.

Din țară prietenii îl aprobă, îl urmăresc cu încredere, se interesează cu dragoste de tot ce i se întîmplă, fiind alături de el. Citesc cu înfrigurare Falsul jurnal de bord, se amuză și sînt, din cînd în cînd, impresionați. Toți înțeleg că această călătorie înseamnă ceva esențial.

Într-o scrisoare din 17 ianuarie 1929, bunul său prieten, Ionel Jianu, îi răspundea, printre altele : „Micile noastre svîrcoliri nu pot avea vreun ecou pînă la tine, tu ai pătruns de acum în lumea aceea în care întîlnești Eternul, la fiecare pas și m-am căit oarecum că ți-am împărtășit meschinele noastre cancanuri ce ne umplu din nefericire mizerabila existență”.

Plecarea în „marea aventură” cu mijloace bănești insuficiente, refuzînd consolarea și suferînd moral și material, îl face pe același Ionel Jianu să-i scrie la 2 martie 1929 : „Ai dreptate cînd scrii că tu nu trebuie să te întorci numai ca un savant de acolo. Dacă ar fi așa, aș considera aventura ta cu desăvîrșire ratată. Din consumația intelectuală a cunoștințelor culese pe acolo și a experiențelor de viață trăite, ființa ta va căpăta un sens și existența o semnificație”.

¹³ Ce am văzut în India, Biblioteca Maharajahului, în „Cuvîntul an V (1928), februarie 29, nr. 1385, pp. 1—2.

Petru Comarnescu e la fel de entuziast, publicînd fragmente din corespondența primită de la Mircea Eliade în pagina a doua a ziarului „Ultima oră”¹⁴.

Într-o misivă datată 26 martie 1929 îi scrie autorului, încă de pe atunci celebru, al Itinerariului spiritual : „Mă bucur că te văd tot atît de vajnic cum ai plecat. Mai mult : se pare că dorul de studiu e mai îndîrjit încă, în faza actuală a vieții tale. Făgăduiești lucrări mari, ca acea Critică a conceptului de cauză în Buddhism, care ar putea fi de un interes capital. Inaccessibilitatea Indiei, care totuși, măcar în sens restrîns ți-a fost accesibilă, face, din studiile pe care le pregătești, piatra de încercare ceea ce de altfel caracterizează întreaga ta aventură de pînă acum”.

Din răspunsul lui Petru Comarnescu de la 20 iunie 1929 desprind un singur paragraf : „Nu mă pot opri să nu îți arăt mulțumirea ce am avut-o citind scrisoarea ta, plină de adevăruri neobișnuite nouă, dacă vrei europenilor și românilor. Sensul în care ajungi la adevărata realitate, entuziasmul noii tale cunoașteri metafizice te onorează și ne face pe noi, prietenii tăi, să fim mai interesați încă față de tine, pentru că dorim, parcă mai cu nerăbdare, să ne împărtășești din exploarările minții tale”¹⁵.

Părerii asemănătoare vom găsi exprimate, într-o formă mai mult sau mai puțin meșteșugită, și în scrisorile lui Haig Acterian, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Mihail Polihroniade și atîtor altora.

Victor Stoe și-a încredințat gîndurile tiparului, arătînd că Mircea Eliade „e tot atît de prezent printre noi și în conștiința publicului intelectual ca și înainte de plecarea lui. Mircea Eliade e magul generației sale”¹⁶.

Departe de cei dragi, Eliade se bucură atunci cînd primește din țară bursa pe cinci luni. Aceasta îi dă posibilitatea organizării, în martie-aprilie 1929, a unei excursii în India centrală, Allahabard, Benares, Delhi, Ogra, Jaipur, Ajmir.

O insolație ce-i provoacă o cumplită hemoragie pe fundalul unei Indii a contrastelor, bîntuită de foamete și molime, va constitui substanța articolului 110° Fehrenheit. ciclon direcția

¹⁴ Vezi „Ultima oră”, an I (1929), ianuarie 12, nr. 13, februarie 21, nr. 46, mai 22, nr. 118, iulie 30, nr. 177.

¹⁵ Pentru a ne face o imagine mai completă asupra anilor petrecuți în India, trimitem și la lectura corespondenței lui Mircea Eliade către Petru Comarnescu, publicată de Traian Filip în „Manuscriptum”, nr. 4 (1978), pp. 158—167.

¹⁶ Victor Stoe, *Magul unei generații*, în „Viața literară”, an V (1930), aprilie 15 — mai 10, nr. 127, p. 2.

S—V, publicat inițial în „Cuvîntul“, și devenit ulterior capitol din cartea India.

În timpul căldurilor cumplite din vara 1929 începe lucrul la romanul Isabel și Apele diavolului. Scrie cu furie, apoi se întrerupe o clipă pentru a nota în Jurnal : „Ce fioroasă și ce dulce este, în același timp, pentru mine, munca scrisului“ ¹⁷.

Cea de-a doua călătorie, în mai-iunie, o face în Himalaya. Instalat într-un modest hotel din Darjeeling, își propune să urmeze cu strictețe un anumit „program“, în sensul că diminețile colindă împrejurimile, după-amiezile aprofundează gramatica sanscrită, iar serile lucrează la roman. Vizitează mănăstirile budiste din apropiere, iar în zori privește creștetul alb al Everestului, aflat la 200 de kilometri.

În pădurea de la Lebong e o vegetație luxuriantă inimaginabilă pentru un european ; șopîrle mari cîț vrăbiile roiesc și se cațără prin copaci, șerpîi mișună prin văi. Vizitează o mănăstire budistă păzită de un tînăr călugăr ignorant, ceea ce îl decepționează.

Nu putem neglija caracterul etnografic al unor pagini — de pildă cel al pitorescului ceremonialului unei înmormîntări tibetane. În mănăstire se repede „cu lăcomie“ asupra manuscriselor : traducerea tibetană a Bhagavadgitei, scrisă cu cerneală aurie pe pergament, texte nepaleze cu miniaturi colorate. Răsfoiește „un tom enorm, cuprinzînd istoria populară a lui Buddha, scris acum patru veacuri, cu caligrafie perfectă, cu fantezii interliniare“ ¹⁸.

Îl încîntă și picturile murale, privind îndelung scene din viața lui Milarepa, „poetul criminal pentru care păstrez o veche pastune“ ¹⁹.

Au loc și fapte senzaționale, dintre care cea mai pregnantă e expediția spre Sikkim descrisă amănunțit în Cînd vine monsoonul.

Pe ploaie și ceață, jungla e năpădită de lipitori, urcînd spre înălțimi. Fără să le vadă, auzindu-le tîrîșul umed, drumetul înspăimîntat e năpădit de ele pe mîini, pe trup, pe față și scapă cu viața printr-o adevărată minune.

Întîmplarea nu putea fi uitată și o vom regăsi în Memorii: „Ani de-a rîndul, după aceea, mă trezeam cu sudori reci din acest coșmar : mi se părea că, încercînd să urc coasta abruptă și năclăită de ploaie, alunecam și nu mă mai puteam ridica.

¹⁷ Şantier, Edit. Cugetarea, 1935, p. 66.

¹⁸ India, vol. citat p. 145.

¹⁹ Idem, p. 146.

Simțeam atunci cum mă ajunge din urmă masa aceea cleioasă și vie, alcătuită din zeci de mii de lipitori, înaintînd încet dar implacabil“²⁰.

În tot ceea ce face pune pasiune și sînt perspective că va putea găsi în filosofia indiană lucruri esențiale, neobservate de alții pînă atunci. Dorește din tot sufletul să devină un indianist, pasionîndu-se de filologie : „Aflarea unei rădăcini sanskrite e o nouă voluptate, descifrarea unui text e aproape un ritual. Îl săvîrșesc pe îndelete, savurînd întreg ceremonialul, fără să sar nici o etapă. Chiar dacă știu cuvîntul, îl caut încă o dată în dicționar, îl declin, în gînd, îi cercetez toate legile fonetice la care e supus. Un cuvînt, o țigară. Este aproape o euforie adîncirea aceasta în amănuntul nesemnificativ, pasiunea aceasta pentru lucruri extrem de mici, inutil de dificile. Idealul meu acum este să știu tot despre coalescența vocalelor în limbile ariene“²¹.

Paranteza care urmează precizează că nu au mai fost încredințate tiparului din Jurnal numeroase astfel de pasaje lirice, redînd febra în descifrarea unui text sanscrit, lîngă o gramatică și un dicționar.

Cu un pandit venind de patru ori pe săptămînă, aprofundează sanscrita, așa încît după mai puțin de patru luni profesorul Dasgupta i-a trimis lui Rădulescu-Motru o adresă oficială din partea Universității, lăudînd uluitoarele progrese și extraordinara putere de muncă a învățăcelului său.

Perseverența și tenacitatea erau de fapt „secretul“ acestor senzaționale succese. După aproape o jumătate de veac, fiind întrebare de Claude-Henri Rocquet cum a reușit să învețe sanscrita cu Dasgupta și panditul, Eliade răspunde :

„Munceam 12 ore pe zi și numai sanscrita... Această concentrare exclusivă asupra unui singur subiect, sanscrita, a dat rezultate surprinzătoare“²².

Își pune întrebări la care încearcă să răspundă, își explică sieși condițiile specifice de viață pe care le are în India, impunîndu-și o anumită atitudine și comportare predominant optimistă : „Am nevoie din nou de ascetism. Altminteri de ce-am venit aici ? Singurătate, meditație, studiu — puteam găsi în aceleași condiții, oriunde în Europa. Dar aici există o anumită atmosferă de renunțare, de efort către împlinire intimă, de control asupra conștiinței, de iubire — care îmi e pri-

²⁰ Mémoire, op. cit. p. 240.

²¹ Șantier, p. 24.

²² Mircea Eliade, *L'épreuve du labyrinthe*, Entretiens avec Claude-Henri Rocquet, Ed. Pierre Belfond, 1978, p. 50.

elnică. Nu teozofism, nici practici brahmane, nici rituale ; nimic barbar, nimic creat de istorie. Ci o extraordinară credință în realitatea adevărurilor, în puterea omului de a le cunoaște și a le trăi printr-o realizare lăuntrică, prin puritate și reculegere mai ales. Credința aceasta e și a mea. Credință că, în pofida tuturor demonilor și a voluptăților, există un pod drept pe care pot merge ; oricînd, din orice regiune infernală în care m-aș găsi”²³.

Numeroasele epistole către familie sînt calde, afectuoase. Îi scrie mamei, tatei, Corinei și, din cînd în cînd lui Nicu. Neli-niștit de greutatea materiale ale celor dragi, se sbuciumă. Încearcă să-și ajute fratele, care voia să se angajeze în colonii. La 12 iunie 1929 se adresează mamei : „Cred că șansa cea mai bună ar fi să se angajeze în coloniile din Africa portugheză sau fostul Camerun, colonie germană. Îi scriu chiar acum ce trebuie să facă. Condițiile însă nu sînt prea simple. Cinci ani contract obligatoriu și fără soție”.

E îngrijorat că în noiembrie bursa din țară încetează și, conștient de propria-i valoare, de perspectivele pe care le are în față, devine vehement : „Ar fi o crimă să mă lase fără bani tocmai acum, cînd mi-am sacrificat tot ca să încep studii noi și revelatoare pentru cultura noastră. Ar fi o crimă să mă întorc înapoi acum, cînd pot vorbi și scrie bine engleza, cînd am învățat puțin sanscrita. Sînt conștient de viitorul meu științific și sub nici un motiv nu voi admite să mi-l uzurpe năvingia celor de la Minister. În orice capitală aș fi bogat și cu imense mijloace de lucru la îndemînă.”

Legăturile științifice ale lui Eliade sînt surprinzătoare. Marile somități ale orientalisticii și istoriei religiilor sînt uimite de cunoștințele lui, prevestindu-i un viitor strălucit. Printre celebritățile cu care corespunda tînărul de 20 de ani amintesc : Bounaiuti, Petazzoni, Coomaraswamy, Angus, Stcherbatski. În iarna lui 1929 îl întîlnește pe Tucci, care venea de două ori pe săptămînă la locuința lui Dasgupta : „Neașteptat de tînăr, viguros, debordînd cu vitalitate, lucrînd la mai multe cărți deodată — istoria logicii indiene, liturgia tantrică a zeiței Durga, simbolismul templelor tibetane, etc.”²⁴.

Încă din „Șantier” tînărul prieten îi făcuse un elogios portret, insistînd asupra neobișnuitei puteri de muncă, erudiției și enciclopedismului savantului italian.

Pregătirea tezei nu era o chestiune facilă. Lucrările de specialitate asupra psihologiei lingvistice și fiziologiei laringo-bu-

²³ Șantier, p. 52.

²⁴ Mémoire I, p. 231.

cale nu se găseau în India și atunci le comandă de la Paris și Leipzig. De aceea pare îndreptățită furia care-l apucă, gîndindu-se că după asemenea sacrificii ar exista posibilitatea să fie chemat în țară.

Familia și prietenii sînt rugați să-i procure cărți : Metafizica lui Aristotel, L'évolution creatrice de Bergson și multe altele.

Așa cum mărturisește Jurnalului, în ceasurile triste citea Bhagavdgita, iar în cele neutre poeziile lui Shelley. Lectura e variată, alături de „clasicul“ Goethe aflîndu-se modernul Huxley. Din literatura indiană preferințele se îndreptau spre Kalidassa, Acinthyia — un scriitor modern influențat de Joyce și Rabin-dranath Tagore.

Primind notele din țară, execută la pian compozițiile lui Grieg și Debussy.

La sfîrșitul lui iulie 1929, cu Dasgupta și Maitreyi străbate cu automobilul cei 150 de kilometri pînă la Santiniketan. Îl cunoaște pe Tagore și e încîntat de universitatea unde cursurile se țineau în aer liber, în grădină : „Lîngă fiecare arbor se adună diminețile acei copii și adolescenți fericiți, așezîndu-se turcește în iarbă, cu tăblița și cărțile pe genunchi. În aer liber, cu umbra pomului drept singura umbră, cu văzduhul clar deasupra, învăluți de aroma atîtor flori. Holii, pentru ei, însemna în primul rînd o sărbătoare cu dansuri și cîntece și drame compuse de poet“²⁵.

Bolnav, internat pentru cîteva zile în spital, are dificultăți financiare. Chiria i se mărește, bursa din țară întîrzie și nesiguranța viitorului îl macină. Maharajahul moare și situația devine disperată. Își liniștește mama (adresîndu-i-se cu apelativul „maica mea scumpă și dragă“). Dacă în aprilie îi spunea că nu poate să practice sportul, nici măcar înotul, deoarece apa din bazin era „caldă și murdară“, la 17 noiembrie situația era alta: „Fii sigură că, în ceea ce privește trupul, mă îngrijesc extrem, m-am dezvoltat în toate privințele, am o curte largă și fac sporturi de la 5—7 seara, am învățat scrimă, criquet, hochei, lupte greco-romane, jiu-jitsu japonez, iar îndată ce mi se va reglementa valuta mă înscriu la o școală de dans“.

În dimineața de 2 ianuarie 1930 se va muta în locuința lui Dasgupta, transportîndu-și „mobilierul“ din Ripon Street (patul, biblioteca și masa de lucru). Hotărîrea fusese stabilită cu cîteva zile mai înainte. E propriu-zis un obicei al Indiei tradiționale ca ucenicul să locuiască alături de învățătorul său.

²⁵ Primăvara în Bengal, în „Vremea“, an V (1932), aprilie 24, nr. 235, p. 14.

Mamei îi scria la 21 decembrie 1929, mîndru de reputația lui Dasgupta, socotit în Bengal a doua glorie națională, după de Tagore : „Voi avea astfel enormul privilegiu de a asimila cît mai mult din înțelepciunea, știința și moralitatea indiană. Cunosc de pe acum perfecta armonie, înțelegerea și senina familiaritate din casa lui Dasgupta. / Aceasta se află în / Kalighat, cartierul cel mai plăcut al Calcuttei, aproape numai parcuri de palmieri. Cînd plec de la el, pe seară, și mă întorc în odaia mea din Ripon Street, aş crede că trec din India în Europa, atît e de mare deosebirea. Locuind cu el, pe lîngă avantajul financiar și științific, mă voi bucura și de o viață mai liniștită, fără agitația inutilă a orașelor occidentale, respirînd o atmosferă îmbibată de spiritual și artă“. Într-adevăr, entuziasmul e justificat (cel puțin pînă la 18 septembrie, cînd are loc cearta cu profesorul).

Muncește cu rîvnă adîncindu-se în gramatica sanscrită sau filosofie și începe studiul bengalezei. Se îmbracă în dhoti, un soi de cămașă lungă, albă, la fel ca localnicii. Se contopește organic, simte că face parte din familie, atunci cînd stă la masă, așezat pe jos, cu picioarele încrucișate, cu o frunză de arbore în loc de farfurie.

Plecă pentru cîteva săptămîni în India de nord. Se oprește la Allahabad, ca să vadă Kumbhmela, uriașa procesiune de asceți yogini, care avea loc o dată la 12 ani.

„India întreagă tresare ; satele se neliniștesc, mănăstirile rămîn deșarte, de prin văgăunile Himalayei se scoboară schivnici goi și acoperiți cu cenușă, de pe țărmul Malabarului, de la capul Comorin, din golful Bengalului, din Himalaya, din munții Vindhya din deșertul Bikaneerului, de pretutindeni, coboară convoiuri de căruțe, cete de călugări, pîlcuri de vagabonzi, gloate de leproși, suite de Rajahi, trenuri cu tîrgoveți, harabale închise cu perdele albe, tixite cu femei — mulțime prodigioasă, însetată de sfințenie, hagiîi Kumb-Melei“²⁶.

Se îndreaptă apoi spre Benares, pentru a studia cîteva manuscrise de la Sanskrit College. Călătoria se va prelungi la Delhi, Agra, Sikhri, Jaipur, Bikanir, Lahore, Amritsar. Nu trecuse decît un an, dar parcă vede cu alți ochi țara în care se află. În Memorii este subliniat acest aspect fundamental „Mi se părea că încep să-i înțeleg tainele, să mi se descopere frumusețile și sensuri care-mi fuseseră inaccesibile puține luni mai înainte. Și asta numai pentru că avusesem norocul să locuiesc în casa celui mai ilustru istoric al filosofiei indiene, pentru că începu-

²⁶ India, pp. 58—59.

sem să mă deprind cu viața indiană și să vorbesc bengaleză. Nu mi se mai părea că mă aflu în India ca «vizitator». Mă simțeam tot mai mult la mine acasă, și dacă voiam cu orice preț să vizitez orașele, templele și monumentele importante era pentru că voiam să-mi cunosc patria mea adoptivă. Speram să pot rămîne mulți ani în India... Îmi plăcea totul : peisajul, clima, oamenii, limbile și credințele lor, felul lor de a se purta, costumele și mâncărurile lor»²⁷.

Deși integrat în viața ținuturilor pe care le străbate, familia, prietenii, peisajul și spiritualitatea românească sînt prezenți în gânduri, vise și însemnări.

Nu numai corespondența, ci și reportajele scrise în acei ani îl „desconspiră”. Încă din primele pagini ale Indiei aflăm că la masă erau serviți de „o indiană tînără și frumoasă, semănînd leit cu țiganka din tabloul lui Luchian”²⁸. Nu mult după aceea, compară nopțile din India de sud cu cele din Dobrogea și din munții noștri. În Himalaya, la un moment dat îi vin în minte, printr-o stranie asociație de idei, alte imagini din țară : „Serdarul îmi servește o cină incertă, dar caldă. O iau numai pentru că e caldă. Vasele sînt noi, de aluminiu — și îmi amintesc atîtea drumuri din adolescență, cînd dormeam pe creste sau plajă, în jurul unui foc păzit de prieteni, răspîndiți acum pe toată fața pămîntului. Atîtea cine vesele, în farfurii de aluminiu spălate dimineata cu nisip. Și acum sînt singur ca un cuc, și plouă, plouă”²⁹...

Rădulescu-Motru îi dă o veste bună : s-ar putea ca la înapoierea în țară să se creeze, pe lîngă Universitatea din București, o catedră de sanscrită. Își intensifică munca și, împreună cu Dasgupta, traduce texte și conversează în sanscrită cite trei ore pe zi. Dar nesiguranța continuă să-l neliniștească. Cei doi ani de studii sînt insuficienți pentru un profesor de limba și literatura sancrită. Un indian are nevoie, pentru aceasta, de 12 ani. Ca să se liniștească, îi scrie lui Tucci, de la care primește un răspuns cald și încurajator : „Iubite Eliade — îi răspunde, printre altele, vestitul orientalist — nimeni nu se află în condiții mai prielnice decît D-stră. A nu profita de ele, ar fi o nebunie. Informați, rogu-vă, autoritățile din țara D-stră și convingeți-le că D-stră, pentru a putea face un lucru bun, trebuie să rămîneți în India cel puțin cinci sau șase ani. Banii care se vor cheltui cu aceasta vor fi pe drept și cu rod cheltuiți, iar țara D-stră se va putea lăuda, posedînd indologul și istori-

²⁷ Mémoire (I), pp. 253.

²⁸ India, p. 32.

²⁹ Idem, p. 151.

cul său al religiilor — care va avea avantajul pe care mulți colegi europeni nu-l au, unei lungi și directe experiențe în țara pe care noi o studiem“.

Această scrisoare, expedită într-o copie și în țară va grăbi hotărîrea de prelungire a bursei pe 1931. Lui Eliade îi va întări încrederea în posibilitățile sale, exprimîndu-și de nenumărate ori ferma convingere că drumul său e filosofia orientală și istoria religiilor și pentru nimic în lume nu va fi dispus să le părăsească.

Profesorul continuă să-i dicteze capitolele celui de-al treilea volum din Istoria filosofiei indiene și cartea despre Upanishade, iar alături de Maitreyi alcătuiește Indexul monumentalei lucrări. Incepe să redacteze un nou roman : Lumina ce se stinge.

Episodul dragostei cu Maitreyi constituie, desigur, un capitol aparte. Este suficient să știm că, la 18 septembrie 1930, Dasgupta, aflînd despre legăturile celor doi, îi cere oaspetelui său să părăsească imediat locuința, pretextînd că sănătatea lui precară nu-i mai îngăduie să-l găzduiască.

După un intermezzo de cîteva zile în Ripon Street 82, Eliade se îndreaptă spre Delhi, iar de aici la Hardwar, la cîteva kilometri de Rishikesh, dar pe celălalt mal al Gangelui, la Swarga Ashram. Cele șase luni de sihăstrie sînt cunoscute din volumașul Într-o mănăstire din Himalaya (1932). Îmbrăcat în splendida robă portocalie, făcîndu-și rituala baie de dimineață în Gange, se mulțumea cu o hrană frugală : orez, legume fierte, lapte, rareori turte de orez cu miere.

Își consacră timpul meditației, exercițiilor yoga și lecturilor din textele sanscrite. Are șansa de a-l avea drept guru pe Swarni Shivanananda, necunoscut pe atunci, autor, după aceea a circa trei sute de volume. Medic de formație occidentală, acesta părăsise confortul și familia venind în sihăstria din Himalaya.

„Cunoștea exercițiile yoga ; tehnicile meditației... El m-a călăuzit, puțin cîte puțin în practicile respirației, meditației, contemplației“³⁰.

Swami Shivananda se minunează de rapiditatea cu care proaspătul său discipol asimilează rudimentele practicei yoga.

Își regăsește seninătatea și ritmul de viață de altădată. Nu doarme decît trei-patru ore pe noapte, fără să resimtă oboseala. La slaba lumină a unei lămpi cu gaz continuă lucrul la teză, scrie articole pentru „Cuvîntul“, iar noaptea continuă noul său

³⁰ L'épreuve du labyrinthe, p. 54.

roman Lumina ce se stinge. Tot acum definitivează studiul Cunoștințele botanice în vechea Indie, pe care-l trimite, la Cluj, lui Valeriu Bologa, alături de câteva rînduri explicative : „Să-răcia critică asupra acestui pasionant subiect, dă oarecare va-loare studiului meu ; vreau să spun că nu e o simplă repetare a unor lucruri prea bine cunoscute, ci într-un anumit sens o încercare de a aduna cam tot ce se știe asupra acestui subiect și de a interpreta în lumina spiritului științific indian și al istoriei științelor... Asperități de stil sînt multe, pentru că se aproprie trei ani de cînd n-am vorbit și n-am citit românește. Te rog din suflet să mai cioplești textul, dacă îl crezi nepre-zentabil.

Aș vrea ca în timpul ce-l mai am de petrecut în India să adun cît mai mult material pentru o istorie a științelor și a spi-ritului pozitiv în India antică și medievală”³¹.

Pentru a avea o imagine de ansamblu a cadrului în care a trăit, mai bine de jumătate de an în Himalaya, e suficient să desprindem un scurt pasaj din Memorii : „Gangele curgea re-pede printre stînci și jungla se întindea pînă aproape de mal, pădure deasă, plină de maimuțe, de șerpi și de păuni, de pisici sălbatice. Toamna tirziu, cînd vor seca izvoarele în munte, șa-calii vor veni pînă în marginea sihăstriei și, din coliba mea, le voi auzi urletele”³².

Din cînd în cînd, vizitează satele și templele de la poalele Himalayei. La Kapurthala (de unde scrie familiei la 4 noiem-brie 1930) e uimit de palatul maharajahului, cu totul și cu to-tul de aur, diamante cît oul și ornamentele cortegiilor de ele-fanți. „Lucruri și lux nebănuir în Europa, să-ți pierzi capul numai privindu-le. Cred că în zece zile voi fi în Rishikesh, cu-fundat în simplitatea vieții himalyene și în studiile mele. Am fost invitat să conferențiez despre religiile comparate în co-legiul Gurukul din Hardwar. Voi fi acolo în decembrie pentru două săptămîni“.

De Crăciun petrece minunat la o familie creștină din Rurks, distanța cam 30 de kilometri de coliba sa, iar către sfîrșitul anului 1930 primește vestea confirmării valutei pentru anul următor.

Și aici are loc un episod sentimental. Eroina, Jenny, violonistă, venise în India în căutarea absolutului.

La începutul primăverii anului 1931, Mircea Eliade, după șase luni de sihăstrie, va pleca tot atît de brusc ca și atunci

³¹ Text publicat de Gabriella Russu (Mircea Eliade și istoriografia medicală clujeană), în „Steaua“, an XX (1969) decembrie 12, pp. 176—190.

³² Mémoire (I), p. 265.

cînd venise. Își va relua locul la vechea gazdă, care aproape nu-l mai recunoaște : ars de soare, cu o scurtă barbă roșcată.

Revenit la Calcutta, lucrează nebunește la Imperial Library, preocupat, în primele zile, de tema mătrăgunei în botanica și folclorul indian. Învață tibetana, se pasionează de etnologia indiană și sud-est asiatică.

Pentru cîteva zile participă la o vînătoare de crocodili pe malul Gangelui, în provincia Orissa. Cele cinci zile petrecute în junglă sînt un splendid prilej de recreere. Impresiile vor fi sortite veșniciei într-un reportaj apărut în „Cuvîntul“, inclus mai tîrziu în volum.

Continuă cu aceeași îndîrjire studiul și începe lucrul la un nou roman, intitulat Victorii mai întîi, Petru și Pavel după aceea. E, de fapt, nucleul viitoarei Întoarceri din rai.

Căldurile sînt mai insuportabile ca oricînd. Și totuși nu se poate „preda“, deși la un moment dat are senzația ciudată că odaia în care se află s-a transformat într-un uriaș stomac de cetaceu, iar ființa sa descompusă e macerată : „O stranie senzație că mă aflu între pereți vii, viscerali. Parcă și trupul începe să miroasă, începe să se lichefieză. Oarecare greață. Sub ventilator mi se răcește respirația ; și asta îmi dă o senzație penibilă de boală. Cu toate încercările mele brutale, nu pot face nimic, nici citi, nici dormi. În casă nu se aude nimic, în afară de ventilatoare ; și toți dorm, asta mă înfurie. Sînt amețit, obosit, și totuși nesatisfăcut. Parcă aș vrea să fac ceva, să mi se îndeplinească ceva. Cred că sufăr foarte mult din cauza aceasta : nu mă pot preda complet nici în fața oboselii, nici în fața odihnei. Păstrez întotdeauna o urmă de luciditate, puțină părere de rău“³³.

În timpul acestei lupte supraomenești cu căldurile Indiei, sosește din partea tatălui o scrisoare disperată : prezența fiului în țară e absolut necesară, deoarece trebuia să-și satisfacă stagiul militar. În cazul unei nesupunerii, ar fi fost considerat dezertor, dezonoare incompatibilă cu familia de militari din care făcea parte.

N-are încotro și-și pregătește reîntoarcerea, expediind mai întîi cărțile în patru lăzi mari. În ultimele luni face cîteva excursii în Delta Gangeului, colindă satele din jurul Calcuttei, rămîne zile întregi la Muzeul de antichități indiene, la Biblioteca Societății Asiatice.

În totul celei mai aride munci simte nevoia să se relaxeze și atunci își petrece timpul cu o carte de literatură, după ce șase luni nu mai pusese mîna pe un roman. Șugubăț, nu scapă pri-

³³ Santier, pp. 252—253.

lejul să noteze în Jurnal cu sinceritate : „Lectura îmi dă la început voluptatea unui viciu nepermis, experimentat pe ascuns. Este adevărat că tocmai astăzi aveam mult de lucru — și am lăsat toate ca să citesc acest roman straniu și caritabil, care seamănă cu atâtea romane scumpe mie, cu Dostoievski și cu Dos Passos de pildă. Viciul acesta pe care mi-l satisfac alături de o bibliotecă plină de tratate erudite, la o masă încărcată cu dicționare și texte mă înalță brusc în proprii mei ochi. Îmi dă un ciudat sentiment al libertății“³⁴.

Într-o dimineață, la începutul lui decembrie 1931, pleacă spre țară, cu ferma convingere că se va reîntoarce în 1933. La Port Said nu mai poate aștepta zece zile un vapor românesc, așa că se îmbarcă pe unul italian.

La Veneția aștepta într-un sordid hotel „salvarea“ de-acasă un modest mandat telegrafic, ca să-și poată continua drumul.

Se pare că sosirea în țară a avut loc la 9 sau 10 decembrie 1931³⁵.

Cu toată conjunctura nefavorabilă, Valeriu Bologa îi urează, din Cluj, un călduros „bun venit“ datat 16 decembrie 1931, din care reținem : „M-aș bucura nespus să capeți conferința promisă. Și la mai mare ! Eu am o încredere nețârmurită în D-ta. Sînt sigur că vei deveni una din figurile reprezentative ale gîndirii românești.“

India a clarificat în gîndirea lui Mircea Eliade concepția despre autenticitate, ideea de libertate, trezindu-i interesul pentru yoga și tantrism. Deceniul al patrulea a însemnat pentru el apariția primei forme a volumului Yoga (1936). Locul acestui tratat în spiritualitatea universală, după aproape o jumătate de veac a fost subliniat de regretatul nostru savant Sergiu Al-George : „Lucrări apărute după cele ale lui Mircea Eliade, confirmă modul în care savantul român a înțeles să restituie fenomenul yoga. Ne referim la P. Masson-Oursel, unul din cei mai importanți istorici francezi ai filosofiei indiene, care într-o lucrare a sa, *Le Yoga*, apărută în 1967, definește fenomenul Yoga în termeni surprinzători de asemănători cu cei ai lui Mircea Eliade“³⁶.

Șederea în India a fost hotărîtoare pentru formarea spirituală a lui Mircea Eliade. El nu a văzut aici „exotism“, ci și-a

³⁴ Idem, p. 182.

³⁵ În *Memorii* sîntem informați că a ajuns la București „în preajma Crăciunului“. Ținînd seama de scrisoarea către Valeriu Bologa, expediată la 12 decembrie, în care-l anunță că sosise în țară de cîteva zile, sîntem nevoiți să facem o nouă rectificare cronologică.

³⁶ Sergiu Al-George, *Arhaic și universal*, Editura Eminescu, București, 1981, p. 164.

dat seama de profunda unitate a culturii aborigene indiene și cea a tradițiilor populare românești.

Trebuie să menționăm că experiența anilor 1929—1931 a fructificat aproape o sută de eseuri. Desigur că fiecare din ele ar merita comentarii speciale, ceea ce nu putem face în paginile de față³⁷.

Până în anii din urmă visează să se creeze în țară un Institut de orientalistică. Într-o emoționantă scrisoare din 18 august 1931 către marele său prieten Constantin Noica, Eliade schițează un plan concret de activitate, sintetizând în același timp ceea ce ne apropie de Orient :

„Ceea ce trebuie cu orice preț inclus : 1) cursuri de limbă și civilizație (istorie, religie, filosofie, literatură, artă) ale Asiei

³⁷ Pentru a ilustra multitudinea și varietatea „gloselor” indiene ale lui Eliade, iată titlurile citorva din ele : *Mudra* (I și II), în „Cuvîntul”, an VIII (1932), martie 12 și 17, nr. 2475 și 2479, p. 1—2, *Kipling a mințit*, în „Vreamea”, an V (1932), aprilie 17, nr. 233, p. 5, *Upanishade*, în „Vreamea”, an V (1932), aprilie 17, nr. 234, p. 5, *O carte a morților*, în „Cuvîntul”, an VIII (1932), mai 21, nr. 2542, pp. 1—2, *Cartea morților tibetană : Agonia și Trecerea*, în „Cuvîntul” an VIII (1932), iunie 8, nr. 2560, pp. 1—2, *Erotica mistică în Bengal* în „Vreamea”, an V (1932), iunie 12, nr. 241, p. 6, *Raiul și iadul*, în „Cuvîntul”, an VIII (1932), iunie 18, nr. 2563, p. 1. *Il Rituale Hindu e la vita interioara*, în „Ricerce Religiose”, an VIII (1932), pp. 486—504, *Ritucule erotice*, în „Vreamea”, an V (1932), iunie 19, nr. 242, p. 6, *Femeia și dragostea*, în „Vreamea”, an V (1932), iunie 26, nr. 243, p. 6, *Limbajul secret al misticiei indiene*, în „Vreamea”, an V (1932), iulie 3, nr. 244, p. 7, *Literatura mistic-erotică în „Vreamea”, an V (1932), iulie 10, nr. 245, p. 6, Magie și erotică în „Vreamea”, an V (1932) iulie 17, nr. 246, p. 7, Note despre arta indiană, în „Cuvîntul” an VIII (1932), octombrie 12, nr. 2685, pp. 1—2, Note de iconografie indiană, în „Cuvîntul”, an VIII (1932), octombrie 20, nr. 2693, pp. 1—2, Pseudo-Indika, în „Vreamea”, an V (1932), octombrie 23, nr. 260, p. 7, Despre un nou umanism, în „Vreamea”, an V (1932), noiembrie 18, nr. 255, p. 4. Metafizica Upanisadelor (I, II, III, IV) în „Cuvîntul”, an IX (1933), martie 18, 25, aprilie 1 și 15 nr. 2837, 2844, 2851, 2865, pp. 1—2, Motive religioase în Upanishade în „Vreamea”, an VI (1933), aprilie 23, nr. 284, p. 7, Viața neverosimilă și foarte utilă a Maharajahului de Kassimbazar, în „Vreamea”, an VI (1933), Paști, p. 11, Gandhi și Pax Britanica, în „Cuvîntul” an IX (1933), septembrie 2, nr. 3001, p. 1, Elemente pre-ariene în hinduism, în „Revista Fundațiilor Regale”, an III (1936), ianuarie, nr. 1, pp. 149—173, Marele scriitor Kipling în „Vreamea”, an X (1936), februarie 2, nr. 423, p. 10, Ananda Coomaraswamy, în „Revista Fundațiilor Regale” an IV (1937), iulie, nr. 7, pp. 183—189, Lo Yoga e lo spiritualità indiana, în „Asiatica”, an III (1937) iulie-august, pp. 229—240. Cosmical homology and Yoga, în „Journal of the Indian Society of Oriental Art”, an V (1937), pp. 188—203, Efemeride orientale, în „Revista Fundațiilor Regale”, an IV (1937), august, nr. 8, pp. 417—423, Babudur, templul simbolic, în „Revista Fundațiilor Regale”, an IV (1937), septembrie 9, pp. 605—617, Demonologie indiană și o legendă românească, în „Revista Fundațiilor Regale”, an IV (1937), de-*

Majore : India, China, Japonia (și evident Iran, Tibet etc.) : 2) O «Introducere generală» (prelegeri, seminarii) asupra elementelor de unitate ale culturilor (mai ales folclorice) eurasiatice, cuprinzând Europa orientală, aria Imperiului otoman, Mediterana, aria „Imperiului stepelor — și Asia Meridională, din Persia pînă în China ; 3) O secție (mult mai modestă, dar indispensabilă) rezervată Vechiului Orient (Egipt, Mesopotamia, Israel) ; nu e nevoie de filologi specialiști (egipteana, accadiana, etc.), dar ar fi bine să se găsească un bun semitizant și un bun arabist. Fiind de felul meu optimist, cred că Institutul ar putea porni la lucru (nu imediat publicații, dar conferințe publice, seminarii interdisciplinare — cu etnologi, folcloriști etc.) îndată ce s-ar articula cîteva secții din rubricile 1) și 2). Sergiu Al-George ar fi un excelent director (sau cum i se va spune). Important este să se realizeze pe de o parte continuitatea și unitatea civilizațiilor asiatice, iar pe de altă parte creativitatea culturilor populare, printre care Sud-estul și România au împlinit un rol important. Cum am repetat-o de atîtea ori, România nu e numai o răscruce, ci mai ales un pod între Orient și Occident. Dacă ne asemănăm atît de mult cu «Orientalii», nu este pentru că ne-am «turcit», ci pentru că în România, ca și în Sud-estul Europei și în Asia întregă geniul creativității de tip neolitic s-a păstrat pînă mai deunăzi. Nu e vorba de a ne în-

cembrie, nr. 12, pp. 644—649, *Viața unui maestru tibetan* în „Revista Fundațiilor Regale“, an V (1938), iulie, nr. 7, pp. 166—171. *La concezione della libertà nel pensiero indiano*, în „Asiatica“, an IV (1938), pp. 345—354, *Un institut oriental*, în „Cuvîntul“, an XV (1938), februarie 14, nr. 3144, p. 2, *Pantheon indic*, în „Universul literar“, an XLVIII (1939), aprilie 27, nr. 16, p. 1 și 5, *Pentru cunoașterea Orientului*, în „Universul literar“, an IV (1940), martie 9, nr. 11, p. 1. *Des méthodes de l'ascetisme hindou*, în „Le Courrier des Indes“, an II (1949). *Le double visage de l'Asie et la tradition orientale de la cultura roumaine*, în „Bulletin du Centre roumain de Recherches“, an I (1951), pp. 38—44, *Le temps et l'Eternité dans la pensée indienne*, în „Eranos-Jahrbuch“, an XX (1952), pp. 219—252, *Symbolisme indien de l'abolition du temps*, în „Journal de Psychologie“, an XLV (1952), pp. 430—438, *Mythes indiens du Temps*, în „Combat“, 1952, mars 13, *Le Bouddhisme et l'Occident*, în „Combat“, 1952, août 7, *Le Problème des origines du yoga*, în „Yoga Science de l'homme intégral“, „Marseille, „Cahiers du Sud“, an XXXVII (1953), pp. 11—20, *Chamanisme et techniques yogiques indiennes*, în „Yoga Science de l'homme intégral“, Marseille, „Cahiers du Sud“, an XXXVII (1953) pp. 98—115, *Note sur l'alchimie indienne*, în „Rencentre Orient-Occident“, an. I (1955), mars-avril pp. 3—10, *Note sur l'erotique mystique indienne*, în „La Table Ronde“, 1956, janvier nr. 97, pp. 23—33, *Bi-Unité et Totalité dans la Pensée indienne*, în „Societas Academica Daco-Romana, Acta Philosophica et Theologica“, an I (1955), pp. 1—7, *Yoga and Modern Philosophy*, în „Journal of General Education“, an XV (1963), Iuly, pp. 124—137.

toarce în trecut, ci de a cunoaște mai bine și a înțelege elementele de unitate ale orientului și ale Europei“.

Asociind acest grandios proiect lucrărilor științifice și literare zămislite din experiența celor trei ani petrecuți în India trebuie să subliniem unicitatea lor în cadrul spiritualității românești.

Indianistul Mircea Eliade a hotărît în mod cert destinul cîtorva existențe : Sergiu Al-George, Anton Zigmund Cerbu, profesor de istoria religiilor indiene la Columbia University, Arion Roșu, cercetător la C.N.R.S din Paris.

Să nu uităm că *orientalistica* reprezintă doar una din zecile de fațete ale personalității ilustrului nostru savant și scriitor.

MIRCEA HANDOCA

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Cartea de față reproduce ediția a II-a a volumului *India*, apărută în 1935 în Editura Georgescu-Delafras.

Am subliniat, ca în ediția princeps, cuvintele scrise cu litere cursive.

Am aplicat, în general, normele ortografice în vigoare. Am înlocuit pe *ă* prin *î*, apostroful prin cratimă, *sunt* prin *sînt* — ș.a. Am lăsat însă alternanțe precum *care, cari*.

La început de silabă am transcris *ie* și nu *e* (*trebuie, contribuie, constituie* și nu *trebue, contribue, constitue*).

Am renunțat la *u* final în cuvinte ca : *vechiu, ceaiu, obicei, convoiu*.

Am notat *jigni, complet* și nu *jicni, complect*.

Am păstrat ortografierea cu *e* și nu cu *i* în cuvinte ca : *nemeri, întunerec, ceti*.

Am îndreptat tacit greșelile de tipar.

Menționăm că ediția noastră este una de popularizare, tipărită din dorința ca publicul larg să ia contact cît mai repede cu această scriere a lui Mircea Eliade.

M.H.

Cartea aceasta nu este nici un jurnal de călătorie, nici un volum de impresii, nici unul de amintiri. Cuprinde o serie de fragmente asupra Indiei : unele scrise pe loc, altele povestite mai târziu, alte cîteva detașate dintr-un caiet intim. Nu este, deci, o carte unitară asupra Indiei. În ceea ce mă privește, cred că o asemenea carte nu poate fi scrisă decît după șase luni de ședere în India ; după trei ani, e peste putință. N-am încercat, deci, să refac materialul de impresii și reflecții cules. Am preferat să păstrez caracterul fragmentar, spontan, al paginilor scrise asupra anumitor părți din necunoscuta Indie — evitînd pe cît am putut elementul personal. Aventura a fost sistematic evitată în această carte. Am înlocuit aventura cu reportajul, și reportajul cu povestirea. După cum se poate vedea, multe din însemnările acestea au fost scrise între 1928—1931, anii șederii mele în India. Ele nu sînt nici complete, nici sistematice. Poate cele mai frumoase locuri pe cari le-am văzut — deșertul Bikaner Kashmirul, frontiera afghană, Birmania — au rămas nescrise. Nu le-am scris atunci — și nu le-am mai putut scrie după aceea. Cititorul este rugat să completeze cu imaginația lipsurilor acestui itinerariu.“

Mărturisirea aceasta n-a fost înțeleasă sau poate n-a fost acceptată — și pentru a o face mai limpede m-am hotărît să adaug cîteva rînduri.

Nu cred prea mult în literatura de călătorii. Omul, în general, vede mult mai puțin exact decît optimismul nostru ne îndeamnă să credem. Asupra Orientului, mai ales, se poate scrie în fel și fel de chipuri. Depinde numai de cît ești dispus să spui, de cantitatea lucrurilor pe cari ești hotărît să le ascunzi. Am cetit poate două duzini de cărți cu impresii de călătorie din India ; și uneori îmi vine să cred că s-a spus totul

Menționăm că India a apărut în iunie 1934 cu prefața reprodușă acum.

asupra acestei țări uluitoare, iar altele că nu s-a spus nimic. Probabil că nu există țară despre care să se fi scris o singură carte justă, completă și lizibilă.

„Jurnalele“ de călătorie alcătuiesc, câteodată, cărți admirabile. Mă îndoiesc însă, dacă ele conduc la anumite concluzii generale asupra țării străbătute. Cele câteva fapte, sau zeci de fapte, pe cari orice călător le cunoaște direct — nu înseamnă prea mare lucru. Rareori sînt semnificative. Aproape niciodată nu sînt hotărîtoare. Ce poate însemna o sută sau o mie de fapte pentru cunoașterea și înțelegerea unei țări atît de diverse ca India, China sau Mongolia ? Întemeiați pe fapte, mai mulți oameni pot avea dreptate simultan, deși oferă imagini deosebite asupra unei țări asiatice. Miss Mayo are perfectă dreptate cînd critică India, întemeiată pe fapte, pe statistici medicale, pe fotografii. Mariajul între copii, robia femeii, idolatria, inegalitatea socială — oare toate aceste realități nu sînt perfect argumentate, pe fapte și statistici ? Și cu toate acestea, câteva luni de viață indiană ajung pentru a convinge pe oricine cît de nedreaptă e judecata bînedocumentatei Miss Mayo. Ceea ce nouă, europenilor, ne apare ca o „robie“, femeile indiene acceptă ca singurul mod de viață familială. Un european privește cu dezgust obiceiul indian de a căsători copiii. Și cu toate acestea, crescînd împreună — logodnicii indieni realizează uneori o stare de îngerească puritate. Idolatria este, firește, o atitudine mentală inferioară. Numai că, în realitate, nu există o idolatrie indiană. Nici un indian nu se roagă la imaginile iconice ale divinităților ; se roagă întotdeauna direct la divinitate. Imaginea slujește numai ca un auxiliar ; ea ajută imaginația să se fixeze asupra zeului... De asemenea, s-au scris multe și documentate volume asupra inegalității sociale din India. Se uită aproape întotdeauna că India cunoaște înainte de toate o inegalitate individuală, nu una socială. Oamenii sînt feluriți, pentru că felurile sînt energiile karmice cari îi conduc.

Un călător, întîlnind în drumul său fapte, nu le va putea înțelege întotdeauna, necunoscîndu-le întotdeauna semnificația. Statisticile nu prețuiesc prea mult într-o țară de aproape patru sute de milioane locuitori. De aceea, socotesc că „jurnalele de călătorie“ dintr-o țară exotică nu sînt de cele mai multe ori decît literatură : și, încă, nu din cea mai bună speță. Decorul și sentimentalismul sînt două grave tentații ale europeanului, îndată ce trece Canalul de Suez.

Un „jurnal“ are cel puțin meritul că înseamnă lucrurile pe măsură ce le întîlnește și explică țara pe măsură ce autorul o înțelege. Dar atunci se impun anumite restricții. Nu poți, bună-

oară, publica un „jurnal“ care se întinde pe trei ani ; ar fi jurnalul unei expediții științifice, nu al unei călătorii. De aceea mărturiseam că despre o țară nu se poate publica o carte unitară — adică un jurnal complet sau o scurtă monografie, decât după șase luni de ședere. Lucrurile își păstrează însă aspectul lor net, brutal, cu linii groase, ușor diferențiabile. Te poți descurca printre ele, le poți descrie sumar, pentru că nu le vezi încă nuanțele (singurele cari contează). După trei ani, volumele se volatilizează, limitele se șterg ; își fac loc nuanțele, îndoiele, analizele. Decorul nu mai rezistă. Înveți bine limba țării cunoști oamenii, începi să-ți faci prieteni și dușmani, începi să ai atitudini, sentimentale sau critice. După trei ani, nu te mai interesează o carte de descrieri : o carte cu oameni, fapte și locuri. Începi să ai gânduri mari. Vrei să prinzi liniile înalte ale istoriei ; vrei să găsești axele spiritualității indiene. Dacă ai încerca, acum, să fii complet, renunțând de a fi esențial — ar trebui să scrii un volum de o mie de pagini, căci nu poți lăsa nimic pe dinafară, nici istoria, nici popoarele, nici limbile, nici societățile, nici religiile, nici politica, nici arta sau filosofia. În lăuntrul unei culturi organice, cum e cultura indiană, totul se ține strâns legat. Nu poți vorbi de filosofie, fără a vorbi de limbă, de societate, de erotică și de religie. Nu poți vorbi de revoluția lui Gandhi, dacă n-ai lămurit în prealabil concepția Karmei, creștinismul indian și valoarea actului omenesc în India. Riști altminteri să fii vulgar, adică superficial, limitat și grotesc. Într-o țară în care miile de ani ale trecutului continuă să trăiască, nu poți lăsa nimic la o parte din tot ceea ce a alimentat viața civilă și spirituală de la Mohenjo-Daro (mileniul IV în Chr.) încoace.

Am renunțat la gândul de a publica o carte asupra Indiei pitorești și politice — dar nu renunț la gândul de a publica o carte asupra umanismului indian. Nu asupra culturii și civilizației indiene — pentru care mi-ar trebui o mie de pagini ci asupra umanismului ; adică asupra acelor valori eterne indiene, create ca să înalțe, să mângâie sau să mîntuiască omul.

Cîțiva critici au binevoit să mă anunțe că așteptau o asemenea carte în locul fragmentelor pe cari le republic acum. Un scriitor însă nu e întotdeauna stăpîn pe destinul cărților sale. Economia care clădește o operă, nu e aceeași cu economia editorială. Sper că nu va trece mult timp pînă cînd aceste pagini răzlețe își vor găsi pendant-ul în volumul Umanismul Indian.

Alți critici mi-au atras atenția că în însemnările publicate nu străbate nimic din luptele politice ale Indiei moderne.

Obiecția e justă. Dar, pentru că anumite episoade din revoluția civilă se găsesc deja însemnate în jurnalul meu intim, publicat sub titlul de Șantier (1935) am socotit nemerit să nu mai revin. Cu atât mai mult cu cât, astăzi, încă nu se poate spune adevărul întreg asupra înăbușirii revoluției civile.

În sfârșit, s-au găsit oameni cari au protestat pentru alt motiv : anume, îi plictisea faptul că în această carte se menționează jungla, elefanții, șerpui și crocodilii — adică tot lucruri știute și răs-știute de la Indika lui Arrian încoace. Obiecția ar fi fost savuroasă dacă ar fi fost justă. Din întâmplare, mai mult de jumătate din carte vorbește de cu totul altceva decât obișnuitele impresii din India. După câte știu, nici un european n-a stat pînă acum șase luni într-o mînăstire himalayană ; iar dacă a stat cumva, n-a scris nimic despre viața și oamenii de-acolo. Madame David-Neele, ilustra călătore în Tibetul chinezesc, n-a străbătut și mănăstirile de pe versantul indian. Nicolaie Rörick a cercetat Tibetul și Asia Centrală, iar Giuseppe Tucci, mănăstirile din Kashmir și Tibetul apusean. După informațiile mele, totuși niciunul din ei, și nici alții, n-au locuit continuu într-o mănăstire indiană timp de șase luni. Dacă n-ar fi decît acest amănunt, și încă volumul de față s-ar distinge de toate celelalte cîte s-au tipărit în orice altă limbă apuseană. În scurta descriere a vieții și a oamenilor din mănăstirile himalayene, în cari am locuit din septembrie 1930 pînă în martie 1931, am evitat să intru în orice amănunt relativ la tehnica meditativă a călugărilor indieni. O parte din aceste amănunte vor vedea curînd lumina tiparului, aiurea.

Socotesc necesar să adaug, încă odată, că toate fragmentele publicate în cartea de față au fost scrise întâmplător, la mari distanțe de timp, și neținînd seama de nici un plan general. Nădăjduiesc că cititorul nu va căuta nici ceea ce autorul mărturisește sincer că n-a avut intenția să arate.

Mircea Eliade

octombrie, 1935

CEYLAN

Transoceanicul ajunge în Colombo, aproape de miezul nopții. Dar insula o simți vecină cu câteva ceasuri mai înainte, căci te întâmpină un vînt cald și parfumat de pe plajă, o boare încărcată de mireasma tulpinilor troienind de sevă, a florilor necunoscute, a tuturor minunilor vegetale pe cari le ghicești crescînd în întunericul de pe coastă. Marea sclipește ciudăt aici, în apropierea insulei smaragdului. Cerul parcă se coboară și stelele ard mai viu în acest văzduh intoxicat de parfumuri tari și răscolitoare. Cunoști Ceylanul înainte de a zări luminile din rada portului. Mireasma junglei plutește zeci de kilometri dincolo de țărmurile calde, pe deasupra apelor. Și e o mireasmă ce te tulbură, te ametește, pe care nu știi cu ce s-o identifici, nu știi unde s-o cauți, care te izbește neîncetat în plină față, ca un vînt înfierbîntat și mîngîietor. E un parfum nemaiîntîlnit, care te va urmări tot timpul în Ceylan ; și cu cît te vei adînci în junglă, cu atît îl vei simți mai imaculat și mai halucinant.

Cea dintîi dimineată în Colombo îți descoperă cerul celui mai frumos ocean. Nu știi precis ce s-a schimbat în culoarea aceasta magnifică, nu știi ce miracol te așteaptă deasupra ta, de cîte ori ridici ochii și ți-i lași pierduți în vacuitatea aceea de azur și soare lichid. Umbli hai-hui din stradă în stradă, prins între aceste două tentații : cerul și parfumul prea-plinului vegetal. Două izvoare de revelații, tristeți și cele mai nemărturisite bucurii : izvoare vii, ce-ți adapă nu mintea, nici sufletul, ci însăși viața ta organică, sîngele și răsflarea ta, cari îți dăruiesc pentru întîia oară bucuria de a trăi, de a fi viu, de a te mișca și respira liber, fără griji, fără reguli, fără restricții.

Unde să alergi mai întîi ? Cum să mulțumești setea aceea a ochilor, a nărilor, a brațelor — o sete de senzații vertiginoase și tari, sete de ardere la alb, de moarte ? Cele două săptămîni de transoceanic ți-au odihnit privirile și ți-au adormit umbletul. Abandonat deodată în voia ta, în cea mai fru-

moasă insulă din această parte a lumii — te trezești intimidat de atâtea descoperiri și paralizat de atâtea impulsuri. Apuci pe cea dintîi stradă, cu case albe, cu terase încinse în parapet, te ferești de alegătorii înhămați la *rikša* ascuți la răstimpuri sirenele vaselor din radă — și nu se poate să nu ajungi după un ceas sau două de rătăcire, în grădina Victoria.

Parcul acesta îl simți de departe, căci peste tot în Ceylan vestitorii sînt miresmele purtate de boare. Îl simți cu parfului lui de flori de scorțișoară, flori albe cu petalele groase, reci, de ceară. Un parc în care te pierzi nu pentru că e mare, ci pentru că aleiele sînt întortochiate tăind printre arbuști înalți cît statul omului, învîrtindu-se în loc sau aducîndu-te înapoi. Ce să admiri mai întîi în Victoria Park? Florile acelea necunoscute și stranii, arborii de eucalips, răcoarea, lumina?

Iureșul de senzații te obosește. Te urci în cea dintîi *rikša* și te lași în voia alergătorului. S-a oprit o clipă în fața unei dughene, și-a înghițit frunza de *pan*, și-a sfărîmat între dinți puțină nucă *betel*, ți-a rîs cu dinții albi și buzele însîngerate de suc frunzii — și apoi a început să alerge. Dumnezeu știe încotro — căci bulevardele bine asfaltate se aseamănă unul cu altul, iar străzile sînt aceleași în ochii vizitatorului aiurit. Tîrziu, se oprește pe o uliță umbrită de măreția atîtor arbori. Te-a adus, inevitabil, la templul buddhist Kelaniya. Intri într-o curte fără margini, în care arborii au crescut în voie și casele sînt mărunte, cu prispelile umede. Întîlnești pe acei *bhikkhu* bine cunoscuți din fotografii, cu țeștele lor rase, cu robele lor portocalii — și te apropii de sanctuarul în care doarme Budha cu atîtea talere de ofrande și petale alături. Iei flori și dai flori. E un schimb de risipe vegetale, de bucurii parfumate între slujitorii zeului și tine. Cînd ieși din curte și te urci în *rikša* — atîtea gînduri noi și atîtea nostalgii deșteptate de liniștea curții — o fetiță de la școala de alături aleargă cu un buchet de flori de scorțișoară și o broșură englezescă, pe cari ți le oferă cu cel mai negîndit zîmbet al ei. Ce să faci cu atîtea flori, cari-ți intră în simțuri și te violentează, te obolesc? Le vîri prin buzunare, le prezezi în carnetul în care tu, european mîndru, credeași că vei fi în stare să-ți notezi impresiile — mulțumești frumos și pleci.

Pleci din templu cum pleci din Colombo. Deși ți se rupe inima de atîtea frumuseți pe cari ai voi să le revezi și să le savurezi — te pomeniești într-o bună dimineață în gară, într-un vagon din rapidul Colombo-Kandy-Anuradhapura. Sînt alte locuri cari te cheamă, alți demoni cari te neliniștesc, alte

nume pe cari le știi din adolescență și cari strălucesc aproape de tine, dincolo de munții pe cari îi bănuiești copleșiți de junglă în inima insulei.

După cîteva ceasuri de drum, priveliștea e cu desăvîrșire alta. Urci pe coaste în cari vegetația e mai degrabă un cimitir decît o grădină — căci arborii se înalță pe deasupra tufelor strivite, lianele înăbușă florile, iarba crește înaltă cît spicul și pretutindeni viața moare și învie, putreziciunea se transformă în humă, pastă vie pentru încălzitul altor semințe, și lupta continuă cu spasme și extaze în acel ocean al sevei. Plantele ajung aici monștri, florile sînt aici otrăvite de cadavrele peste cari au trecut și din cari s-au născut, rodnicia te împietrește, căci ghicești înapoia milioanelor de organisme cari au supraviețuit, alte miliarde cari mor pe fiecare ceas, și gestul acesta al naturii care azvîrle neîncetat viața, fără sens, gestul acesta al creațiunii pentru bucuria de a crea, pentru bucuria de a soarbe soarele și a-și striga victoria — te amețește, te covîrșește. Închizi ochii ca să poți fura pentru tine o părticică din această nemaipomenită bogăție — și cînd îi deschizi, priveliștea e alta, cîmpul de luptă și de beție s-a schimbat, forme noi, țipătoare, surprinzătoare, violente, impertinente, orgolioase de victoria lor, forme de vis și de pofte, incendii care se aprind și se sting pe fiecare clipă din acest film vertiginos al junglei — toate salturile acestea în viață, toate îngenuncherile acestea ale morții, toată năvala înspăimîntătoare de sevă te înhață, te tîrăște în mijlocul măcelului lor surd, te îndeamnă și te batjocorește, în micimea ta de călător confortabil așezat la fereastra unui vagon, în demnitatea ta de rege al naturii, în seriozitatea ta stearpă și abstractă de creatură cugetătoare și liberă. E o provocare pe care nu se poate să n-o simți din partea acestui regn vegetal pe care l-am domesticit în parcuri și l-am adaptat în sere. O provocare în care nu ghicești întotdeauna rîsul, ci și chemarea de înfrățire, îndemnul de a-i urma pilda, de a crește alături de ea.

Iată, lupta s-a dat de milenii pe acest tărîm și nu întotdeauna între plante. Iată fișii de stîncă, lespezi rupte de cutremure, munți răsturnați, care îți arată rănile lor împietrite, semnele strivirilor și detunăturilor din alte ere. O nuditate surprinzătoare pentru încleștările vegetale din jur. Lespezi pure, albe, fumurii, peste cari apa aleargă în mii de vine, apă ce scaldă numai coaja. Ies cîteodată din învălmășeala junglei și se arată în soare, nude și moarte, fără s-o umilească, fără s-o acopere sub iureșul ei, păzînd-o în același timp de frații haini de-alături, plantele, cari așteaptă cu mii de ochi s-o

strivească, s-o șteargă din fața luminii și să ridice deasupra ei o nouă junglă.

...Cînd ajungi în Kandy, sus pe munți, la amiază — te întorci între oameni cu un nemărturisit sentiment că ai asistat la o minune, la o monstruozitate sau la o sfințenie, ceva excepțional și irațional, pe care nu ești în stare nici să-l judeci, nici să-l imiți. Sînt atîtea lucruri de văzut în această perlă a Ceylanului, în acest adăpost însořit, cu zeci de temple și cu lacul răsfațat — încît nu știi ce să faci, unde să pornești, pe cine să întrebi.

De odihnit, nu poți. Biciuirea continuă, ritmul e accelerat, oxigenul acesta pe care îl sorbi prea repede și prea mult ți-a dat respirația tare și sete nesfîrșită. Pornești la drum. Iată aci este templul unde se păstrează dintele lui Budha, relicvă purtată la sărbători de elefanți dauriți și încărcăți cu fireturi. Iată acum lacul, apă de stîncă și oglindă din cer, și mai departe parcul cu maimuțe și cu elefanți în grajdul pitit după eucalipti, iar mai departe alt templu, și altă casă albă, altă școală, altă grădină. Trec ceasurile și tot așa trec și zilele. Și rămii tot neastîmpărat, tot viu, tot neadormit. Căci insula aceasta invadată de oxigen și de soare dăruiește viața și veghea oricui, dar mai ales streinului care coboară din țările cumpătate.

Cînd pleci din Kandy, înspre miazănoapte, spre Anuradhapura, vechea capitală budhistă a insulei — ai impresia netă că părăsești pentru totdeauna civilizația. Aici erau hotele, și lumini electrice, și chioșcuri cu ziare. Dar aruncă-ți privirea în codrii dimprejur, în noaptea aceasta umedă și caldă care te așteaptă afară din cetate. Spaimele și bucuriile de pe drum ți se pogoară iar în suflet. Ești de-acum un prizonier al junglei, te-a otrăvit mireasma ei tare, te-au fermecat ochii ei de flori, te-au răscolit brațele ei, șerpui vii, liane.

Ghicești cum te așteaptă la cîteva mile de gară, în întunericul luminat de mii de licurici sburători. Și îi ghicești siguranța ei biruitoare că te-a captivat, te-a răscolit și pe tine, ca pe atîtea alte legiuni de pitici ce s-au încumetat s-o străbată. Oriunde vei pleca, n-o vei uita. Drumurile te vor duce către miazănoapte sau către răsărit, vei cunoaște India sau Malaya, vei întilni alte jungle și alte minuni în calea ta dar insula aceasta răvășită de dans, devastată de spaime și agonizînd de un extaz niciodată același — n-o vei uita.

Iată, acum, în noapte, stai într-un colț de vagon prost luminat și privești pe orbita ferestrii, fără să vezi nimic decît serpentinele de aur verde ale licuricilor, și totuși somnul nu te ispitește, ci ascuți viața dinafară, și după cîteva ceasuri

răsuflarea ei întrece uruitul roților și o auzi limpede, vorbind, tinguindu-se, mulțumind, lăudînd.

Dimineața ești istovit și zîmbești ca deșteptat dintr-un farmec. Anuradhapura. Pornești îndată să vezi ruinele, căci trenul te așteaptă pe seară, ca să te ducă pînă la capătul de nord al insulei, de unde vei trece, pe lîngă podul lui Rama, în India.

Drum cu automobilul printr-o pădure față de care nu mai poți reacționa de-acum, care nu te mai emoționează, nici nu te irită, ci te poartă cum vrea ea, ca pe unul de al ei. Numai după ce te oprești să te odihnești pe lespezile vechilor *stupas*, să admiri coloanele răsturnate în acel ocean verde, după ce treci de la un templu la altul și vizitezi mînăstirea din vecinătate — simți oboseala, preaplinul acesta care te înăbușă, și aștepti să pleci mai repede, să scapi de această obsesie vegetală, să schimbi cerul acesta de smaragd — căci altminteri nu știi ce s-ar putea întîmpla cu tine, nu știi ce nebunii ai fi gata să faci.

Nu e greu să scapi de Ceylan. Trenul te duce repede la stinca de unde vei lua vaporeșul către Rameshwaram. Dimineața te trezește marea. O mare puțin decolorată, mai caldă pentru că e prinsă între două țărături cu plaja fără vegetație, cu palmieri puțini și răzleți, bătuți de briză. Privești valurile, privești țărutul. Înțelegi deodată că te duci, că pleci, că te desparți poate pentru totdeauna de locul cel mai frumos pe care l-ai putut vedea vreodată — și atunci colțul acesta uitat de Dumnezeu îți apare în toată vastitatea lui dezolată, plajile sînt și mai sterpe, și mai triste, colibele de pescari și mai desfigurate de sărăcie. Te simți înspăimîntător de singur.

Cîțiva funcționari coloniali ; cîțiva hamali cari se aruncă în apă ca să-ți aducă gologanul zvîrlit, în dinți. Te uiți atunci spre India ca spre singura cale ce-ți rămîne deschisă, căci înapoi nu te mai poți întoarce.

PELERINAJ LA RAMESHWARAM

Trenul străbate nisipurile închegate în dune. Mărăcini mari, ufe ghimpate, cîțiva palmieri ruginiți, ochiuri de apă sărată — și același zgomot ca de chemare al valurilor. Senzații crude și strîngerii de inimă, în fața plajei vaste, dezolate, calde, îmbinîndu-se cu pustiul. Vîntul suflă metalic în ghimpii lați, în frunzele crestate ale palmierilor. Străbatem istmul îngust care

leagă India de cele câteva insule pietroase din nordul Ceylanului. Vaporașul ne-a luat din Talai Mannar și după vreo două ceasuri de plutire senină, ne-a coborât în Danushkodi. Intrăm în India prin punctul cel mai de sud al peninsulei.

Aproape de Rameshwaram, la *Pambam junction*, decorul se schimbă. Cîmpurile sînt invadate de palmieri. Cresc înalți, cu buchetele spre oceanul pe care îl ghicesc în vînt. După douăzeci de minute de la *Pambam*, trenul se oprește într-o stație mărunță, înconjurată de plantații, cu o șosea conducînd în sat. E Rameshwaram, locul pelerinagiilor din Sud, tot atît de sacru ca Benaresul, dar mai puțin cunoscut călătorilor europeni.

O căruță ciudată, *jatka*, cu două roate, trasă de boi, ne duce în sat. Case frumoase, cu terase răsărind albe dintre pomi, cu brahmani puzderie. Sînt singurul european venit de șase luni înapoi. Sînt privit cu insistență și indigenii se adună în fața casei venerabilului brahman Ramchandra Gangadhar, unde locuiesc. Acest Gangadhar stă o bună parte din zi așezat pe o rogojină, în prima încăpere a casei sale, cu pieptul și cu pîntecul gol, cu un lanț petrecut după gît, cu fața unsă cu cenușă și sucuri sacre. Stă în aceeași bine cunoscută poziție a statuilor indiene și discută cu vizitatorii săi, fie în sanscrită, fie în dialect. Pare onorat de vizita mea, iar Bhimi Chawda, care mă adusese, îi traduce în *gujarati* tot ce-i spun despre România. Aflînd că mi-e foame, trimite un slujitor păros să cumpere de mîncare, deoarece în casa unui brahman nu se găsește decît pentru oamenii din aceeași castă. Pe terasa de sus, servitorul îmi aduce trei turte mici fierte în ulei, un pahar cu lapte și câteva banane. Culege apoi resturile, împreună cu vasele de lut ars în care mîncasem, și le aruncă în stradă...

După ce mă descalt pe prispă, pornesc spre templu împreună cu Bhimi Chawda și câteva duzini de localnici după mine. Bhimi Chawda e pe jumătate gol și poartă daruri : flori, banane, diverse pungi și rupii de argint. După călătoria lui în Anglia, o purificare la Rameshwaram e cel mai nemerit lucru. Pășesc prin praful drumului, descălțat, într-o căldură încinsă.

Templul, cel mai mare templu din sudul Indiei și cea mai maestuoasă realizare a arhitecturii dravidiene, este înconjurat cu mai multe rînduri de ziduri (*prakarama*). Între aceste *prakarama* sînt coridoare și curți interioare. Deși templul e colossal (657 picioare lărgime pe 1 000 picioare lățime, mă înformează călăuza mea), nu ai o impresie copleșitoare. Nu-l poți vedea de la început, în întregime. Înainte de a pătrunde

prin prima poartă, înaltă de 30 de metri, întâlnești un soi de bazar, care se prelungește și pe sub zidul porții și înainte de primul coridor. Găsești de vânzare tot felul de icoane și imagini, scene reprezentând căutarea Sitei de către Rama, sau luptele legendare din Lanka (Ceylan), icoane făcute din culori vii și proaspete. Se găsesc, de asemenea, scoici mari, mărgean, ghioace, brățări groase de argint, talere de alamă, perle proaste, pietre scumpe de a zecea mână.

Bazarul e întotdeauna tixit. Tot satul e strîns pe ulicioara și în coridorul întunecos de sub poarta cea mare a templului. La capătul bazarului se află bazinul imens cu apă verde și murdară, în care pelerinii se scaldă înainte de a păși cu ofrandele în templu. Iar în partea cealaltă a templului, după ulița care coboară între ultimele două *prakarama*, se întinde lacul, mare de vreo trei mile, în care pelerinii se scaldă la plecare.

După cîte îmi spune Bhimi Chawda și după cîte știam și eu, templul acesta din Rameshwaram, clădit aici la capătul Indiei pentru comemorarea victoriei lui Rama și la zidirea căruia a contribuit ilustrul Vara Raja Sekkarar din Kandy, nu are seamăn în toată peninsula. Pilonii templului și cei cari alcătuiesc coridoare nesfîrșite, sînt magnific zidiți, cu sculpturi și *stucco*. Din nefericire, în acest an, anumite părți ale templului se află în reparație. Coridoare largi, lungi, aproape nesfîrșite, erau întrerupte pe ici pe colo de schelării. Între piloni, administrația templului improvizase locuințe pentru preoți și slujitori, fragmentînd astfel viziunea fără seamăn, penumbra aceea misterioasă și solemnă. De altfel, templul nu poate fi văzut dintr-odată, nu poți avea o imagine unitară. Măreția lui este distribuită, arhitectonica aceasta ciclopică nu are perspectivă, nu o poți cuprinde decît din colțuri, din curți interioare, dintre coloane.

Superbe într-adevăr sînt picturile murale, scene din mitologia vedică zugrăvite pe tavanele și coloanele coridoarelor. Multe din ele încep să se piardă; sînt afumate, sparte, șterse. Cineva ne spune că reparațiile în curs vor restaura și frescele.

Deasupra templului se află nenumărate cupole, cu sute de statui colorate. Coloanele sînt susținute de elefanți în poziții ciudate, fantastice. Șopîrle crestate și veverițe se joacă printre basoreliefuri. De undeva se aud tobe și trîmbițe, gonguri, litanii. Curios, apuc pe o scară de lemn — aparținînd schelăriei — și mă urc pe acoperiș. Un întreg scandal era să iasă, după ce-am fost văzut. Noroc de Bhimi Chawda, care le-a

explicat că sînt străin și nu cunosc regulile sanctuariilor. A trebuit să ofer două rupii de argint templului, ca să mi se ierte greșala. Pentru această danie mi se dă chitanță în regulă, specificînd numele, națiunea și păcatul pe care îl săvîrșisem...

decembrie 1928

GĂZDUIRE ÎN MADURA

Drumul de la gară, prin ulițe luminate slab cu petrol, în *jatkâ* îngustă ca o cutie... Vedeam case indiene cu tinda largă, firme luminate, tarabe încărcate cu fructe. În întuneric, veștimintele albe și roșii căpătau nuanța feerică a baletelor. Încercam să-mi fixez în minte drumul. Nu izbuteam. *Jatkâ* ocolea grădini, pătrundea în mahalale, alerga sdruncinată de cei doi cai mărunți și repezi, înspăimîntată de clopoței și de răcnetele viziului care își ținea echilibrul pe oiște...

În tren cunoscusem pe acel tînăr care se întorcea de la Rameshwaram. Aflînd că rămîneam o zi în Madura, înainte de a porni spre Madras, ne-a oferit — mie și lui Bhimi Chawda — ospitalitate în casa fratelui său, negustor, după nume Chandulal Gavendas. Am primit cu entuziasm. Din tren, tînărul hindus a început să mă socotească oaspete, oferindu-mi țigări indigene, dintr-o singură foaie de tutun răsucită, lapte cu ceai, fructe și prăjituri. Bhimi mi-a făcut semn să nu încerc a plăti aceste daruri pe cari tînărul le cumpăra în fiecare gară. Altminteri, l-aș fi jignit.

A trebuit, astfel, să mestec frunze și nuci *betel*, astringente și iuți, cari sfîrșesc prin a da gurii o culoare puternică roșie. Cînd vorbesc indienii, ai impresia că tuturor le sîngeră buzele.

Jatkâ s-a oprit în fața unei case mari, cu ferestre zăbrelite. Îndată au apărut doi servitori, cari dormeau pe rogojini în tindă, apoi însuși fratele, bucurîndu-se sincer de oaspeți. Firește, era îmbrăcat și el după uzul indian, purtînd adică numai cîțiva metri de pînză albă înfășurată pe șolduri. M-a călăuzit cu lampa prin două încăperi largi, apoi în curtea pietruită, ajungînd în fund unde se află „sufrageria“ și odaia oaspeților. Am urcat o scară de lemn care ducea într-un coridor. De aici se vedea foarte bine curtea, cu basin de ciment, cu cișmea, cu rufe întinse pe frînghii. Odaia oaspeților era curată, aerisită, cu

cadre ciudate atîrnînd pe pereți. Rogojini albe, iar lingă un așternut cu o pernă capricios răsturnată — o carte, *Ramayana*...

Pe rogojini s-au întins îndată pături, perne, cearceafuri și cuverturi moi. Două lămpi cu gaz au luminat odaia. Un băiat a adus tava cu *betel*, țigări și ceai. Un vecin care nu se culcase a venit să cunoască oaspeții. Îi merge zvonul în Madura că știe franțuzește, însă la toate întrebările mele răspundea zîmbind ; „Ah ! oui, vous savez français“ ?...

Pe cimentul odăii erau trase cu creta o serie de cercuri decorative, iar la mijloc, o svastikă enormă. Svastika se întîlnește pretutindeni, cu deosebire în fața ușilor. Gazda mea știa asupra acestui semn că e vechi, e sfînt și e „înalț“.

Se apropia miezul nopții. Convorbirea noastră, așezați pe rogojini, fumînd țigările cu fumul aspru, mestecînd frunza lute, sorbind ceaiul cu lapte — se învîrtea în jurul lui Mahatma Gandhi. Hindușii erau toți înțeleși asupra faptului că Gandhi e un om foarte mare : asemenea lui Christ !... Bhimi Chawda însă, care locuiește în Bombay, nu prea arată încredere în „mișcare“ și lăuda pe Gandhi că s-a retras din viața politică. Ceilalți se arătau înflăcărați și nu mai conteneau cu laudele. De altfel, ei nu cumpărau decît produsele industriei naționale, făceau pîinea în casă și țeseau pînza ca acum trei mii de ani...

După miezul nopții am rămas singur cu Bhimi. Întins în așternutul meu moale și cald, cu ochii în tavanul ascuțit ca la cort — nu puteam dormi. Pe fereastră vedeam arborii caselor vecine, și stelele par aici apropiate și însuflețite, iar nopțile sînt albastre, albastre.

A doua zi am pornit să vizităm orașul, în tovărășia gazdei. Templul zeiței *Minakshi* e cel mai mare din India. Bazarul e larg cît un tîrg. Elefanții sacri au aici un grajd modern. Sînt blînzi ca niște coloși și ridică cu trompa monezile pe cari le svîrlim pe ciment. Cutureier aceleași coridoare, mă opresc în fața altarului zeului elefant, privesc cît am vreme picturile și basoreliefurile vechi. Templul numără peste o mie de ani de viață. Regele Tirumal Nayak l-a reparat în secolul XVII. Cu deosebire, minunată e sala celor o mie de coloane, conducînd la un altar fâlnic unde candelile parfumate luminează statuia lui Shiva. Coloanele sînt cele mai multe dintr-un singur bloc și poartă sculpturi stranii, din mitologia și demonologia vedică. Zeițele sînt închipuite cu mijloc subțire, cu pîntec larg și sîni mari ca niște pîini. Toate fețele oglindesc zîmbetul uleios al sculpturii indiene. Sînt idoli respingători, cu ochi de piatră în orbite adînci, cu ghiare și rînjete de apocalips. Zeul elefant e cel mai

„uman“ în expresie. Căi înțaripați au și aici același phalus enorm. simbolizînd elanul fecundației cosmice.

Ferestrele sînt decorate cu flori de piatră, de-a lungul cărora lumina se strecoară umilită. Din anumite colțuri ale curților se pot vedea turnurile de aur din interiorul templului. Un număr copleșitor de preoți și slugi, cerșetori și pelerini, bolnavi și bătrîni. Toți cer de pomană. Un brahman îmi iese înainte cu o tavă și-mi atîrnă de gît o ghirlandă de *Gulchari*, floare sfîntă. Pentru cîntea aceasta trebuie să plătesc o rupie. Altul mă conduce la un altar, ca să-mi explice prea cunoscutele fundamente ale religiei vedice. Refuz cu îndîrjire toate propunerile și nu ascult nici o lămurire — ca nu cumva să mă trezesc dator. Bhimi Chawda, înainte de a pătrunde în sanctuarul nevăzut de nici un strein, mă sfătuiește să nu mă sui pe templu...

După ce vizităm bazarul, bogat în pietre false și mirodenii, pornim spre palatul lui Tirumal Navak, ultimul rege al provinciei. Parcul e acum împărțit între locuințele vecine. Numai grădina din interiorul palatului e intactă. Doi paznici bătrîni și fonfi ne conduc prin galeria fără pereche, cu coloane albe și tavanul galben, în sala de baie a reginelor, acum cancelaria oficială, în fostele dormitoare, acum birourile primăriei... Numai terasele și gangurile de deasupra palatului n-au putut fi folosite. Pe aici se preumblau reginele, îmi spune gazda și încercau să se întristeze privind luna, ca să placă regelui. De pe cupola centrală priveliștea e minunată, lăsînd ochii să alunece deasupra orașului cu coperișuri roșii și grădini verzi, deasupra pădurilor, pînă la Colinele înourate, unde familiile bogate se refugiază în timpul verii. Nu pot evita cunoscuta melancolie a desgropării unui trecut de legendă și *O mie și una de nopți*. Prietenii mei coborînd după treburi, eu rămîn multă vreme la umbra cupolei, negîndind nimic, ci numai privind orașul cu grădinile prelungite pe deasupra cîmpurilor pînă aproape de Coline.

...Gazda, după ce îmi lămurește sensul tuturor alegoriilor cadrelor de pe pereți, mă pofteste la masă. Sufrageria : o cămară fără scaune și fără mese, cu ciment pe jos. Ne așezăm pe cîte o scoartă, depărtați unul de altul. În față-ne, cîte o frunză mare, spălată, pe care se aflau mîncăruri ciudate și turtele fierte în ulei. Bucatele erau iluzorii : cîteva legume fierte, un sos cu piper mult, o mînă de orez fără sare. La început am crezut că sosul e supă și am sorbit o lingură. Era atît de iute, încît a trebuit să înghit toate turtele ca să-mi treacă usturimea.

Ceilalți se amuzau, nelăsându-mă să folosesc lingura pe care mi-o adusesem, prudent, de sus. A trebuit să frământ orezul cu mîna, să torn deasupra sosul piperat, să culeg boabele cu degetele... La sfîrșit mi-au dat banane și lapte. Ne servea o indiană tînă și frumoasă, semănînd leit cu țiganca din tabloul lui Luchian. Chandulal fusese căsătorit, dar soția îi murise. Locul soției îl luase slujnica cu umblet timid, harnică și pricepută în toate...

Despărțire, cu îmbrățișări, făgăduieli de revedere, planuri... O rikșă elegantă pune capăt melancoliei. Din nou drumul spre gară...

MADRAS

decembrie 1928

...De pe colina cu mănăstire de călugărițe, orașul nu se poate recunoaște.

S-ar spune că e o pădure de salcîmi, palmieri și *tulhah* înflorit. Fiecare casă e înconjurată, atacată, copleșită de arbori. Cînd se neliniștește vîntul de seară, șuierul amintește pe cel al valurilor. Privesc mult, așezat pe banca de piatră cenușie.

...A zburat un liliac. S-a furișat un șarpe. În copacul cu frunze negre, se fugăresc veverițe. Și acel scorpion care m-a întîmpinat la ușa scorburii în care, după spusa legendei, a fost închis Sf. Toma, cel dintîi misionar în India.

Scriu. Ce aș putea face altfel ? Colina aceasta tristă, cu mînăstirea singuratică, cu pietre albe adăpostind șerpi îmi înprospătează viziuni dintr-o Italie străbătută la douăzeci de ani. Pentru cea dintîi oară îmi amintesc de Europa. Colina aceasta, cu tăceri sfinte, e de dincolo.

Mînăstirea e zidită în piatră. Chiliile nu se văd, din pricina pomilor cu umbră deasă. Biserica e scundă. Am întîlnit, rugîndu-se, douăzeci de călugărițe, cu uniforme albe coloniale, cu pălării largi și pelerinele filfiind. Superioara e fericită că cineva vorbește franțuzește. Mă întreabă de prințul Ghica, acum sacerdot catolic, care a vizitat mînăstirea în primăvară, întorcîndu-se de la un congres din Australia.

Vorbește atît de încet, atît de stins, încît — fără voie — cobor glasul și pășesc în vîrfurile pantofilor de pîslă. Ce-a spus ?... Zimbește. Mă îndeamnă să privesc un Christos. Îl laudă, îl

laudă... Apoi tace cu ochi blînzi. Regăsesc în biserică acea ne-definită și inefabilă tăcere creștină. Superioara îmi arată că-lugărițele. Șaisprezece din ele au venit numai de cîteva zile din Roma. Unele n-au împlinit douăzeci de ani. Și vor rămîne aici, în India, să se roage pentru necredincioși... Dumnezeu știe cît timp. Și ea a venit aici tînără...

Acum, cînd scriu, se lasă seara. Nu pot pleca. Deasupra orașului plutește o ceață transparentă ; răsufllarea parcurilor, aburii mării răciți de vîntul ce ajunge de pe coline.

Cum să descriu Madras-ul ? L-am cunoscut în cea dintîi dimineată, cînd *rikša* străbătea cartierul cu străzi largi și asfaltate, cu vile ascunse în parcuri. L-am cunoscut în vagabondajul meu nocturn printre ulițe cu praf și fum, cu copii cerșind și femei pisînd orez. Maghernițele vînzătorilor erau slab luminate cu acetilenă. Vecinii se adunau, fumînd țigări indiene, precipitînd fraze în acel inaccesibil tamil, în care s-au scris, totuși, atîtea poeme minunate...

Și iarăși am cunoscut Madras-ul pe bulevardul larg din fața mării, cu plajă și terenuri sportive, cu hoteluri scumpe alături de barăcile pescarilor. L-am cunoscut, rătăcindu-mă printre vilele cartierului indian aristocrat, cu plăci de marmoră la porți, cu automobile luxoase și slujitori în fireturi. M-am întors prin grădini, am trecut podul peste Koom, am pășit peste iarba cîmpului unde spălătoresele întind rufe colorate...

Am cunoscut, în sfîrșit, Madras-ul în acea casă vastă, înconjurată de parc, în care se adunaseră Y. M. C. A. și Y. W. C. A., unde eram privit ca un obiect rar, obligat să primesc prăjituri de la fiecare creștină și să mă întrețin cu fiecare om celebru care venea să mi se prezinte. Blestemat ceas ! De cîte ori n-am desmințit știrea că în România e revoluție ? De cîte ori n-a trebuit să întorc capul, auzindu-mă striga : „Allo !“... Altminteri, tineri cumsecade și tinere bine crescute, cari servesc ceai cu lapte de două ori pe săptămînă și exhibiționează la adunări cîteva convertite indiene, în picioarele goale și cu brățări de aur. Pentru protestanți, creștinismul începe cu sporturi și five-of-clock. Aceasta nu mă supără. Creștinismul poate începe de oriunde, chiar de la prostituate. Important e faptul că trebuie să sfîrșească în creștinism.

Cu ajutorul unui canadian știrb, secretar al Y. M. C.-ei, am găsit găzduirea minunată de la „Gurukul“, în casa misiunii suedeze, cu terase, cu pădure, cu bibliotecă și orgă. Voluptatea instalării, după nopți petrecute în hotel, în trenuri, în case necunoscute... Bucuria cu care desfaci geamantanele

închise pe Ocean ; nerăbdarea cu care gonești *rikša*, seara, către „casă“...

Aici, în odaia mea, locuiesc două vrăbii, o șopîrlă cu coama crestată și cîțiva păienjeni enormi, cari se sperie întotdeauna cînd aprind lampa. Mărturisesc că, în cea dintîi noapte am adormit sfios, auzind gînguritul vrăbiilor prin somn. A doua zi, am văzut șopîrla, alunecînd pe grinda din odaia de baie. Cu păienjenii m-am obișnuit ; de obicei stau la fereastră, iar dacă se apropie prea mult de masa mea, îi gonesc cu creionul.

Pastorul îmi spune că vrăbiile s-au pripășit de astă-pri-măvară, dar șopîrle, păienjeni și șerpi au fost întotdeauna, de pe timpul bunicului, cel dintîi misionar suedez în Madras, care a cumpărat casa de la un musulman, făcînd-o cămin de viață și învățători creștine. Cu cîteva luni mai înainte, un student teolog a găsit în fundul grădinii o cobra. Aceasta l-a neliștit și a poruncit băiatului său să se joace în casă. Dar nici alte cobra nu s-au mai văzut de atunci și nici băiatul meu nu s-a dezbrăcat de obiceiul de a răscoli bălăriile gră-dinii.

Într-o seară, am închis fereastra înainte ca vrăbiile să intre în odaie. Dimineața le-am găsit înlăuntru. Veniseră prin odaia de baie. Păsă-mi-te, nu erau la prima experiență...

Noaptea de iarnă, aici, în India de sud — au acel farmec de legendă orientală pe care l-am gustat fiecare la cea dintîi lectură a celor 1 001 de Noapți. După ce se întunecă bine, vîntul se oprește, zgomotul se pierde, luminile se șterg. Buchete de ficuși negri, arbori mango, liane cu coarda lemnoasă își înalță trupurile din curți tainice, la colțuri de străzi, în preajma templelor. Casele europene se topesc în umbră. Rămîn numai colibele cu focuri pe prispă, numai zidurile albe, numai por-țile. Noaptea șterge fardurile.

Nu știu ce fac ceilalți, cum se împotrivesc acelei tristeți blînde cari se coboară dintr-un cer apropiat. Eu mi-am adus scaunul și patul pe terasa coperișului. Mi-am descoperit slă-biciuni și nostalgii nebănuite. Am înțeles că există o anumită primejdie a nopții, care nu e cea a întunericului, nici cea a păcatului. Există o serie de ispite cari turbură numai într-o asemenea noapte de basm. Liniștea pironită în pădurile Mad-ras-ului, umbrele cari se nasc și pier o dată cu luna — stre-coară în suflet neîncredere în zeii zilei, cheamă și îndeamnă cultul idolilor telurici pe cari îi socoteam de mult sugrumați.

Noaptea Indiei de sud nu e noaptea Dobrogei, nu e noaptea munților noștri, nu e noaptea Italiei. Între ea și celelalte nopți se întinde Arabia. Aici, contemplarea cerului strecoară inevitabil întrebări și reculegeri ciudate. Noaptea, pretutindeni, a fost un semn al misterului. Dar există o noapte a poetilor latini, o noapte a romanticilor francezi, o noapte a lui Novalis. S-ar putea încerca o clasificare după necesitatea tovarășului pe care îl poruncește noaptea : Dumnezeu, femeia sau sufletul. Aici, în India, tovarășul e întotdeauna același : sufletul. De aceea poezii și gânditorii Indiei par atât de stranii ; au rămas prea mult singuri cu ei înșiși.

110 FAHRENHEIT, CICLON DIRECȚIE S.V.

Aprilie... Bîntuie molima : se vestește foametea. Morți, morți, în fiecare zi spaima se împrășteie, se furișează mai aproape amenință.

Oamenii de aici au renunțat să se împotrivescă. În primăvară plătesc tributul sărăciei ; numai în Calcutta, o sută de morți pe săptămînă, și numai de holeră. În orașe, holera și vărsatul ; la sate, malaria și foametea. Ați văzut oameni cari, zece luni pe an, adorm nemîncăți ?

Din Bombay, trenurile aduc tot mai puțini „turiști“. În vagoane cu ventilator dublu, americanii laudă binefacerile continentale și reformele civilizației într-o țară barbară. Gări spațioase, serviciu prompt, ghiată și alcool.

Răzvrătirea împotriva celor cari cunosc India din hotele și automobil — e zadarnică, e stupidă. Citesc spusele lor și mă înspăimînt ; pentru că, înapoia rîndurilor dulci ca o reverie pastorală, eu întrezăresc acele icoane de primăvară bengaleză pe cari statisticile nu le menționează, iar fotografiile le evită.

Un om înfometat cerșea, la marginea satului. Strigătele lui erau stinse ca ale unui ciine în agonie. Plecîndu-se să culeagă banii pe cari i-am aruncat, oasele i s-au ciocnit cu sonorități scheletice ; degetele tremurau și, cu toate eforturile, nu puteau apuca banii. Atunci, în praf, începu să mulțumească și să plîngă : „Maharajah ! Maharajah !...“ Tînguirile lui victorioase au adunat cete de înfometați. Copii cu abdomene balonate grotesc și capete spîne, murdare. Femei cu picioarele umflate și vinele negre ca șerpilor. Oameni înfometați, cari

cerșeau banii de aramă pentru un pumn de orez și cerșeau banii de nichel pentru sare, pentru ulei. Rămăsesem pironit, în soare, fără puteri să alung turma de vedenii, fără puteri s-o satur. Ce puteau face banii mei? Când le-am împărțit câteva rupii de argint, din sat au venit alte cete, purtându-și rătăciți și triumfal bolnavii, schilozii, orbii, agonicii. Glasurile erau răgușite și gîngave. Dumnezeu știe ce implorau și demonstrau în bengali. Cuvintele pe cari le înțelegeam îmi păreau chemări supreme dintr-un naufragiu: „apă“, „sare“, „tată“, „moarte“... Și corul dezordonat și sălbatic lăudînd, cerșind, plîngînd: „Maharajah, Maharajah !!“

Fuga mea putea fi simbolică. Alergam cu pasul tulburat al celui ce încearcă să uite coșmarul. Glasurile se stingeau. În pragul umbrît rămăsesse numai cerșetorul neputincios să umble. Fuga mea era fuga albului care a civilizat India „mama noastră, India“...

Se apropia amiaza. Am apucat drumul spre fluviu, unde mă aștepta inginerul pe care-l întovărășisem în supravegherea reparației firelor telefonice. Oh ! drum de primăvară sub soarele Gangelui ! Pe cîmpie pluteau curenți fierbinți, cari răneau ochii și pătrundeau vîrtejuri prin urechi, prin nări. Înghițeam văzduhul cald și uscat, cu praf și molimă. Vestmintele îmi erau șiroaie. A trebuit să renunț să-mi șterg fața.

Ochelari negri cu mască hermetică de piele îmi apărau ochii. Cu apa din termos udam pluta căștii coloniale. Simțeam cum, minut după minut, voința de a ajunge grupul se des-tramă. Mușchii păreau descleiați, cu fibrele moarte și prăfuite. Oasele erau golite, seci și uscate. Simțeam sîngele rece, și iarăși simțeam sîngele fierbinte. Oh ! să mă culc, să mă odihnesc, numai un minut, numai un minut...

Instinctiv, coboram spre fluviu. Distanța sfîrșită dimineața într-un ceas, îmi părea acum enormă. Puțin cîte puțin, gîndurile se iroseau. Umblam fără să văd, fără să înțeleg. Vîntul de cuptor încins grăbea insolația.

Priveam batista plină de sînge cu un zîmbet stupid și ră-tăcit. Imagini și amintiri licăreau la răstimpuri în creierul gol. Nu știu de ce, mă urmărea începutul baladei: „La Pașa vine un arab“... Sub cel dintîi pom m-am așezat să-mi șterg sîngele. Uitasem toate regulile igienice, tot manualul sanitar cetît cu tocul în mînă. Nu știam cum să-mi opresc sîngele pe care aspirația violentă îl aduna neconținut în gură, sărat

și lipicios. Atunci am încercat încă o dată sentimentul penibil și dezolant al singurătății cumplite, definitive...

Cu haina albă, mi-am înfășurat capul și am rămas așa, ceas după ceas, asistînd la descompunerea și recompunerea conștiinței, joc umilitor și crunt.

Au început vedeniile albului sub 110° Fahrenheit. Grădini de legendă persană, chipuri din cărți scump ilustrate, havyzuri și statui, fantezii și amintiri, refrenuri obscene și crimpele de uverturi, exclamații comice și notații chimice, fotografiile ruinilor din deșertul Kathai și imaginea cărților lui Sven Hedin de la „Imperial Library“. Toate înecate în fluviul de sînge ce șiroia, lin ca lacrimile, din nări și de la colțul buzelor. Vedeniile erau purpurii și fumegau. Timpul părea o caravană ce se învîrtea în jurul unui tron straniu, cămilele păreau minute. (N-aș putea lămuri legătura). Îmi amintesc că o vedenie s-a ridicat pe tron și a rostit nu știu ce frază pe care o cetisem recent într-un manual de arhitectură...

Partea a doua a jocului îmi dovedea că insolația era trecută. Pentru că, de data aceasta, simțeam numai o inexplicabilă teamă, deși nu mă afluam nici în junglă, nici în deșert. Așteptam să văd licărind trupurile de vierme veninos al lipitorilor, spaima albului. Respirația uscată a cîmpului sub arșiță mi se părea pași de fiară. Mii de ochi galbeni, cu vine sîngerii, răsăreau din tufișuri. Un păianjen mi s-a suit pe picior, dar simțurile îmi spuneau că șerpi mă încolăcesc. Am pornit, atunci, la drum, nepăsător de sîngele încheat și prăfuit...

Cînd am ajuns grupul, se întunecase. Inginerul își sfîrșise lucrul și bea whisky cu soda-wasser. Lucrul fusese anevoios, pentru că unul dintre lucrători se îmbolnăvisese, iar trei fuseseră loviți de insolație.

— Acum să ne grăbim pînă nu începe furtuna...

Aceasta m-a făcut să privesc cerul, nori începeau să apară galbeni, cu tușe plumburii, nemișcați.

Sahib, e mai bine să așteptăm aici...

Nu înțelegeam de ce se tem de o furtună care nu părea prea apropiată.

După zece minute nu ne mai auzeam glasurile.

Trăsnetele au izbucnit fără veste. Nu încerc să fac literatură; dar furtuna aproape de tropice e de o sălbăticie și de o forță înspăimîntătoare. Am simțit că alerg, dar mai tîrziu am înțeles că sînt purtat de vînt. Ceilalți își pierduseră, ca și mine, echilibrul.

Alergau ca niște umbre cuprinse de panică. Parcă ar fi fost miezul nopții și lumina fulgerelor aprindea și stingea dimineața, cu capriciu de demiurg. Alergam și ne strigam, de-abia auzindu-ne.

Alături de noi zburau vietăți nevăzute, fără sînge, cu trupuri de hîrtie colorată, mirosind a pucioasă și a tămîie. Un duh cu aripi albe m-a atins, cutremurîndu-mă ; era mantaua de ploaie a inginerului. Cine o mai putea opri ? Rînd pe rînd, s-au desprins de pe noi casca, hainele, termosul, pachetele lucrătorilor. Nu știu de ce, vedenia pomilor culcați și a ierburilor înălțate spre nori cu rădăcini și cuiburi mă înveseleau. Simțeam în trup un puls ciudat ; insistent și eruptiv, purtat de închipuiri și de sînge. Nu mai mă înspăimîntau trăsnetele. Numai inima îmi bătea, îmi bătea. S-ar fi spus că o durere mare îmi fusese luată, lăsînd în urma ei numai amărăciunea golului. Pe spate, pe umeri, pe brațe, — parcă se încolăceau curenții electrici. Mă uimeam că sîngele nu țîșnește prin porii deschiși, că nu sparge timpanele.

La cîtiva metri de mine, inginerul îndura aceeași invazie electrică. Rîdea și păstra paharul ud de whisky într-un pumn vinăt. Se apropie și-mi apucă brațul.

— Acum începe ploaia, și e all right !

Dar ploaia nu începea.

În goana noastră întîlneam ramuri enorme, mărăcini smulși, coperișuri vegetale venite de cine știe unde.

— Intrăm în *basti*, se bucura inginerul.

Nu izbuteam să disting satul de pădure. În sfîrșit, cele dintîi picături, fierbinți. După cîteva minute, nu mai puteam respira. Ploaia lovea, rănea, culca chinuia. Goana ajunsese anevoioasă. Alunecam, scrișneam din dinți, ne înghițeam sîngele. Nu ne mai purta vîntul. Auzeam țipete, chemări. Fără indoială, ne aflam în sat. Îl ghiceam devastat și biciuit, cu copii îngroziți în gropi, cu păsări înecate, cu vitele risipite în pădure, căzute în puțuri, schingiuite, răgînd agonice, sufocate de curenți electrici și de potop.

Ne-am oprit extenuați sub un palmier jupuit. Inginerul își căuta ceata. Oamenii ne ajungeau, adunînd vestigiile atelierului portativ : sîrme, o cutie cu scule, o scară ruptă. Asistam zîmbind la cumplita prăbușire a muncii din timpul zilei. Nu aveam timp să ne privim trupurile cu cămeșile sfîșiate, cu zgîrieturi adînci, stropite de noroi nisipos. Fețele tuturor erau descompuse. Părul ud părea năclăit în salivă. Rîsul de diavoli hămesiți lăsase dungi rele. Ochii erau tulburi, rătăciți.

Prin ploaie, ajungea pînă la noi un plîns de spume și lemne, înăbușit, strecurat pe sub pămînt. Bocetul prevestea năpastă. Inginerul încerca să-și ascundă neliniștea, frecîndu-și nervos brațele goale.

— Sahib, e Gangele...

Lumina minții îmi fu străbătută atunci de vedeniile revărsărilor. Grupul se înțelese repede. Lăsară cele din urmă rămășițe ale atelierului și porniră cu pas rar, de drum lung, prin ploaie, în direcția contrară.

În jurul nostru, tainică și stranie, simțeam vasta respirație vegetală.

Faridpur (Bengal), aprilie 1929.

BENARES

La Benares ajungi o dată cu soarele. Trenul coboară dinspre Moghul-Sarai și se apropie de pod tocmai cînd soarele deșteaptă bogăția în aur și sînge a palatelor, grădinilor și templelor. Trenul alunecă pe pod, Gangele curge albastru și proaspăt, transfigurat pentru cîteva clipe de frăgezimea unei dimineți indiene. Lespezi de marmoră albă coboară în trepte lungi din fața fiecărui *ghat* pînă în adîncul fluviului. Scăldat în lumină, Benaresul întreg pare o cetate feerică, neverosimilă și nostalgică. Priviți-l acum, închideți ochii și încercați a vi-l aminti pentru mai tîrziu — pentru că gloria lui suprafirească durează atît timp cît trenul lunecă pe podul Dufferin, atît cît soarele n-a ieșit încă din dune.

La gară, Benares își destăinuie același aspect mixt de oraș indian colonizat. Numai că îmbulzeala e aici mult mai înfri-coșătoare, iar călătorii — cu inevitabila excepție a turiștilor americani — sînt toți hinduși. De-abia coborît din tren, îmi stăvilește drumul un convoi adunat să primească un *saddhu*, un om sfînt, venit tocmai de la Badri-Narayan, de pe culmile Himalayei, ca să se scalde în apele Gangelui. Credincioșii se înghesuiesc în fața compartimentului și-l așteaptă să coboare, ca să se poată prosterna și culege cu palma praful de pe picioarele sfîntului. Din alt compartiment, o femeie bătrînă e coborîtă într-un pat de boală. Ghicindu-și sfîrșitul apropiat, bolnava a cerut fiilor s-o ducă la Benares și, după moarte, să-i arunce oasele și cenușa pe Gange.

Pentru hinduși, apele fluviului sfânt au la Benares inimaginabile virtuți purificatoare. În preziua sărbătorilor, terenurile și șoselele sînt tixite de convoiuri fantastice de muribunzi, de leproși, de bătrîni și cerșetori — venind să-și încheie ceasul din urmă pe treptele de marmură ale *ghat*-ului. Valurile fluviului spală neodihnit treptele albe ce coboară de pe mal pînă în adînc. Întîlnești aci cea mai multicoloră mulțime a Orientului. Femei de fascinantă frumusețe, înfășurate în voaluri de mătase, cu părul despletit și picioarele goale, grele de brățări — se scaldă aici, în văzul tuturor. Pe malurile fluviului sfânt orice deosebire se șterge, deosebiri de sex sau de castă, de culoare sau de creștință. Aici ajung toți frați și surori, copii ai „Mamei Gange“. Înainte de a-și infunda capul în apă, fiecare pronunță acea invocare glorioasă a fluviului : *Ganga Ma ki jai !* Cîteodată, cînd apele vin mari și rele, piciorul alunecă de pe lespede și trupul e prins de vîltoarea galbenă. Cît ai clipi din ochi, omul dispare, luat de valuri. Dacă mai are timp, fericitul murmură mulțumirea din urmă. Căci moartea la Benares e moartea plăcută zeilor. Pe mal, rudele și prietenii nu îndrăznesc a plînge pe cel chemat de „Mama Gange“. Cîte o fetiță se zbate, încearcă a înota, dar obosește repede și, odată în mijlocul fluviului, o primesc în dar crocodilii. Pentru sufletul ei izbăvit de suferințele vieții, se zvîrl noi ghirlande pe apele Gangelui, flori roșii cu parfumul umed al templelor sau flori albe de iasomie...

Mă scapă din învălmășală cîțiva prieteni indieni de la Colegiul sanscrit. Îmi urc bagajele într-o *tonga*, trăsurică ciudată cu roțile mai mari decît trupul, iar noi ne îndreptăm pe jos spre inima orașului sfînt. Șoseaua parcă ar fi drumul către poarta fermecată, într-atît de multă lume se sbate și se înghiontește pe ea. Ajung în cartierul hindus, înghesuit între templele și palatele de pe mal și între clădirile străzii principale. Undeva, pe această stradă, se găsește oficiul poștal și spre el se îndreaptă toți pelerinii la Benares.

Negustorii mă apucă de mîină ca să-mi arate porumbițe de alamă, elefanți de fildeș înșirați pe o ramură de ebonit sau saluri de mătase cusută în argint. Un om, care se dă drept sfînt, își împachetează șerpii în coșul de papură, bombănind, poate nemulțumit de cei cîțiva gologani de aramă cîștigați. Serpii se încolăcesc lihniiți și prodigios, iar circulația se restabilește pentru cîteva minute, ca să se sugrume iarăși cu cîțiva pași mai sus, în fața unei vaci monstruoase cu cinci picioare, sau a unui ascet pitic. Cîteodată trebuie să urc delușoare de pietre sau pămînt, ca să fac loc unor femei care se țin de mîină

și înaintează cu privirile ascunse. Vizitii de *tonga* strigă și femeile aleargă înspăimîntate în stol.

Spre seară, privesc și mai bogată. Clopoței, mirodenii, voaluri ca piersica, ghirlande de becuri, facle și lumînări își dezleagă jocul și farmecele pe singura stradă principală a acestui oraș sfînt.

De cum ești zărit cu cască tropicală și în costum european, te hărțuiesc călăuze incerte, băietani incuți și obraznici sau călugări farseuri. Te urmăresc pe ulițe, prin toate ungherele, și-ți repetă nume de zei indieni cu speranța că, fiind american, te vor impresiona. Refuz cîțiva ciceroni improvizați cari se ofereau să mă conducă la templul maimuțelor. Îl cunoșteam din cea dintîi vizită la Benares, vast și izolat templu pe terasele și acoperișurile căruia se fugăresc un întreg trib de maimuțe. Fiecare e obligat de legea nescrisă a templului să cumpere cîțiva pumni de alune americane și să le zvîrle maimuțelor sfinte, cari te împresoară cu urlete și scîncete și-ți smulg alunele din palmă.

De data aceasta mă îndrept de-a dreptul spre templul de aur, aproape de fluviu, ascuns între munți de piatră și cărămizi, de bolțile clădirilor vecine. Orice uliță conduce la Templul de Aur și toate ulițele sînt mocirloase, căci neconținut se întorc credincioșii cu hainele ude după îmbăierea ceremonială. Casele sînt atît de apropiate, încît lumina cu greu pătrunde și îmbulzeala ajunge copleșitoare. Din spate te împing cei ce se grăbesc să-și aducă ofrandele la templu : bărbați cu frunțile unse cu cenușă sau șofran, femei purtînd buchete de lotuși și coronite de flori, fecioare cu vase de pămînt pe cari le vor umple cu apa sfîntă a Gangelui, copii goi și serioși. Din față te oprește la fiecare pas convoiul celor ce se întorc de la scaldătoare, cu părul umed și cu vestmintele learcă.

Pe margini sînt tarabele zarafilor, și cu cît te apropii de templu, cu atît zarafii se înmulțesc. Pe tăvi stau mormane de părăluțe de aramă, pe cari pelerinii le iau în schimbul banilor de nichel și argint, ca să poată dărui pe fiecare lepros întîlnit în cale, pe fiecare bătrînă miloagă și fiecare brahman. Peste tot sînt altare, unele scobite în pereții palatelor, altele improvizate în vreo dugheană, și în fața fiecărui altar stă un preot brahman, adunînd părăluțele. La cite un colț te izbesc de sus flamuri colorate, fișii lungi de pînză ; sînt hainele celor cari s-au îmbăiat și așteaptă pe terase uscarea singurului lor costum.

Înaintezi greu, lovind neconținut și cerîndu-ți neconținut iertare în bruma de *hindustani* pe care o știi. Pretutindeni întîlnești bătrîne sau fecioare cu albi întregi de petale de tran-

dafir, de iasomie și coronițe roșii. Ca să te poți apropia de curtea Templului de Aur, trebuie să cumperi ghirlande și să le oferi preotului, împreună cu un ban de argint. Numai așa vei fi îngăduit să privești din curte idolul simbol al lui Shiva ridicat în piatră și stropit cu roșu, magnific, grotesc și înspăimântător.

Cobor de la templu spre *ghat*, către una din acele terase în amfiteatru, cu trepte de piatră, pe cari se ard morții și unde se scaldă vizitatorii. Scăldatul era în toi și apa ajunsese aici bătută cu mîl, grea de petale și coroane. Se zărește la spate, înălțîndu-se din babilonul de clădiri întunecate, moscheea lui Aurangzeb, superbă și elegantă, purtînd semiluna într-un oraș alcătuit cu totul și cu totul din temple hinduse. Și cît de frumoasă și ispititoare ar fi priveliștea aici — cu privirea prinsă cît ține ochiul de toate *ghat*-urile și templele oglindite în ape — tot nu te poți stăpîni să nu tremuri de ciudă și de scîrbă. Căci la dreapta și la stînga ta se ard cadavre. Și este peste puțină de înțeles cît de îngrozitoare este mireazma aceea de carne friptă purtată de vînt de-alungul malului. Poate de aceea sînt hindușii vegetarieni...

Mă apropii, ca să asist la ceremonie. Cadavrul e așezat pe o bucată de lemn, înfășurat în cîrpe albe, iar în jurul lui copiii, rudele, preoții. Nici unul nu e trist. S-au aranjat în grup, pentru că fotograful le face semn să se strîngă în jurul mortului. Privesc toți, fix, resemnați, aparatul fotografic și așteaptă. Îndată ce fotograful a sfîrșit și se retrage spre zid, oamenii locului iau cadavrul din mijlocul celor cari l-au avut pînă acum, și-l proplesc pe o sarcină de lemn. Apoi îl acoperă cu vreascuri, îl presează cu lemne lungi, îi pun pe picioare o buturugă, sub cap o rădăcină uscată — și peste tot împing coceni, tăciuni, surcele.

Cînd începe a arde, mortul parcă ar voi să se ridice din mormanul incendiat. Trosnește, se mișcă, apoi e înghițit bucată după bucată — sub ochii senini ai celor cărora le-a fost drag. Numai cîte-o babă, cîte-o soră sau nevastă mai slabă de înger șterge cîteva lacrimi. Ceilalți îl privesc și-l fericesc în gînd, că s-a îndurat soarta și l-a chemat din această vale a plîngerii. Cîțiva corbi așteaptă posaci în vîrf de par ars. Dar parcă ghicesc ei că nu le va rămîne nimic de ciugulit. Căci înainte de a se fi sfîrșit incinerarea, cioclii iau cenușa și oasele și chiar brațe sau picioare întregi încă nearse și le svîrle în Gange. Printre flori și printre bărci răzlețe, trupurile arse sau trupurile întregi pornesc pe Gange în jos. Se vor fi oprind, poate,

pe vreun ostrov de nisip sau printr-un ochi de apă stătută și dacă vor fi scăpat de pofta crocodililor corbii și vulturii îi vor găta. Căci altă soartă, pentru hinduși, lutul omului nu merită...

Melancolic, părăsesc *ghat*-ul funerar, căci la capătul scărilor de marmoră, sus, s-a adus alt mort ; de astădată vreun biet sărman, poate o femeie, căci n-are nici fotograf, nici lemne multe. Va porni jumătate cenușă, jumătate trup, pe Gange.

Urc stradela obscură și, printre case, printre curți cu ziduri albe, printre templele mărunte, ajung pînă la marginea de sud a Benaresului, la Asi-Ghat. Gangele e aici curat și albastru, iar cheiul e o mare de flori. Nici scăldătoare faimoasă, nici grădină funerară nu e acest Asi-Ghat. Dar de aici Benaresul se desfășoară în toată frumusețea lui barbară și obosită. De aici, barcagiul mă duce prin mijlocul fluviului, vîslind alene, căci a trecut de miezul zilei și din luntre privesc în voie terasele pe cari neconținut se scaldă oamenii și neconținut se ard morții. În altă luntre din fața mea, o pereche americană în voiaj de nuntă încearcă să fixeze un aparat de cinematografiat pe un scaun înalt de zidar. Tocmai se scaldă familia unui rajah într-un *ghat* privilegiat și închis din trei părți. Dar barcagiul cotește nedibaci și scaunul se răstoarnă cu aparat cu tot, spre hazul celor de pe mal și părerea de rău a femeilor rajahului.

Cu cît amurgește, cu atît cheiurile se golesc și circulația pe ulițele templelor se normalizează. În amurg, o boare de lotuși și cenușă răzbate pînă în centrul orașului.

Rătăcesc pe străzi lăuntrice, îndreptîndu-mă către Colegiul sanscrit. A trecut ceasul ispitelor ; ispita stolurilor de fantome pe terase (păsări sau femei ?), ispita dughenelor, cu creații în alamă, ispita tuturor acelor senzații neînregistrate în lexic, aeriene sau cărnoase. În orice casă se află, probabil, un armoniu și cel puțin o soprană. Numai astfel se explică litania neîntreruptă care se apleacă asupra străzii. Dar numai Benaresul ar putea explica farmecul neliniștit pe care-l poartă acele tînguiiri monotone și adagiul mohorît al orgei indiene. În acel ceas o nedefinită împăcare străbate pămîntul. Din singeriu, cerul ajunge tot mai albăstrui, tot mai întunecat și mai rece. E ceasul iubit de femei, pentru că atunci îmbracă cele mai scumpe *sari*, își parfumează părul cu ulei de scorțișoară, dezvelesc boboci de lotuși și ies pe terase. Anevoie le poți ghici, înapoia parapetului de piatră, sus, cu voalul fluturînd, cîntînd sau recitînd poemele zilei. Cînd se înnoptează bine, viața teraselor se sting. Numai cîte o îndrăgostită rămîne pînă tîrziu, mută, resemnată. Dar aceste singuratici sînt rare, surprinză-

tor de rare, căci în India fetele nu suferă crize sentimentale și dragostea lor trece lent de la părinți la soț, fără ezitări sau tangente de probă.

Pe cît e de zvăpăiată și congestionată ziua, pe atît e de sobră noaptea. Și nu ai senzația că te afli într-un oraș adormit, ci într-o imensă comunitate care șoptește în taină, care veghează sau se roagă. Cîte o fereastră luminată, cît o chemare, cîte un foșnet, acolo unde n-ai fi bănuir că veghează oameni, te fac să simți că viața nu s-a stins, ci s-a recules, și afli că în fiecare casă pîlpîie aceeași milenară viață familială, același veghi de noapte.

E un sentiment neîncercat ; cetatea care tace o clipă — cu gîndul la soare care va răsări a doua zi — și apoi adoarme. Acea și taină a nopții orientale, născîndu-se, ca orice taină, în fiecare noapte.

KUMBH-MELA LA ALLAHABAD

În India Centrală, între deșerturi fierbinți și cîmpii lîncede acoperite cu orez, la întretăierea celor două fluvii sfinte, Gangele și Jumna, se află Allahabad, cetate veche de trei mii de ani. Hindușii îi spun Prayag. Mahomedanii l-au numit Allaha-bad. Aci se împlinește, o dată la doisprezece ani, cel mai mare festival religios din întreaga Indie. Aici e sălașul sfintei între sfinte sărbători : Kumbh-Mela, cînd se scaldă zilnic un milion de pelerini în împletirea apelor celor două fluvii. Ultima Kumbh-Mela s-a săvîrșit în ianuarie 1930 ; următoarea va avea loc în 1942. O dată la doisprezece ani, India întregă tresare ; satele se neliniștesc, mănăstirile rămîn deșarte, de prin văgăunile Himalayei se scoboară schivnici goi și acoperiți cu cenușă, de pe țărmul Malabarului, de la Capul Comorin, din golful Bengalului, din Himalaya, din munții Vindhya, din deșertul Bikaneerului, de pretutindeni, coboară convoiuri de căruțe, cete de călugări, pîlcuri de vagabonzi, gloate de leproși, suite de rajahi, trenuri cu tîrgoveți, harabale închise cu perdele albe, tixite cu femei — mulțime prodigioasă, însetată de sfințenie ; haggii Kumbh-Melei.

Cu două săptămîni mai înainte, liniile ferate ce duc la Allahabad sînt aglomerate pînă la asfixie. Prin gări așteaptă sute de pelerini, dormind pe lespezile de piatră, mîncînd din sac și neliniștindu-se de cîte ori trece vreun tren. Atunci ei se

reped cu tot avutul lor pe peron și întreabă : *Kider jaiga ? Prayag jaiga ?* (adică : „Unde merge ? la Allahabad ?“). Trece trenuri cu treizeci de vagoane de clasa a III-a în cari oamenii și sfinții sînt striviți zile și nopți, și totuși la fiecare stație alte mii se reped, rup cordoanele de pază, năvălesc pe peron cu biletul în mînă și strigă neîncetat : *Prayag ! Prayag !*

N-am să uit niciodată noaptea de 25 ianuarie care m-a dus de la Calcutta la Allahabad. După ce am trecut de Benares, căldura ajunsese copleșitoare. Eram în toiul iernii, dar călătoream spre India centrală, și cele două ventilatoare electrice nu mai erau suficiente pentru un compartiment inimaginabil de tixit. Nu se mai putea mișca nimeni. Lîngă ușă se fixase un voinic, care se cobora o dată la trei gări și ne aducea apă, banane și portocale. Intraseră oamenii pe ferestre, se suiseră pe cuiere, se încolăceau pe rafturi, se ghemuiau pe sub bănci. Au leșinat două femei și un copil, dar au ajuns așa leșinați la Allahabad, pentru că oricît am fi dorit noi, nu ne puteam înghesui mai mult ca să le facem loc ; nici nu ne puteam mișca să le dăm ajutor. Am călătorit așa ceas după ceas, aiuriți de căldură, cu viziuni de febră, ascultînd aceleași gemete, același zgomot de roți și aceleași țipete de oameni striviți în gări. Treizeci de vagoane, din cele treizeci de mii îndreptîndu-se către Kumbh-Mela...

În ziua de 29 ianuarie, Mela își atinse apogeul. Cu două zile mai înainte, gara și orașul au fost atît de mult blocate de cele patru milioane de pelerini, încît trenurile se opreau cu o stație mai înainte și de-acolo, cale de zece kilometri, călătorii o porneau pe jos, cu bagaje și servitori, ca să ajungă a doua zi în zori pe cîmpia Kumbh-Melei de la marginea Allahabadului. Dar și șoselele au devenit în cîteva ceasuri neîncăpătoare pentru exodul delirant de căruțe, de camioane, de mașini, de drumeți. Și atunci, din toate unghiurile orașului sfînt, peste cîmpuri, peste bălți, trecînd dealurile fierbinți și plantațiile de orez, bătute de nisip și asfixiați de praf, au început să se coboare convoiuri fantastice și pitorești, înaintînd agale, tînguindu-se, strigîndu-se, bucurîndu-se în cele cîteva sute de limbi ale Indiei...

Cine n-a dormit pe cîmp, în noaptea de 28 spre 29 ianuarie, n-a văzut Kumbh-Mela. Căci a doua zi a fost marea și terifianta procesiune a celor cincizeci de mii de sfinți, de eremiți și de călugărițe — și drumul fixat convoiului — din inima taberii pînă pe malul Gangelui — era de mult strîns între două ziduri de privitori. De cu seară, veniseră sute și mii de oameni, de femei și copii și-și așezaseră legăturile pe marginea șoselei

improvizate. Au dormit acolo, lângă frînghii — și pe cît e de arzătoare ziua, pe atît e de rece noaptea în acest oraș de margine de pustie. La două de dimineață, tabăra începu să freamăte. Cămilele procesiunii nechezau neliniștite, umbre de elfanți se zăreau printre corturi, șoapte și rugăciuni se auzeau din întuneric. Ardeau globuri electrice numai pe marginea drumurilor și la intrări. Dar cine ar fi putut spune pînă unde se întinde tabăra aceasta cu proporții și spaime de coșmar? Corturi se zăreau cît putea cuprinde ochiul. Întunericul dinapoia barăcilor, a grajdurilor și a spitalelor de cîmp — era o comoară de surprize. De aci vedeai ridicîndu-se cîțiva asceți goi și halucinați, trecînd o clipă prin cercul palid de lumină al globurilor și dispărînd apoi în alt întuneric. Lîngă un foc, printre părieri de fum, te spăimîntau fețe de schivnici singuratici sau de fachiri tîlhari. Dacă nu calci atent, lovești vreo femeie ce doarme înfășurată în scoarțe. Nu știi ce poate fi: o cerșetoare, o leproasă sau soția vreunui latifundiar. Căci aci nu poți deosebi nimic; întunericul și praful, oboseala și neliniștea cu care fiecare așteaptă ziua cea mare a procesiunii — șterge limitele sociale, anulează rangurile și adună pe toți sub același vestmînt umil al pelerinului.

Globurile par sori palizi în întunericul rece al taberii. Și, deodată, cineva a dat semnalul deșteptării. Din cortul unde dorm eu, oaspete al călugărilor din „secta“ lui Swami Vivekananda, ascult zvonurile, aștept și tremur și eu de același înghet și aceeași nebulie. Nu îndrăznesc să mă scol pînă ce nu mă bate pe umăr prietenul meu Swami Nilakananda. Ieșim înfășurați în șalurile de păr de cămilă dăruite cu o zi mai înainte de un bogătaș din Kathiavar. Ne îndreptăm spre focul unde ni se fierbe ceaiul. Nu recunosc pe nimeni dintre prietenii mei, căci fiecare e îmbrobodit în șaluri, cu turbane magnifice, și întunericul nu le trădează decît trupurile, moi și anonime, asemenea umbrelor. Dar în jurul focului ne regăsim. Iată pe Swami Omkar, guraliv și glumeț, cum l-am cunoscut de mult la Belur. Celalt, posac și macerat de posturi, e Swami Krishnananda, despre care nimeni nu știe nimic altceva decît că a venit din munții Afganistanului și a fost cîndva șef de comitagii. Călugărul cu barbă neagră e profesorul de sanscrită. Bucătarul care ne împarte cînila de ceai e vestitul comentator vedantin, Swami Madhvananda.

Ne încălzim cum putem cu ceaiul, pe care îl bem amestecat cu lapte, fără pîine. Apoi ne îndreptăm spre centrul taberii, ca să apucăm loc bun, aproape de frînghiile cari fac hotarul procesiunii. Ne așezăm și noi, jos, cu picioarele încrucișate, așa

cum stau toți — căci stau de multe ceasuri și vor mai sta. Când se revarsă zorii, începem a ghici fețele și fiecare intră în vorbă cu vecinii. Dar și aici, ca și în tren, nimeni nu se poate mișca. Pentru că fiecare locșor e ocupat și nimeni nu are curajul să treacă prin această mare de oameni, așezați cu picioarele cruce.

De abia la opt dimineața începe procesiunea. O deschide un convoi de naga, cinci mii de asceți goi, unși cu cenușă, de astădată cu totul și cu totul goi. E un jurământ al sectei acesteia umilința prin goliciune și fiecare *naga* e dator să defileze cel puțin o dată în viața lui cu totul și cu totul gol la marea procesiune din Kumbh-Mela. Trec șiruri de câte patru, ținându-se de mână, cu trupurile uscate, arse de soare, crăpate de ger, acoperite cu cenușă, cu pletele lungi adunate coc pe frunte sau lăsate lăieț pe umeri. Trec aproape alergînd, îndreptîndu-se către fluviu, impasibili și reci ca și ghețurile de unde au coborît. Nu le pasă de nimic, nici de femeile cari îi privesc, nici de urîțimea bolnavă și schiloadă a trupurilor lor. Asta vor să dovedească și ei : că trupul e vremelnice, frumusețea închipuire, iar farmecele trupului o amăgire ascunsă prin vestminte luxoase. Orice trup, însă, tot pămînt ajunge — și convoiul de *naga* dovedește cu prisosință ce au ajuns trupurile lor.

Spectacolul e prodigios și înmărmuritor. Masa de privitori și privitoare nu tresare, nu reacționează. Ei cunosc de mult dogmele acestea ale vremelnice. Și apoi, un *naga* a renunțat să mai fie om ; e numai servitor nevrednic al Dumnezeuului lui. Swami Nilakananda îmi spune, ghicindu-mi gîndul : „Cunoști întîmplarea unei mari și sfinte călugărițe din vechime, Gargi Devi ? Ea se prezentase odată în fața regelui, la o adunare de învățați și pustnici, goală. Regele și sfetnicii au protestat indignați împotriva nerușinării călugăriței. Dar Gargi Devi i-a întrebat : „De ce vă pierdeți mințile în fața unei femei goale ? Oare nu sînteți și voi femei ? E oare alt bărbat în lume decît Brahman, Dumnezeuul și Creatorul nostru ?” Sfetnicii n-au mai avut ce răspunde. Iar pilda aceasta a călugăriței Gargi Devi îi lămurește de ce Indienii socotesc firesc convoiul nud la cea mai mare sărbătoare colectivă religioasă a lor !

M-am mulțumit cu explicațiile lui Swami și mi-am întors din nou ochii asupra procesiunii. Scena se schimbese ca prin minune. În locul convoiului de *naga*, înaintau acum, lent și imperial, elefanți cu baldachine de purpură și aur, cu colții slefuiți și cu fruntea împodobită.

În jurul elefanților, servitori și călugări — cei dinții cu nestemate bogate și cu turbane în culori bengaleze, ceilalți goi și murdari, umblînd abătuți și dănțuind sinistru cu ochii în soare. În baldachine, printre mătăsuri cusute cu fir de argint,

pe perne de despoți asiatici, înconjurați de aurării și giuvaeruri, răcoriți de evantaiuri fantastice din pene de păun — tro-nau maestrii spirituali ai diverselor secte hinduse, superiorii mînăstirilor bogate, protejații maharajahilor, unii tîlhari, alții sfinți, dar toți păstrînd aceeași privire disprețuitoare, zîmbind mulțimilor cu un zîmbet gol și mulțumind aplauzelor cu înclînări caraghioase din evantai. Elefanții treceau, sarabanda continua, înaintea și înapoia baldachinelor, cîte un extatic intoxicat de gloria mînăstirii urla o laudă lungă, acompaniată de refrenul privitorilor — și apoi alți elefanți și mai luxos împodobiți, cu o gardă de cămile călărite de asceți saltimbanci, și alte nume ilustre treceau din gură în gură prin mulțime, alte urale, alte laude. Și deodată, între două procesiuni de elefanți, se ivește convoiul călugărițelor cerșetoare; aproape goale și ele, despletite și spoite cu cenușă pe față, cu trupurile stîlcite și aspre, așa cum au ajuns din pustietățile lor, aici, la Kumbh-Mela. O icoană a Indiei, trecerea aceasta de la luxuriant și superb la umil și insignifiant. O icoană neasemuită a acestui tărîm în neconținută zbatere între extreme, a tărîmului cu aur, nestemate și lepră. Călugărițele înaintează fără vîrstă sub masca de cenușă și nu-și ascund goliciunea decît cu o zdreanță sau o piele de antilopă. De-abia au trecut ultimele șiruri, și alte baldachine se văd mișcînd deasupra mulțimii de privitori. Cum stau toți jos, elefanții parcă ar călca între pitici.

În fața mea, un ziarist fotografiază și înseamnă într-un carnet tot ce-i spune călăuza lui, un cercetaș indian, unul din cele cîteva sute de cercetași cari țin ordinea în tabără, alături de voluntarii naționaliști. Departe, răsărind semeț dintre pigmeii orientali, doi americani fotografiază cortegiul de pe spinarea unui elefant. La dreapta lor, un alt elefant poartă o familie de albi amuzați, cucoane cari fumează și fac spirite, domni cari compătimesc nefericita și sălbateca Indie.

Cortegiile se îndreaptă spre fluviu și după ele pîlcuri compacte de pelerini. Se apropie ceasul unsprezece. „Probabil că o jumătate de milion s-au scaldat pînă acum“, îmi spune Swami. Ne hotărîm să ne scaldăm și noi cu cealaltă jumătate și ne ridicăm. Cu protestări, cu scuze — trecem agale printre miile și miile de privitori. Ne adunăm toți și ne apropiem de Gange, căci o barcă imensă ne așteaptă să ne ducă pînă la îmbucătura celor două fluvii — unde apele sînt cu totul și cu totul sfinte în această zi mare. Pe țarm, nu se vede nimic altceva decît catargele caicelor din larg, flamurile corăbiilor și vestmintele celor cari se scaldă. Mintea nu-și poate închipui atîta mulțime. Tot țarmul celalt e tixit de bărbați și femei scaldîndu-se laolaltă, intrînd în apă pe unde pot, cu hainele ude, cu părul

umed, rugîndu-se, ȋpînd cînd ȋși pierd copiii, rîzînd cînd cîte unul a fost aruncat din caiac, ȋnotînd cîtred larg, ȋnapoindu-se și murdăruindu-se din nou pe mal, revenînd, ȋmbrîncînd — o mare de lipitori albe, așd se văd din mijlocul fluviului. Nicăieri, nici la cîtiva kilometri ȋn josul sau ȋn susul fluviilor, nu se mai găsește un loc curat. ȋn mijloc, unde curentul e puternic, se opresc caicele bogate și acolo se scaldă, ȋnȋndu-se cu mîinile de bord, femei și fecioare — atîtea și atît de goale cît n-a văzut niciodată un ochi european. Nu se poate distinge nici o figură, nu-ȋi rămîne ȋn minte nici o expresie — pentru că sute și mii răsar prodigios ȋn același loc, și ȋn clipa următoare sînt ȋnlocuite de alte sute sau de alte mii. Nu se face nici o deosebire de sex sau castă. Cu vestmînt sau fără vestmînt, tot una e — căci Kumbh-Mela tot atît de sfînt rămîne, iar Gangele tot atît de purificator. Ne sfîrșim baia și rămînem ȋn umbra pînzelor să privim. E ultima zi de Mela și căldura crește minut după minut. Dar mulȋimea de abia a ȋnceput să vină.

— Azi s-au scăldat mai mult de un milion, ȋmi spune prietenul meu, Swami.

AMRITSAR ȘI TEMPLUL DE AUR

ȋn partea de miazănoapte a Indiei, ȋn apropierea Himalaiei, se află Amritsar, orașul templului de aur. Aici văzduhul e limpede și ȋn amurgit bate vînt ȋnmiresmat din pădurile de eucalipti. Soarele apune cu acea majestate obosită a Indiei și deodată zările se transfigurează, șoseaua se ȋnsuflețește și pădurea ajunge tainică, primejdioasă, impenetrabilă. Numai calul trăsुरicei cu două roți bate același trap indiferent și desemnat, numai vizitiul a rămas același bărbat nepăsător cu ochi de haiduc. Dar noi, acești doi pelerini ȋnfrigurați pe drumul templului de aur, noi simȋim și ne ȋnchipuim ȋntreagă drama ȋnserării ȋn pădure.

Căci de pretutindeni se desprind zvonuri ciudate, zgomote seci, alunecări de pe trunchiuri, răsuciri de liane — parcă s-ar deștepta șerpi fermecați, parcă ar tresări păuni nevăzuți. Cine știe cîte taine nu se ascund la dreapta și la stînga drumului nostru. Căci, iată, șopîrle cu gușa ȋnelată și coamă de balaur sar de pe ramuri, ne cad pe umeri, se răsucesc ca veverițele și sar iarăși, cu zgomot inert, ȋnfricoșător, pe șoseaua brumată. ȋn cîteva minute, se ȋntunecă. Arborii capătă siluete fantastice

și licuricii încep a zbura, roi de scînteii. O pădure primordială, nesfîrșită și neînțeleasă — așa e pădurea de eucalipti pe care o străbate călătorul ce se apropie de Amritsar venind din Kapurthala.

O săptămîină întreagă am rătăcit noi printre palatele și vilele din Kapurthala. O săptămîină nostalgică și inutilă, căci Kapurthala e asemenea unei cetăți-decor, întîlnind la fiecare pas un palat de marmură albă, sau o vilă cu balcoane roșii, sau un lac cu pavilioane. Și am plecat din Kapurthala, cu tristețea că am lăsat în urmă încă un sălaș al visului, dar cu bucuria că ne îndreptăm spre orașul gloriei și martirilor Sikh. Ne aștepta în Amritsar sărbătoarea națională a acestui popor viril și superb : Sikhii. Ne aștepta sărbătoarea zilei de naștere a marelui Guru Nanak, patronul lor.

Cu cîtă înfrigurare n-am privit noi, în noaptea aceea de noiembrie, răsăritul lunii ! Ochii nu ne-au fost furați de jocul lunar pe meterezele Kapurthalei. Nu. Nici nu ne-am oprit fascinați în fața vreunui palat leit ca din basme ; și nu ne-au obsedat viziuni poare cînd în dreapta și în stînga noastră licăreau blocuri de lespezi albe sau oglinzile lacurilor atîtor principese. Întîlneam în singurătatea pădurii, pe șoseaua nebătută de nimeni, aceeași vrajă a Indiei necunoscute și hulite ; vraja vieții ei sălbatice și tari, dumnezeiască în nepăsarea și bucuria ei, bucurie stridentă în creație și în joc, bucurie senină în moarte. Parcă adulmecam din Amritsar chemări și șoapte. Și în fermecarea noastră, stăruia o singură părere de rău că, poate, Amritsar va fi încă o dezamăgire, așa cum au fost atîtea locuri și cetăți din India. despre cari am auzit prea multe și ne-am închipuit prea mult.

Dar de data aceasta n-am fost dezamăgiți. Căci ce însemnătate ar fi putut avea faptul că, a doua zi de dimineață, am fost arestați în piață și aduși sub gardă la poliția gării ? Că am fost ținuți două ceasuri închiși, pînă ce s-au încheiat cercetările de rigoare într-un oraș bîntuit de revolta civilă ? Și că am plecat sub escortă militară, după ce am făgăduit că nu vom discuta, nici accepta să auzim nimic de la localnici în ceea ce privește desobediența politică ? Era în toamna anului 1930, cînd cincizeci de mii de naționaliști indieni se aflau în temnițe. Eram în India de Nord, provincia care a suferit cel mai aspru, în care nici un strein nu se putea mișca fără permisie, în care fiecare necunoscut putea fi un agent revoluționar și fiecare indian un făuritor de bombe. Dar ce prețuire am fi putut da noi acestor mizerii mărunte și iritante — cînd în fața noastră se

întindea oraşul visat de ani, iar undeva, ascuns sub porţile şi bolţile sumbre, templul lui de aur ?!...

Umblam aşa cum se umblă într-un oraş indian ; cu ochii în toate părţile, fără a putea savura nimic. Femeile în pijamale albe şi verzi, cu şalhuri scurte şi salbe de aur pe pieptar — femei cu obrazul alb şi cu umbletul semeţ al indienelor de miază-noapte. Ochii poartă în priviri, alături de inevitabila fascinaţie a oricărei femei orientale, o mândrie reţinută dar puternică. Ele sînt femeile ce şi-au batjocorit bărbaţii cînd s-au întors odată de la luptă sub pretext că orice rezistenţă e zadarnică. Ele şi-au ameninţat bărbaţii că, dacă nu se înapoiază, le vor lua vestmintele de războinici, le vor da haine femeieşti şi îi vor pune să legene copiii şi să pregătească bucatele, pornind ele împotriva năvălitorilor. Drept care bărbaţii au plecat din nou — şi nu s-a mai întors niciunul.

Aceasta s-a întîmplat de mult, pe vremea lui Guru Nanak, prin veacul al şaptesprezecelea. Dar cu cîţiva ani în urmă, norodul Sikh a dat pildă de acelaşi eroism de care sunt mîndre femeile lor. Cinci sute dintre ei, din clanul Akali, convertiţi la doctrina rezistenţii pasive a lui Mahatma Gandhi, şi-au propus să „cucerească“ un pom. Şi în fiecare dimineaţă trimiteau o echipă din aceşti tineri să cuprindă pomul în braţe. Fireşte, s-a împotrivit poliţia. Dar tinerii n-au vrut să părăsească poziţia, deşi n-au vrut s-o apere cu forţa. Şi atunci au fost bătuţi, au fost bătuţi crunt, sîngeros, pînă ce au căzut în nesimţire. Şi cum cădea o echipă, venea alta să-i ia locul. Fără ca nimeni să cricnească, fără ca nimeni să ridice braţul. Agonia a durat cîteva zile, pînă ce toţi cinci sute au fost doborîţi. Dar ei şi-au ţinut cuvîntul, cuvîntul dat lui Mahatma Gandhi, non-violenţa, şi cuvîntul dat lor înşile, de a nu renunţa la pom decît atunci cînd îşi pierd simţirea. Faptul acesta de renunţare la forţa fizică e cu atît mai formidabilă cu cît Akali Sikhii sînt de o violenţă legendară, şi pentru cea mai neînsemnată insultă, ei ucid. De altfel, fiecare poartă, chiar acum în timpul revoluţiei civile, un cuţit la brîu şi fiecare din ei are o armă. Iar eroismul acesta e împărtăşit de întreaga comunitate ; victoriile lui aparţin şi femeilor şi copiilor. De aceea femeile te privesc drept în ochi, cu surîsul lor distant şi nepăsător. Alături de ele, unele femei din India par slave.

Înaintăm pe uliţa bazarului. Toată lumea e înfrigurată de aşteptarea focurilor pe cari le vor aprinde şi artificiile explozibile pe cari le vor detuna la căderea nopţii. În toate dughele se vînd lumînări şi artificii, bombe de argilă şi săgeţi cu pulbere, cercuri dinaminate şi baloane incendiabile. La toate

colțurile se vînd flori, ghirlande, coronițe și parfumuri. Căci fiecare credincios trebuie să viziteze dimineața templul și să depună ofrande în fața Cărții Sfinte scrise de Guru Nanak, pe nume *Guru Granth*.

Sîntem duși de curentul viu cu flori și mirodenii. Ajungem și noi o dată cu șirul de oameni cari ne poartă. Templul se descoperă deodată, minune cu totul și cu totul de aur, în mijlocul unui lac pietruit și încins din patru părți cu cheiuri de marmură. Parcă ar fi o jucărie, într-atît de perfect și ireal se ridică în locul apei, oglindindu-și turlile aurite și crenelul poleit. E nefiresc și înmărmuritor templul acesta în mijloc de loc, lîngă care se adună zeci de mii de Sikhi ; bărbați înalți, cu turbane de mătase colorată, cu bărbi de războinici, încinși cu briuri scumpe, cu pumnale și iatagane ; femei cu pijamalele lor neprețuite, în culori ce odihnesc privirea, cu cosițele negre și parfumate pe umeri, cu talpa piciorului roșită ; copii cărora proporțiile turbanelor albe și albastre le dau un aspect de paji orientali la bal mascat.

Cum ajungem în fața porții cheiului, trebuie să ne descălțăm. Pantofii îi lăsăm în grija unor oameni prodigioși, cari îți recunosc imediat încălțămîntea printre cele cîteva zeci de mii de perechi aidoma și înapoiază, pantof după pantof, în vîrfurile unui baston. Scoatem de asemenea țigările pe cari le avem asupra-ne și le încredințăm aceluiași paznic al papucilor. Dacă am fi avut cu noi alcool, cît de puțin și sub orice formă, ar fi trebuit să-l lăsăm și pe el ; căci religia Sikhilor nu îngăduie nici un fel de atingere de tutun și alcool.

Pătrundem conduși de cercetașii sikh, cari sînt însărcinați să explice vizitatorilor streini istoricul templului și mersul ceremoniei. Cu picioarele goale, ocolim cele patru cheiuri, înainte de a apuca pe podul de piatră ce leagă templul de uscat. Și fiecare își are brațele încărcate cu flori și de pretutindeni se înalță mireasma aceea intoxicantă a ofrandelor vegetale. Dar cercetașii noștri știu să ne facă loc. Înainte de un sfert de ceas, iată că am ajuns la poarta templului. Pas cu pas, cu răsufierea ritmată de emoție, cu trupul prins între sute de trupuri — înaintăm. În mijlocul templului, în fața Cărții Sfinte, un covor întreg e încărcat cu flori. Depunem ghirlandele cu o plecăciune și un preot cărunt, un *guru*, rupe cîte un boboc de la buchetele ce împodobesc cartea și ni le dă .

Templul Sikh e singurul templu indian în care sînt acceptați toți oamenii, de orice religie și de orice rasă ar fi ei. O clădire simplă, fără idoli și fără draperii. O încăpere centrală, sobru decorată, în mijlocul căreia, pe un tron, se află *Guru*

Granth. La o anumită pagină din această carte sfântă, în fiecare sârbătoare, cite un *guru* citește din învățăturile înțeleptului și vajnicului Nanak. În restul încăperii — flori și mirodenii. În această zi, cea mai mare pentru Sikhi, templul întreg e covârșit de flori. Și oamenii nu dăruiesc flori numai templului, ci și lacului. Deja pe meterezele cheiului se înșiră mici candelă de lut ars, pe cari le vor aprinde în înserat. Sînt mii și mii de asemenea candelă, așezate pe trei rînduri. De cum apune soarele, copiii încep a le aprinde, una după alta. Cînd se însearează bine, templul e înconjurat de acest triplu colier de luminițe ; iar oglindirea candelălor în lac îl fac să tresară, să pîlpîie asemenea scîlpătului unei comori.

Noi ne-am urcat deja pe terasa porții ; poartă magnifică din piatră albă care închide și apără intrarea spre podul ce duce la templu. De aici, de sus, nu știi ce să admiri mai întîi ; feeria copilărească și fantastică a templului păzit de trei șiraguri de candelă sau cetatea care începe să se lumineze. Căci în tot Amritsarul se sârbătorește cu lumini vii și colorate ziua de naștere a lui Guru Nanak. În fiecare casă a rămas cel puțin un om ca să aprindă torțe la uși, candelă la ferestre și artificii pe terasă. Sînt cîțiva nerăbdători cari zvîrl în văzduh cele dintîi traiectorii orbitoare. Dar semnalul luminațiilor îl dă poarta templului. De aci, cînd întunericul începe să se închege, pornesc roțile cu pocnitori și șrapnele roșii. Îndată, din cele patru turnuri ale meterezelor înălțate la colțurile cheiului, se aprind focuri bengalice. Umbrele verzi se ridică, se aprind și pier, deasupra lacului.

Obuze în miniatură se sparg mult deasupra capetelor noastre — scînteind în ciucuri stacojii. Sînt unele cari se desfac ca o corolă verde-violet și se sting cu greu, coborînd pînă deasupra apelor. Sînt altele cari își lătesc pulberea ca un uriaș voal de mireasă, argintat și aerian. Unele par traiectorii de jărat, bici incendiat trosnind și scăpărînd ca un fulger. Altele par potire de sticlă topită suspendate ca printr-o minune printre cioburi și cristale cari cad vertiginos. Oamenii lucrează întruna, ațîțați și fericiți, căci pentru sufletul marțial al Sikhului, orgia aceasta de trăsnete și lumini e mai mult decît o sârbătoare religioasă. Pe terase s-au adunat lăzi întregi de explozibile, sute de rachete și mii de roți bengalice. Orice iluminație europeană pălește alături de risipa și măreția focurilor bengalice de la Amritsar. Sînt clipe cînd orașul întreg e luminat de verdele sau violetul rachetelor ca sub proiectorul unui teatru prodigios. De-abia mai poți auzi vorbele vecinului. Vuiește văzduhul și se încalecă traiectoriile, se ciocnesc roțile de foc, se sfarmă

clopotele de lumină, se amestecă mii de confetti de țărtec. Aproape nimeni nu mai privește colierul smerit și viu al templului. Însuși templul parcă s-ar umili cu tot aurul lui veritabil și masiv sub ploaia aceasta efemeră și orbitoare. Multimea, așezată cu picioarele încrucișate ca orice mulțime indiană, nu mai are ochi decât pentru gloria de o clipă a rachetelor. Femeile rîd și se bucură, copiii se agită violent, bărbații se încălzesc cu mâinile pe pumnale. Unii, mai calmi, mestecă alune americane sau frunze de *betel* — dar tot cu privirile în sus. Numai templul și cu preoții au rămas așa cum erau și în timpul zilei. Numai ei sînt senini și tăcuți — alături de o mulțime delirantă.

Stau sus pe terasă și încep a obosi tot privind jocul copi-lăresc și fastuos cu care acest norod viril își sărbătorește *gurul*. Alături de mine stau și doi englezi. Numai doi, din toată ceta-tea. Își fumează pipele de la începutul iluminăției. Își comu-nică impresii scurte, pe cari le savurează îndelung. Și nu știu de ce, mă bate o undă de tristețe. Mi se pare mie sau într-ade-văr e un simbol templul de aur, templul bătrîn și viu, împodobit cu trei coliere de candelă, care stă uitat în mijlocul sărbăto-rii — pentru că oamenii privesc cu desfătare numai exploziile de o clipă ale focurilor bengalice? Dar poate mi s-a părut numai. Căci a doua zi, între mormane de zgură și cenușă, între flori putrede și hîrtie colorată, stă, strălucitor și senin, așa cum a fost de trei sute de ani, Templul de Aur.

JAIPUR

Vagonul trenului care se îndrepta spre Ahmedabad a fost detașat în Jaipur la ceasul trei dimineața. Și cînd m-am deș-teptat, păuni albaștri și involți își încercau aripile în perva-zul ferestrelor. M-au deșteptat și luminile lovite de albastrul lor, m-au deșteptat și cîrîitul lor strident. Eram singur în com-partiment. Și mi-a trebuit să stau mult pe gînduri, ca să aflu unde am ajuns. Poate în Gwalior, poate în Ujain, poate în Ah-medabad... gîndeam eu, fericit și leneș.

Vagabondam de cîteva săptămîni, fără nici un itinerar, din India centrală pînă la fruntariile Rajputanei. Cu o seară mai înainte, mă întorceam din Fatehpur-Sikhri, cetatea moartă a lui Akbar, magnifică și vacuă, de la marginea Agrei. N-am

știut atunci că revedeam pentru ultima dată cea mai nostalgică și mai obsedantă cetate a Indiei moghule. Mă întorceam cu gândul că voi reveni a doua zi de dimineață, pe același drum cu măcieși în floare și cu maimuțe, odihnind sub aceiași oleandri părăginiți și mîngîind în treacăt aceleași fîntîni ruinate. Drumul de la Agra la Fatehpur-Sikhri e presărat cu ruini, așa cum numai în jurul celor șapte cetăți din Delhi poți întîlni. Dar m-am întors, mi-am plătit hotelul, și m-am dus la gară fără nici un gând, fără nici o intenție.

Să plec, atît. Aproape la întîmplare am ales Jaipurul, la marginea deșertului. Și în noaptea aceea am visat același vis de romanță grotescă, de tragedie halucinantă pe care îl visează probabil orice vizitator mai îndelungat al Indiei centrale. L-am uitat, acum. Dar mi-aduc aminte cît de firești mi s-au părut mie lucrurile scrijelate de albastrul păunilor și tăcerea aceea ciudată, de colț de gară indiană. Parcă aș fi trăit altundeva.

Puțin cîte puțin soarele a început să bată pieziș, păunii au fugit ca să se ascundă sub umbra arborilor *mango* și eu mi-am adus aminte că sînt în Jaipur. Curios, nu venea nimeni să mă deștepte. Vagonul fusese izolat pe o linie din dosul gării și oamenii îl uitaseră acolo. Am scos capul pe fereastră să chem vreun *chaprasî* cu ceai. Au venit numai hamali, mai frumoși și mai marșiali decît în celelalte orașe pe cari le văzusem pînă atunci. Unul din ei s-a oferit să facă și pe ghidul. Iar în timp ce eu mă îmbrăcam, el îmi insinua jumătate în *hindhustani*, jumătate în *urdu*, farmecele orașului.

— „La noi, *sahib*, englezi nu, scump nu. Aici fete, danțuri, muzeu de Maharajah făcut. Avem armată, avem mărci, avem Zoo.

— Mergi cu mine, Sahib !...

Și am mers cu el, dar de astădată nu m-am căit. Căci ghidul meu mi-a arătat șalurile cele mai stinse și batistele cele mai vii din Jaipur, și mi-a arătat oale și statui de piatră, așa cum se făceau sub ochii mei în atelierele de sub Poarta Roșie, și mi-a arătat colțuri din cetate pe care turistul nu le vede, căci turistul e mîndru. El îmi aduce și geamantanul ! Ne-am suit într-o *tonga* și am pornit pe șoseaua prăfuită, aliniată cu mango și *shivavriksbu*. Trăsurica intră într-o curte cu *chaprasî* mulți cu turbane poleite și pijamale albe ; o clădire feroce, jumătate americană, jumătate rajpută.

— Ce-i asta, *chokra* ?

- Hotel, *sahib*.
- Și cît costă ?
- Douăzeci de rupii, *sahib*.
- Mină înapoi...

Și ca să nu creadă cumva că n-am bani nici să-i plătesc micile lui servicii, îi șoptesc cu o mutră tainică și confidențială, care îl fascinează.

— M-am săturat de hotele, *chokra*. Noaptea asta dorm în oraș, dorm undeva în Jaipur...

— *Very well Sir !* o dă el pe englezește, ca să-l audă birjarul.

Și așa am intrat în Jaipur, cu *tonga* sunîndu-și clopoțelul în fața fiecărui car cu boi ce întîrzia de-a curmezișul șoselei, în fața fiecărei cămile și în fața fiecărui convoi de familii rajputane ce nu învățaseră încă să traverseze o stradă citadină.

— *Chalo babu, chalo ma !*... striga el victorios, de cîte ori era gata să treacă peste vreun sătean cu sacul încărcat sau peste vreo rajpută cu vase de lut pe umeri. Am încetinit trapul cînd ne-am apropiat de bazar.

Intrînd în oraș, m-a izbit frumusețea proaspătă a Jaipurului, cetate cu totul de piatră roșie, cu creneluri în stil rajput, cu străzile principale largi, însoțite, pe cari curgea mulțimea aceea atît de vie și de ciudată : bărbații cu șaluri de cămilă pe umeri și mîndri ca cetățenii unui stat liber, fără englezi, împărțit de un maharajah ; femeile, cu glezna grea de brățări de argint negru, cu profilul prelung, arian, cu urechile goale sub coafura despletită și cercei mari, enormi, lovindu-li-se de obraji în mers. Cu cît sînt mai sărace, cu atît mersul li-e mai elegant, căci costumele se apropie tot mai mult de nuditate, pînă ce ajunge, pe șoselele dinspre marginea cetății, cu sîinii goi și o fișie de pînză vișinie în jurul coapselor.

Rar vezi cîte o femeie care să nu poarte nimic pe cap ; și din pricina acestei poveri pe care trebuie s-o echilibreze prin forfoteala bazarului și sub arșița cîmpului, umbletul lor ajunge atît de ritmic, de armonios și de personal, încît ai impresia că e dans. În salt, genunchii lor împung fișia de pînză și conturează nuduri pe fiecă clipă schimbate. Capul li-e dat peste spate, brațele se rotunjesc ghirlandă în jurul vasului de pe umăr sau de pe creștet, mișcările coapselor ajung extraordinar de ritmice. Și la fiecare pas, brățările tresar sau se lovesc într-un fel deosebit, neghicit și neînchipuit — într-atît de adulmecătoare muzica aceasta robustă și primitivă a brățărilor.

De pe fiecare stradă principală se vede zidul de apărare al cetății, urcînd pe colinele aspre, împrejmuid fortul așezat pe coamă. Din loc în loc, porți frumoase, simple, roșii, pe sub cari trec cămile odihnite și *tonga* iuți, cu cai cu pompon și clopoței. Bazarul începe chiar din inima orașului, de pe strada regală ce duce la Palatul Maharajahului, și se continuă tortuos și luxuriant către Poarta dinspre miază-noapte. Începîndu-ți preumblarea tihnită printre aceste comori și minuni — repede te biruie ispitele și intri la un anticar cu manuscrite rajpute și legături din Bagdad, la un colecționar de săbii cu mînerul suflat sau bătut cu pietre scumpe, la un vînzător de lămpi. Iată aici aurarii și argintarii, cu tărăbile doldora de paftale lucrate cu sula, de lămpi pentru uleiuri scumpe, de brățări înșirate pe un corn de fildeș, de pahare zimțuite în aur, de tabachere bătute în peruzele, de inele groase, grele, vîndute cu gramul, cu safire cît unghia. Iată alături bijutierii, ținînd pietrele scumpe în talere de abanos, pietre cîte sînt pe fața Asiei și pe coastele Malayei : grămezi de turcoaze ca boabele de rodie, bucăți de jad de agathe, casete de fildeș pline pînă în vîrf cu perle, sticlute de jad și calamfir cu apă de roze și ulei de iasomie, zei de opal, elefanți de fildeș și maimuțoi de abanos — toate minunile și arabescurile Indiei musulmane le găsești în vitrinele și rafturile bijutierilor din Jaipur. De aici pornesc darurile zemindarilor și maharajahilor, de aici se aprovizionează Persia și Malabarul, cu nestematele și șalurile din Jaipur se momesc femeile deșertului.

Trec din dugheană în dugheană furat de luxurie, amețit de *attar*, înfiorat de atingerea șalurilor acelea de mătase ca pînza păianjenului, de covoarele din păr de cămilă, lucrate cu fir de argint și cu umbre mate de jur împrejur.

Într-un atelier, introdus de ghid, asist un ceas la operația aceea meschină și dumnezeiască a colorării unui șal-batist ; zeci de fete lucrează, tăcute și atente, cu mătasea albă între mîini, muind cu grijă colț după colț în altă oală cu văpsele. Lîngă perete, șiruri întregi de oale cît o candelă, fiecare cu altă văpsea, așteaptă. Fetele își trec una alteia șalul și din bucata anostă de mătase albă, rigidă și lucioasă ca o rochie de mireasă, iese o minune ca aripile de fluture, elastică și frivol scămășită, cu violențe și nuanțe surprinzătoare.

Dar atelierele de marmură și tehnica aceea populară dar robustă, crescută în canoanele artei primitive indiene, de unde ies idoli grotești de marmură albă cu fețele colorate în smalt, Krishna lucrat în marmură neagră, amorge și candelă pentru parfumuri ? Dacă ai apucat să intri într-un atelier, apoi nu

scapi pînă nu vezi alte cîteva duzini. Ești așteptat în stradă și cum ieși te înhață, politicos, alți maeștri sau alți neguțători, îți întind cărți de vizită mari cît o carte poștală și încărcate ca un afiș, te silesc să te apropii de dugheana lor și cu toate protestările, cu toate ironiile sau mitocăniile tale, te îndeamnă sigur, te copleșesc sub politețe, îți cer onoarea de-a vizita numai „două minute“ tezaurul și te împing în cele din urmă, victorios, în atelier. Acolo îți aduc scaun, îți oferă țigări și *betel* și așezați pe vine în fața ta îți răscolesc mormane de șaluri, de covoare, de batiste. Cu greu rezistă un european. De politețe, trebuie să cumperi măcar un șal-batist de mătase...

Buimăcit de gloria bazarului, m-am suit iarăși în *tonga* și am pornit spre grădina publică și Muzeu. Și una și alta, creațiile Maharajahului, izbîndite din educația lui europeană. Grădina e ca toate grădinile indiene, loc de reculegere, de trîndăvie și de întîlnire între bărbați. Femeile cînd vin, vin stoluri. Grădina publică e în același timp și grădină zoologică precum și curte a muzeului. Se află cîteva duzini de cuști cu tigri locali, lei, leoparzi și urși. Maimuțele, în aer liber, sînt legate de un lanț în pomi și marea lor distracție e să se hîrjonească cu cîinii și veverițele. Pe cîini îi obosește repede, căci de cîte ori încep să latre, maimuțele sar la loc în pom. Dar veverițele le urmăresc din creangă în creangă și spectacolul e apreciat de o bună parte din privitori.

Muzeul posedă poate cea mai bună colecție de vase și statuete rajpute, dar ceea ce e unic aici e o admirabilă ilustrație în ceară a tuturor pozițiilor asceților indieni și a mijloacelor de autochinuire. Vezi aici asceți spînzurați de picioare cu capul deasupra unui foc pe care ucenicul întru sfințenie nu-l lasă niciodată să se stingă. Și vezi altul spînzurat de păr într-un pom, altul cu o mîină ținută de doisprezece ani în sus, mîină de mort. Toate aberațiile, fraudele și tîmpeniile ascetismului popular indian expuse cu dibăcie și obiectivitate în vitrinele de sticlă.

Ies din Muzeu cu cele dintii semne de oboseală. A trecut de miezul zilei și de-abia am început să aflu ce trebuie văzut în acest prodigios și fascinant Jaipur. În grădină, oamenii au început să se retragă la umbră. Vezi dintr-odată, după conduita lor, după privirile lor, după vorba pe care o adresează unui alb, că nu sînt sclavi : mîndria cu care îți spune oricine de pe stradă : „Noi avem un rege, noi sîntem stat independent, la noi nu e ca în British India.“ Poate că sînt mai obraznici, mai tîlhari, mai cruzi cu frații lor din British India, dar îi preferi...

Păunii se găsesc pretutindeni în Jaipur și te întâmpină din gară, cu frumusețea lor sacră, albastră, mândră. În parc se numără cu sutele, pe toate crenelurile, prin toate boschetele, pe pajiște, peste tot. Aștepți seara privindu-i, fără nerăbdare. Te obișnuiești repede cu Jaipurul. Sub ochii tăi viața se schimbă în mai puțin de jumătate de ceas. Strada regală e acum luminată — și luminile oricărei cetăți orientale îți sugerează fără voie un foc bengal. Treci furat de umbrele caselor acelea cubice, cu terase întotdeauna enigmatice.

Dacă ești de câteva zile în Jaipur, cunoști fără îndoială adresele celor mai vestite case de dans, clădiri majestuoase și totuși discrete, în care nu ești lăsat să intri decât cu ghidul tău și în care ești prezentat dimineăta. Căci ca să alegi dansul pe care vrei să-l vezi noaptea — trebuie să vizitezi pe patron încă de cu ziua. El te va pofti într-o odaie cu covoare multe, îți va întinde *betel* și țigări *Gold Flake* și te va întreba — după inevitabile incursiuni în viața ta privată — ce fel de dansuri poștești și cât ești dispus să plătești grupa de dansatoare.

Prețul poate ajunge pînă la șapte mii de lei — 100 de rupii — pentru trei ceasuri de muzică și dans, cu patru perechi de dansatoare. În Jaipur, dansatoarele alcătuiesc o castă aparte și sînt crescute de mici cu o cultură și o politețe specială : pot vorbi curent englezește, pot cînta cu mai multe instrumente, știu să aprecieze o ștofă veche, un obiect de artă și știu cum să se poarte cu fiecare clasă de oameni. Numai învățarea politeții și a umbletului politicos le ia cîțiva ani. Așa că patronul nu primește pe oricine să le vadă dansînd.

În acea dimineăta el îți arată — pe niște lavițe speciale — diferitele costume cari vor fi îmbrăcate și desbrăcate de dansatoare. Îți explică ce melodii se vor cînta, îți arată instrumentele de orchestră — și dacă vede că te pricepi puțin în muzica indiană, te întreabă în ce *raga* dorești să fie cîntată melodia cutărui sau cutărui dans celebru.

Seara trebuie să te prezinți la ora fixată și banii ți-i ia patronul. Orice consumație trebuie plătită tot înainte, iar la țigări nu ți se mai aduce restul, căci orice rest se consideră bacșiș. Ești introdus în camera dansului.

Te afli singur. Orchestra e așezată înapoia unei perdele : două viori, *vina*, un soi de țambal și o tobă scundă. Dansatoarele apar toate deodată, cu sfiala mărită pentru că ești european, ținîndu-se de mîna — și se plimbă agale prin cameră, ca să le admiri costumele.

Unele costume sînt adevărate minuni și înspăimîntător de scumpe ; cîteodată se ridică la o jumătate de milion de lei, numai fir și mătase nemaivăzută, cu coliere și nestemate. După ce te-au îmbiat cu țigări sau băuturi — bat din palme ca să înceapă muzica. Stau toate lîngă perete și îngîină muzica, sălîind foarte ușor talpa piciorului. Apoi două din ele se desprind și vin spre mijlocul încăperii cu mișcări de brațe unduite, parcă ar legăna un prunc nevăzut. Din picior bat nefiresc de ușor, așa că numai o părere de clinchet metalic descoperă brățărilor de argint. Începe dansul național rajput, pentru care cele două fete au venit în costum special : *sari* de mătase galbenă, pieptar strîns, întunecat, și șal roșu. Părul le e înnodat în două coșite, pe umeri. Amîndouă pornesc aplecîndu-și trupurile spre stînga, într-o mișcare precipitată, parcă le-ar răsturna — și cînd brațele s-au plecat, lovesc din palme și saltă înapoi. Mișcarea se repetă în timp ce fetele pășesc în direcții opuse și trasînd două cercuri ce se întretaie — iar muzica grăbește din ce în ce mai mult ritmul, pînă ce plecările și ridicările par niște sbucniri și căderi de o neînțelească armonie.

E peste putință să redai dansul acesta, numai ritm și numai sugestie. Muzica se stinge deodată, surd, fără preliminarii și ecou — și fetele se opresc, tot atît de neașteptat, în mijlocul odăii, cu trunchiul și cu brațele în aceeași poziție inițială. Cine ar putea descrie un dans rajput ? Cum să poți sugera mișcărilor acelea de cobra somnoroase, mișcări de mușchi lungi, mai mult intenție decît gest, întretăiate de tresăriri miniate de idol însuflețit prin minune, mișcări de trunchi întreg curmate din seninătatea capului ? Dans după dans, descoperi alte ritmuri, alte prodigii de simplitate, alte unduiri chemătoare, agonizante, revoltate, poruncitoare.

Programul a fost astfel întocmit ca dansurile cu mai puține și mai umile vestminte să fie cele din urmă. Iată roata de țărănci rajpute, grup de șase fete învîrtindu-se și lovind palmele în jurul unui foc nevăzut, și simplu îmbrăcate, ca cea din urmă femeie din provincie. Și apoi vine dansul final, dansul nudului, neașteptat de somptuos, aproape regal : dansatoarele și-au păstrat bijuteriile și brățărilor de argint de la glezne. Pe trupurile lor alb-arămii-argintul pare o patină de ghiață. Le-ai crede izbucnite din pămînt, așa cum stau înfipite pe picioarele greu-argintate. Par idoli cu umblet de vis, sau o ghirlandă de Asparas, acele nimfe cerești cari încîntă prin muzică și dans eternitatea zeilor indieni. Mișcărilor lor, anevoie le-ai fi crezut cu putință pentru un trup omenesc ; infiorări și gesturi schițate timid, o interiorizare tot mai perfectă a ritmului, pînă ce se locali-

zează și strălucește într-un singur centru. Iar cînd se oprește orchestra, împietresc și ele, în aceeași atitudine prin care au început dansul, și-ți apar deodată goale și absente — ca și cum ar fi fost șase statui însufletite de zîne și împietrite din nou o dată cu zborul lor, o dată cu tăcerea.

ÎN RAJUPUTANA

Amber, 2 februarie 1939

De la Jaipur la Amber, drum uscat printre cactuși și ghimpi, suind pe lingă colinele cu turnuri de apărare ; cîțiva kilometri, cu *tonga*, și, deodată, cetatea veche cu palatul răsfrînt în lac, largă îmbrățișare a orașului, panoramă de șesuri nipoase străbătute de caravane. Pe șosea, cămile mîinate de cămilari rajpuți, asini purtînd donițe, copile. Ghidul meu, care nu tace, îmi explică genealogia răposatului Maharajah. El a avut o sută de neveste și treizeci de copii ; dar la moarte nu căpătase încă nici un copil legitim, așa că a urmat la tron nepotul său de frate, acum în vîrstă de 22 ani și bucurîndu-se numai de o soție. Actualul Maharajah este un domnitor modern.

Numai palatul său a păstrat grădini de 1 001 de nopți, pavilioane numai din frunze și liane în cari apa țîșnește din cinci părți odată, răcorînd și parfumînd pînă la enervare văzduhul. Palatul poate fi vizitat de oricine, plătind la fiecare ușă bacșuri grase.

Un observator de marmură albă, care te orbește cu cadra-nele lui de marmură răsturnată, cu constelațiile și scările lui de zăpadă ; te-ai crede într-un cimitir în deșert, într-o carieră de piatră părăsită. După observator, cutreier la întîmplare o duzină de cămări împărătești, văd apoi Durvarul, văd trăsuri-
rile Rajahului, grajdurile — unde vizitii și cămilarii obraznici fac glume în *hindi asupră-mi*. Din nou, alături de ghid ; în *tonga*, încerc să-l ispitesc să-mi spună cum privesc cetățenii Jaipurului pe englezi. Îi dau țigări și îl las să-mi vorbească despre femei. Dar cum îl întreb de englezi, zîmbește cu tîlc, scui-pă și-mi spune : „Aici Maharajah, aici englezi nu !” Și revine asupra farmecelor soției lui de-a-treia, Radha. Căci, deși el este musulman, s-a căsătorit și cu două hinduse, două indiene tinere cari îl plăteau cu două rupii pe zi ; amîndouă

erau văduve, deși nu aveau decît 17 ani, și pentru că în hinduism ar fi fost considerate îngropate de vii și nu s-ar fi putut recăsători au ales un soț mahomedan.

Mă gîndesc că suflul uman, regenerativ, al islamismului nu s-a comunicat decît tot prin panică și violență ; convertiri forțate, convertiri prin lubricitate. Femeile ghidului meu au murit, apoi, lăsîndu-i bani. Regretă pe cea dintîi soție și laudele îi sînt neprecupețite : i-a adus zestre și feciorie izbînditoare...

Mă gîndesc asupra fraternității hindus-musulmane în Statele Independente, la adăpost de instigațiile administrației britanice. Totuși, o fraternitate prin luxurie, prin furnicație.

De comparat unirea visată de Akbar, înfățișarea mistică a unui Kabir. Astăzi schimb de văduve, dublări de soții. Dar, totuși, nu e mai puțin o apropiere...

Amber e peste măsură de frumos, cu elefanții cari urcă lent pe la poarta principală și cămilele ce se îndreaptă spre Bikaneer. Lacul, în mijlocul cetății, încălzit de soare, întunecat de ziduri. Ce coridoare urcînd în serpentină, cu ferestre lucrate în traforaj de marmură și odaia aceea cu mozaic de oglinzi : ori unde te-ai fi uitat, îți întîlneai chipul rotunjit și oval, și dacă aprinzi un chibrit, din mii de mîini scapără aceeași lumină, mai palidă, mai pîlpîitoare. Cînd te miști, parcă s-ar schimba un decor magic și alte decoruri ar cădea și s-ar înălța electric.

De la fereastră — fereastră de turelă, dăltuită, joc de raze, căci odaia e vecină sălilor de baie ale sultanilor — zărești jos lacul trist (e trist pentru că amurgește sau pentru că Ambe-ru-l și-a pierdut gloria de Capitală rajpută, definitiv cucerită de Jaipur ? cu pod de piatră conducînd de la o parte a Palatului la alta. Pe poartă, magnific și blazat, intră un elefant cu baloturi de paie. O clipă poposește, trompa legănîndu-se între zidurile porții. Cămilarul parcă ar ghici ezitarea lenevoasă a elefantului și-l împinge. Probabil că se amendează baliga de la poarta principală a cetății vechi...

Sus, în dosul traforajului de marmură, încercam să mă satur de minunile dealurilor vinete sub apus, cu roșul deșertului spre miazănoapte, unde zăream caravane plecate spre Bikaneer. Fiecare cămară o întrecea pe cealaltă. Obosesc de atîta mirare și de atîta bucurie.

Simt deodată o toropeală — și nimic nu mă mai lovește. Zadarnic îmi spun că nu voi rămîne mult în Rajputana, că trebuie să culeg cît mai multe viziuni ca să am apoi de unde să-mi amintesc. Zadarnic. Mîngii pereții, și deși recunosc că

sînt neasemuit de frumoși — asemenea cămărilor Fortului din Delhi — nu-mi pricinuiesc voluptatea aceea din primele zile la Agra și Fatehpur Sikhri. Parcă mă ispitește o ciudată și timidă tristețe : că i-am văzut și pe ei — și mi-a rămas lumea mai săracă, lipsită încă de o surpriză...

Dar sînt stupide reflecțiile acestea. Poate că eram numai obosit. În camera de baie a principeselor, ultimii vizitatori spărseseră o sticlă cu *atar*. Oleiul parfumat învia pietre, acolo. Poate femeia care a spart flaconul a făcut-o dinadins : ca să alunge pustiul din cămara aceea de zîne, cu colonade de agată.

Ies la un balcon. Parcă nu-i atît de frumos ca balcoanele din Agra, din Delhi — dar e mai viril în aripa lui neagră, scut și luminător al Palatului. De jur împrejur, se văd turnurile de pe dealuri — iar mai departe, acolo poate unde a căzut seara, marginile deșertului. Sau poate mi se par mie, căci le aștept ?...

Întorcere pe lună, fumînd alene în fundul trăsuricii, ascultîndu-mi tovarășul. Zidurile roșii ale Jaipurului sînt acum crem, asemenea nisipului. Lumini multe la ferestrele de jos ; ferestrele de sus ferecate. Se face răcoare pe nesimțite. Orice femeie întilnești de acum pe străzi poartă brățări la glezne, pieptar de aur și ocii îi sînt înecați în atropină. Dansatoare.

Ajmer, 5 februarie

Am ajuns aproape de miezul nopții, pe un ger strașnic, și tremur mult în *tonga* pînă ce ajung la singurul hotel „Rajputana“. Sărăcie deprimantă, hotelierul anglo-indian care se laudă că are bunici la Glaskow ; vorba lui politicoasă și poză de mare antreprenor, deși sînt singurul oaspete, ocupînd una din cele două camere ale hotelului. Odaia din față, care dă în stradă, e strălucit luminată și masa veșnic pusă. Dar celelalte odăi sînt jalnice, murdare, fără saltele. Familia hotelierului, cu copii mulți cari te privesc printr-un ochi de geam dimineața, cînd ești încă în pat, — doarme alături. Îi auzi vorbind în șoaptă, îi auzi dezbrăcîndu-se, văitîndu-se în ascuns ; noaptea auzi mișcările lor sub polog. Țîntari. Un ciine mare și negru tot venea din camera gazdei, iar o femeie îl tot fluiera și îl ademenea. Deprimare penibilă, în acest oraș sub dominație britanică. N-am mai întîlnit de mult atîta mizerie și grandilocvență mercenară ca la hotelul „Rajputana“. Rar se abat călătorii pe aici. Ultimul venise și plecase la 10 ianuarie...

...Vizită în oraș, cu *tonga*. Ce păcat că Ajmer e atât de puțin cunoscut. Are ritmul cel mai oriental și aspectul cel mai cinematic din câte am văzut pînă acum. De data aceasta, iată un oraș cu un stil pur ; casele europene sînt în apropierea cantonamentului. Restul — case albe cu terase cubice, blocuri mari de lumină printre boschete de brazi pitici și cocotieri. Ulițele sînt înguste spre bazar, culorile tot mai violente, hainele fetelor încep să se fixeze în galben și fiecare fată stă gata să rîdă, gata să-ți întoarcă privirea înapoi cu o mirare și mai jucăușe decît a ta. Bazarul e parfumat cu roze și iasomie. S-au deschis fiolă la un neguțător de uleiuri persiene. Îmbată sute de pași împrejur.

Moscheea lui Akbar e imensă, argintată și aurită. O privesc din curte, din școala pe prispele căreia copilăresc sute de musulmani. Nu se îngăduie necredincioși înlăuntru. Paznicul, un mahomedan de peste optzeci de ani, de o frumusețe albă, tagoriană. Avea un album unde scriseseră mîini ilustre — de regi, de miniștri, de învățați și de artiști ; iar alături, portrete și fotografii, trimise din toate părțile lumii. Mica lui comoră, pe care o arăta fiecărui nou-venit, cu mai multă bucurie decît arăta moscheea. Chipul lui de profet și poet a atras pe orice pictor care a trecut prin India. Îl întreb care portret preferă. Îmi arată zîbind ca de o glumă capul unui *ullama* decupat, dintr-o gazetă. „Dar acesta nu e chipul tău“, îi spun. „Un copil a crezut că sînt eu, și mi l-a dăruit. În mintea lui, eu eram sfîntul. De aceea iubesc acest portret care nu-i al meu“.

La un kilometru spre marginea cetății, lacul cu pavilioane de marmură albă, cu bănci de piatră între chiparoși, lacul care dă Ajmerului o vedenie de basm. Flori și fluturi necunoscuți, parfumuri necunoscute. La ce bun dacă voi rămîne numai o zi ? Aici, în pacul acesta, obișnuia să vină Shah-Jehan să se odihnească. Pe fiecare bancă s-au scris poeme.

Rămîn ceas după ceas, fără să privesc nimic — numai lacul neclintit, netulburat, oglindind pavilioanele cu acoperișuri dințate.

În Ajmer, tinerețea femeilor e mai chemătoare. Nu te mai simți jignit de rasa ta. Le poți privi fără să te suspectezi de impolitețe. Le poți urmări. Sîinii aproape goi.

Udaipur, 7 februarie

Orașul cu zid de apărare, cu poduri și grădini, cu lacul Pichola, cel mai frumos lac din Rajputana. Am uitat de oboseala

drumului, de deprimarea cumplită cu care se întâlnește la răstimpuri orice vagabond. Am uitat că nu voi sta decît cîteva zile în cetatea aceasta de fantezie cinematografică. Mă opresc pe cîte-o bancă și mi se tot pare că privesc vreo placardă colorată pentru reclamele lui Thomas Cook. *Visit India!* parcă îmi spune Udaipurul din tabloul lui Cook. Și dreptatea o are el. Căci Rajputana constituie adevărata linie pitorească, India în care ai vrea să stai o lună de miere. India în care să te odihnești și să privești.

Nimic în aceste cetăți rajpute din eforturile plastice și responsabilitatea întunecată sau luxurianta arhitectură din India de sud sau de est.

Pe care poartă să intru mai întîi? Aleg pe *Chand Pol*, „Poarta lunii“, deschizîndu-se pe podul ce trece deasupra lacului, dezvelind ochiului parcuri și terase, creneluri de castele, bărci cu pinze albe și confetii de forme umane împletindu-se dincolo de poartă.

De la „Poarta Elefantului“ (*Hathi Pol*) mă îndrept spre templul lui Jagannath, suind pe acel rînd de trepte de piatră, cu un elefant de fiecare parte. Elefanții se opresc undeva în dosul templului, sînt păstrați în Palatul Maharanei, urcă dealul din afara cetății, cu poveri, cu stăpîni, cu vagabonzi.

Nu pot vedea palatul Maharanei; ar trebui să cer în prealabil permisie. Rămîn tot timpul în parc, primprejurul templului. Serbările de aci sînt celebre, cu torțe pe lac, cu orgii și lamentații, cu bărci luminate și artificii. Totul a contribuit să facă la Udaipur un oraș de basme. Dar, acum în urmă, un oraș de cinemă. Cu cîteva zile înainte a plecat o trupă indiană care a turnat aici două filme istorice.

Un clar de lună dureros de concret, de parfumat. S-ar spune că treci nu prin noapte luminată de lună, ci printr-o pondere magică, vrăjită și pipăibilă. Din fiecare colț al străzii, ai altă impresie despre Udaipur. Acum pare stins, cu desăvîrșire stins. Acum pîlpii de lumini. Acum mîcnește deochiat, ca un oraș scufundat cîndva prin farmece.

Bikaneer, 10 februarie

Vreau să scriu numai atît: că Bikanirul se află în fund de deșert, după zece ore de drum de fier printre nisipuri (vezi caravanele pe fereastra vagonului, vezi călăreți curajoși în zare) și că totul, totul e roșu, nisipul, muntele de piatră pe care stă cetatea, și nisipurile, și casele, și terasele.

Bikanirul își apare deodată, din zarea către care înaintezi de zece ceasuri, înălțat, creneluri pe munte cu totul și cu totul în aramă. De la roz la purpură ; Bikanirul e muntele fermecat al lui Sindbad marinarul.

E tot ce mi-a plăcut mai mult în India, minune unică și întrare neînchipuită. Bucuriilor mele nu le vor corespunde în afară decât aceste linii de caiet de drum.

Nu voi vorbi de Bikir nimănui, niciodată.

CROCODILI

(dintr-un jurnal de vânătoare 1931)

Camping în junglă, lângă Sahibgange

...Ieri seară am părăsit Calcutta și am ajuns în zori la Sahibgange, în provincia Orissa. De astă dată, nu voi mai cutreiera ruini, nici nu voi cerceta temple. Mă aflu în plină junglă, într-un ținut locuit de Santali, triburi sălbatice, animiste.

Zorii m-au prins într-o sală în care nu deosebeam decât umbre îngrămădite pe jos, una lângă alta. Sala de așteptare a gării. Mă întrebam ce-ar fi : târgoveți sau lucrători, indieni sau santali. Am adormit pe chaise-longue cu taina aceasta, amăgindu-mă. Când m-am deșteptat un ceas mai târziu, contemplam un spectacol pe care orice european ar fi dat mult să-l înțilnească într-o Indie pitorească. Sala era tixită cu câteva familii bengaleze. Probabil că veneau de departe și erau istoviți de oboseală, căci revărsarea sfioasă a luminii nu i-a deșteptat. Lângă perete, dormind pe așternuturi improvizate, aproape goale, cu busturile nude și cosițele răsfirate, cinci femei tinere, ciudat de frumoase în paloarea aceea obosită. Sari le atârnavă înnodeate pe șolduri...

Din călătoria mea în susul Gangelui, spre gura râului Kursi: ostroave de nisip alb, plăgi sorite și dezolate — și corul bucătarilor antali înghesuți în partea din urmă a vaporului. Nu le înțeleg limba, iar ei *hindustani* nu știu. Tipuri non-ariene, întunecați și naivi ; muncesc zece ceasuri ca salahori la căile ferate și nu capătă decât pantru anna (16 lei). Dar se mulțumesc cu foarte puțin. Nu sînt vegetarieni, pentru că nu sînt hinduși. Cu arcuri și săgeți, doboară orice pasăre, de la barză la cioară, și o frig. De aceea e atît de dezolat ținutul acesta.

Trebuie să mă afund în junglă, ca să găsesc iar forfoteala pășărească a Indiei.

Tovarășii mei de vânătoare sînt toți anglo-indieni, funcționari la Căile Ferate și insipizi ca toți anglo-indienii. Doi sînt catolici, unul francmason — dar au adus cu ei, *coolies*, și un santali fermecător de șerpi și tămăduitor de mușcături rele. Sceptici și blazați, bătîndu-și joc de „those poor savages”, îmi vorbesc toată dimineața de tămăduiri miraculoase realizate de vrăjitori santali. Vorbesc, beau bere cu sandwichuri și privesc malurile albe, încercînd să descopere crocodili.

Vaporașul înaintează greu ; e de la Navigația Fluvială, învechit și trist, purtînd cîțiva albi pe puntea din față și zecile de robi pe puntea dinapoi. Cîntecul lor nu are melodie. Melodia le-o împrumută zgomotul elicelor.

...Rîul Kursi se varsă în Gange la un colț de deal surpat, de pe care se poate vedea cîmpia nisipoasă și albă, pe deo parte, jungla tot mai deasă și întunecată, de cealaltă.

Cîteva colibe îngrozitor de sărmane. Pescari și barcagii, unii *pariah*, alții sălbateci trecuți la hinduism. O femeie în zdrențe pisează orz pentru turte. Bărbații cos plase de ață smolită. Dar tristețea e covîrșitoare. Cu greu pot prinde peștele în apele acestea infectate de delfini și crocodili și cînd îl prind, nu au cui să-l vîndă. Sate nu sînt prin apropiere, iar pînă la Sahibgange peștele s-ar strica. Se bucură de două ori că ne-au văzut că vom uide crocodilii și că le vom cumpăra peștele.

La gura Kursi-ului se joacă zeci de delfini. Cîteodată, vreun pește puternic sare din apă, împrășcă, și-l vezi urmărit de un delfin. Nu scapă nici unul din colții delfinului. Încercăm zadarnic să împușcăm spinările brune și înăsprite sub osînză. Glonțul lunecă și se stinge, în apă sau sub piele.

Barca noastră ne încarcă bagajele, cortul, merindele, pachetele cu cartușe și așternuturile. Avem un bucătar — care ne fierbe neconținut ceai, căci altă apă decît a rîului nu avem, și tot ce e mai bună cînd e băută ca ceai — doi *coolies* și doi jupitori de piei de crocodili. Barcagiii lopătează alene, căci apele dogoresc. Porniți pe mal, le-am pierdut repede urma ; nu le mai auzim smucitura vislelor, nu le mai ghicim glasurile. Înaintăm într-o tăcere tot mai caldă, tot mai nouă. Pe un mal al rîului, începe jungla ; celălalt mal rămîne deschis, un sîn de nisip mîncat de bălți pe care mișună crocodilii.

Așa mi se spusese și așa așteptam să văd. Nu mișunau chiar de la gura rîului și nu mișunau dintr-odată, cum auzisem. Au trecut aproape două ceasuri de umblet încadrat, cu răsuflarea și-

nută a novicelui și cu pasul atent deasupra ramurilor — pînă cînd brațul tovarășului dinainte s-a oprit și ne-a îndemnat să ne tupilăm în iarbă. Primul crocodil. Nu zăream nimic decît un soi de potcoavă, pe celălalt mal, aproape de apă.

Așteptam toți. Bubuitura se auzi exterioară și străină în junglă, urmată de plescăituri din colțuri unde nimeni n-ar fi bănuț crocodili; movile de nisip umed, chiar pe malul împădurit, pîrîiașe ascunse sub verdețuri, trunchiuri putrede. Dar glonte nimerise și toți am privit cu entuziasm prima victimă a celui mai norocos dintre noi. Aflîndu-se pe malul celălalt, n-am putut observa spasmul crocodilului. Fusesse lovit în țeastă și glonte îi sfărîmase șira spinării. Rămăsese balaur cu labelle groase, lăbărțate de trup, fără să mai ajungă apa în care și-ar fi dat drumul la fund și ar fi plutit apoi stîrv umflat, cîteva zile, pînă la marginea vreunui ostrov din Gange.

Barca va ajunge în acest loc numai după un ceas. Jupui-torul îi va culege pielea, o va freca cu sare roșiatică, o va împături într-un sac umed și o va trînti în fundul bărcii. Vulturii vor avea grijă de stîrv.

...Jungla e aci mai rară, fără păsări, cu șerpi mulți în malul ierbos. Tovarășii îi omoară cu bastonul. N-am întîlnit, încă, cobre și nu e timpul să stricăm cartușe. De altfel, nu avem la îndemînă decît carabine cu două gloanțe, numai pentru crocodili.

Pe cel de-al doilea l-a ucis cineva de pe malul celălalt. Se afla înaintea noastră și nu-l vedeam. Același semn cu mîna și ne-am tupilat. Primului glonț i-a urmat un al doilea. Atunci am alergat, ca să găsim bestia cu spinarea sfărîmată și cu grumazul găurit, improșcînd sînge, încercînd să ajungă riul. Un balaur din copilăria mea cu Niebelungi — așa îi țîșnea sîngele. Beția pe care am simțit-o, ispita de a deschide pumnii în sîngele acela aburit. Dar ceilalți nu mă știu și nu m-ar fi acceptat astfel. Și nici crocodilul nu e mort. Coada și-o repede ritmic la dreapta și la stînga. O lovitură peste picior și ar fi destul să rupă osul pentru totdeauna.

...De atunci, împușcăturile se țin lanț. La fiecare cot al riului, alt adăpost înșorit, cu spinări brune, noroioase. Alte pînde, aceeași palpație, ochirea îndelungată în ceafa cît o buturugă și glonțul care pornește smucind arma. Un monstru lovit în cap de trei ori găsește puteri să se piardă în rîu. Nu avea ruptă șira spinării.

În patru ceasuri, nouă crocodili pe mal și alți câțiva pierduți. Lîngă ultimul vînat, așteptăm istoviți barca. Fumăm și tragem în toate păsările cari ne trec pe deasupra, ca să avem hrană pentru *coolies* și barcagii. O pasăre cu aripile lungi, roșii, cu ciocul lung, cade inertă și desumflată. O așezăm lîngă crocodil și iar așteptăm. Soarele bate prea tare ca să mai nădărdim alți crocodili uciși. Barca se apropie lent și se îndreaptă spre noi cu aceeași leneșă batere de lopeți ca și cum s-ar fi apropiat de un crocodil ucis. Un *collie* sare jos pentru pasăre; cei doi jupuitori de piei își ascut cuțitele înguste. Asist la o operație admirabilă, o adevărată ilustrare a manualului perfectului jupuitor de piei.

Stîrvul nu se zvîrle. Căci îndată ce un crocodil a fost ucis, în înaltul albastrului se poate deosebi zborul în rotocoale al câtorva vulturi. Acei câțiva ajung curînd legiune. Cît timp se jupuia crocodilul, vulturii se adunau pe pomii din apropiere, se coborau pe ramuri tot mai joase, săreau apoi pe pămînt și aproape se repezeau la stîrvul cu pielea jupuită numai pe jumătate. Dar nu-i gonia nimeni, după cum nimeni nu ucide pe acești curățitori ai Indiei. În așteptare, se resemnaseră și-și ghemuiseră capetele în pene, ca să se apere de bătaia soarelui ce cobora. O legiune de mici Napoleoni — așa ni s-a părut fiecărui alb, vulturii cu capetele înfipite între umeri. Câțiva deschideau drăgăstos aripile, mari de un metru, și apucau sub ele, frățește, pe vreun vultur vecin. Acela primea indiferent protecția și patronarea.

Pielea a fost împăturită și noi ne-am suit în barcă, să continuăm pe rîu călătoria, pînă la primul popas. Dar nu ne depărtasem bine de mal, cînd trupul alb și penibil al jupuitului se pierdu sub năvala vulturilor. Soseau unii peste alții, smulgeau halce, sfîrtecau cu ghiarele, scormoneau tot mai adînc în pîntece, și fugeau la câțiva pași să înghită, să spargă oasele, să ciugulească. Țipete croncănitoare, aripi zbătute, pogorîri și ridicări însîngerate.

Vulturii purificau.

Am ajuns la cinci după amiază la locul fixat pentru camping. După amiaza am petrecut-o în discuții cu tovarășii. Unul din ei cunoscuse pe colonelul Lawrence. Țigări și ceai mult — și lene deplină. Mîine ne vom scula în zori.

Același camping

Aseară, pe neașteptate, am făcut toți baie în Kursi, în același rîu pe malurile căruia vînașeam ziua întreagă. Și ceea ce

mă uimește : nimănui nu i s-a părut actul acesta un gest cu-rajos. Ci numai igienic, căci transpirasem din belșug, și eram cu adevărat obosiți.

Înaintăm alți zece kilometri pe Kursi. Nu mai știu cîți crocodili s-au adunat. Vînătoarea e lipsită acum de pasiune. Numai atunci cînd a trebuit să căutăm cu cangea un crocodil căzut într-un ochi mort din rîu ne-am antrenat din nou. Riul e prea mic ca să putem vîna din barcă. Trebuie să batem ma-lul ca și pînă acum.

Întîlnim un grup de santali cari ne cer un crocodil ucis proaspăt, ca să-l mănînce diseară. Făgăduim pe primul venit și într-adevăr li-l dăruim. Nu mă surprinde că mănîncă și carne de crocodil. Aflu despre santali lucruri sălbatice și dez-gustătoare. Ei prind cîteodată, mai ales după retragerea apelor de inundație, cîte un pui de crocodil, pe care îl cresc cu broaște și șerpi, pînă ce ajunge destul de mare ca să poată fi tăiat cu folos. Dar nu-l ucid, pentru că nu au ce face dintr-odată cu atîta carne. Iar de păstrat, nu o pot păstra, pentru că nu au ghiață. Și atunci fac un lucru simplu : în fiecare zi taie cîte o bucată din coadă din crocodilul legat cu un soi de lanț. Croco-dilu se zbate, singerează, dar nu moare. A doua zi i se taie altă bucată, a treia zi încă una ; apoi e lăsat cîteva zile, pînă ce se tămăduiește rana... Un crocodil poate rezista astfel pînă la zece zile. Santalii noștri povestesc cît e de gustoasă carnea crocodi-lilor prizonieri.

...Azi noapte, un șacal rătăcit și lihnit venise pînă la cort după cîteva bucăți de pește rămase. Flămînd, le-a mîncat ca un ciine, după ce i le zvîrlisem din cort. Am auzit pînă dimi-neaua alte urlete, mai sus de pădure, acolo unde poate începe dezolarea cîmpiilor Orissei. Aproape nici un sărac din această provincie și nici un dobitoc din sălbăticiile ei nu are ce să mănînce.

...Pieile sărate de crocodili au început să miroasă a șerpi descompuși, a Dumnezeu știe ce scîrnăvie. Și nu au trecut decît primele zile de vînătoare.

JURNAL HIMALAYAN, 1929

Kurseong, 8 mai

Dela Siliguri iau trenul de linie îngustă, un tren miniatură cu cinci vagonete... Îmi găsesc numele scris pe o carte de vi-zită, într-un compartiment cît un dulap.

Vecinii mei : o artistă indiană care seamănă uimitor cu Indira Devi și trei persani. Cel dintîi... Nu, nu e bine să însemn și amintirea nopții din expresul East Bengal Company. Dacă ar fi fost numai spectacolul familiilor europene părăsind Calcutta pentru „change“ — caravană de servitori hinduși purtînd baloturile gospodăriilor aristocratice — dacă ar fi fost numai pitorescul unei gări indiene sau conversațiile cu tovarășii ce-și farmecă insomnia nopții tropicale cu brandy, aș fi putut începe acest *Jurnal* cu dimineața de la Siliguri.

...Plecarea. Mă conving, încă odată, că plecarea singură soluționează acele serii de sentimente pro și contra pe cari slăbiciunea îngîmfată a modernului le-a numit problematică sufletească. Trecerea, într-o singură noapte, din arșița Bengalului în limpezimile de la Siliguri. Ca orice călător în India, îmi port patul cu mine. Aceasta dă un aer de intimitate canapelei și o atmosferă de hotel compartimentului.

Medicul scurt și gros (coincidență literară) ducea la Darjeeling un coș cu fructe. N-am avut nimic de obiectat cînd și-a cerut voie să lase coșul sub canapeaua mea. Miezul nopții. Luminile stinse. Numai fluierul discret al ventilatorului și țipetele vagoanelor pe șine. (Nu știu dacă am scris că nu poți călători noaptea pe drumurile de fier indiene fără să ai, la fiecare clipă, senzația penibilă a deraierii).

M-am deșteptat în urma unor neobișnuite senzații tactile. Am apucat unul din obiecte și, fără să fie lumină, am înțeles că era scorpion. Invadat de scorpioni... Nu prea mulți dar destui, în orice caz, ca să mă înspăimînte. Dacă aș fi sărit din pat, aș fi strigat și aș fi aprins becul — n-aș fi rezolvat nimic. Pentru că oricît de repede aș fi sărit, cel puțin un scorpion ar fi avut timp să mă înțepe. Am urmat, atunci, sfatul unui învățător al meu : „cînd viețuitoarele primejdioase se apropie, poruncește-le să fugă“. Și, cum era de așteptat, scorpionii s-au retras, unul după altul. (Cititorii culți sînt rugați să se scandalizeze pentru acest fapt superstitios).

Dimineața am povestit întîmplarea, medicului. Acesta e sigur că am fost invadat de gîndaci, nu de scorpioni.

De la Siliguri la Kurseong, distanța e mică, dar drumul greu. Trenul urcă și coboară munții copleșiți de junglă. În cîteva ceasuri, ajungem la 5000 de picioare ; puțin față de Kinchinjanga, dar destul față de cîmpiile Bengalului. Drumul e — fără entuziasme și fără sentimentalism — cu adevărat unic. Priveliștile alpine pălesc alături de el. Cutia de metal suspendată deasupra prăpăstiilor elvețiene nu mai pare, aici,

senzațională. Himalaya se înalță într-un surprinzător albastriu, cu orgia vegetală în văi, cu muchii pietroase și nori albi pe creste. Nu am întâlnit, încă, aspectele ei maiestuoase, singuratic. Vedem zăpada prea sus ca s-o credem reală. Nici frigul nu e prea aspru. Dar diversitatea fără de seamă a Himalayei... Trenul se strecoară anevoie printre stîncile și podișurile revărsate de pe culmi. Drumul e chinuitor de șerpuit, acum alunecînd la marginea prăpastiei, acum întunecat de pădure, acum copleșit de neguri. Negurile fumegă ca dintr-o căldare și se risipesc cu o uimitoare repeziciune.

Pe alocuri, calea ferată e susținută cu îndirjite eforturi. Colina e tencuită, valea e diguită. Șivoiul prăpastiei se precipită pe treptele de piatră. Altminteri, o dată cu dezghețul, drumul săpat cu milioane de rupii ar fi fost înecat de pietriș și sufocat sub arbuști.

Întîlnim cantoane de lemn, cu paznici în vestmintele asiaticilor munteni. Tăcerea e, cîteodată, atît de pură, încît fără voie te întrebi dacă trenul există aievea sau e numai zvonul lumii din tine. Pentru că liniștea era atît de ireală, încît fierăria și cărbunii nu o puteau alunga. Numai amintirile și ispitele și fierberea unui suflet ar fi putut să irosească minunea Himalayei.

...Artistă semăna cu Indira Devi. Aceasta e singura însușire pe care i-am surprins-o. Tot timpul a privit pe fereastră. Păstra, încă, timiditatea femeii recent emancipată din *pur dah*. Un miracol, curajul ei, să călătorească singură pînă la Kurseong. Fusesse, totuși destul de feminină, scriindu-și pe cartea de vizită a geamantanului : „actress“.

Persanii erau volubili și neastîmpărați. Veneau la Derjeeling pentru cîteva zile și au început să se amuze din gară. La Kurseong eram prieteni.

Încă înainte de a coborî din tren, am fost amețiți de fetele cari se ofereau să ne ducă bagajul (care e femininul pentru „hamal“ ?). European, crescut în cultul eternului feminin, eram destul de încurcat în alegere. Pentru că erau prea multe fete cari își ofereau serviciile — și bagajele mele prea puține. Alergau la fereastra compartimentului și luptau cu coatele împotriva concurentelor. Majoritatea sikimeze, minore sărace, dar cu brățări de argint. Dacă nu aveau prilejul să apuce vreun geamantan, ieșeau înainte și cereau „bacșiș“ (cuvîntul e același). Cunosc, de-acum, un nou obicei asiatic : acela de a cere bani fără a-ți aduce servicii și fără a cerși propriu-zis.

Bacșișul e aici și un act gratuit, așa, ca de la un maharajah, care dă bani pentru plăcerea de a da și pentru a auzi în urmă serii nesfârșite de *salam*. Copiii te întovărășesc pe străzi — evident, în bună parte goi — și poartă mîna la frunte, apoi o trîntesc pe genunchi, strigînd : „*Sahib, bacșiș ! Sahib, bacșiș !*“

Fetele poartă bagajul într-un fel ciudat. Îl leagă cu o frînghie, îl așează pe spate și îl susțin cu fruntea, cu ajutorul unei fișii de scoarță.

Kurseong : trenul ajunge printr-o stradă destul de largă și bine întreținută ; vile cu stil împrumutat și cu „paping guesto“ ; populație amestecată și informă. Întîlnesc grupuri de englezoaice, cu inevitabilul baston de munte și cu privirile atît de departe, încît s-ar fi crezut la cîteva mile deasupra Kurseongului, în munți.

Vizită la colegiul catolic ; preoți belgieni și francezi, cari vorbesc sanskrita tot atît de fluent ca și latina.

Se întunecă. N-am găsit nici o vilă care să mă mulțumească. Am căutat la marginile Kurseongului, pe colinele cu flori agățătoare. Mă întorc pe jos prin pădure. După apusul soarelui, cerul se înseninează ciudat. Ochii mi se opresc pe creste necunoscute, depărtate, reci.

De cîte ori schimb brusc clima — fizică sau spirituală — mă năpădesc atîtea senzații și gânduri streine, încît trebuie să fac serioase eforturi ca să-mi regăsesc orbita și centrele de echilibru. În asemenea ceasuri, mă desfată revizuirile de conștiință. Slăbiciune modernă : se revizuieste ceea ce e deja schimbat, mort.

Discuție cu Father T. asupra sensului existenței în creștinism și în hinduism. Asistă și un profesor de fizică, bengalez. E ciudat cît de profund crede acesta în metempsihoză sau, cel puțin, în transmigrația sufletelor în trupuri umane. Observ că profesorul de fizică e mult mai dispus decît Father T. să accepte miracolele. Preotul catolic e de un scepticism rafinat și ironic în tot ce privește pseudo-misticismele, esoterismul, mistagogii și neospiritualismul. Nu admite minunea. Pentru că, spune, Dumnezeu alege întotdeauna calea firească, științifică, în manifestările și revelațiile sale. În miracole cred scepticii și preudo-scepticii ; adică toți cei ce nu au priză directă asupra realităților. (Comentariul acesta îl fac eu)

Poate creștinismul e singura religie care a disociat credința de miracol. Și în el se deosebesc numai două mari minuni : Christos și permanența creștinismului.

...Toate drumurile, în Darjeeling, duc la Grădina Botanică. Aceasta e o porțiune îngrădită, cu câteva specii veștede, bănci și o seră sărăcăcioasă în care se găsesc, printre altele, mușcate.

În general, grădinile botanice îmi repugnă mai mult chiar decât un ierbar. Ierbarul e un instrument de lucru, o piesă de laborator, un obiect destul de științific conservat, ca să mai păstreze ceva din trufașa naivitate vegetală.

Dar o grădină botanică ? Numai un veac stupid ca al XIX-lea — cu rădăcinile în veacul emancipărilor, alimentat de superstiții și de o mitologie timorată — putea concepe astfel de monstruoziități. Grădina în sine nu e monstruoasă. Micile ei păcate decorative nu provoacă și nu justifică revolta. Ceea ce e barbar e semnificația grădinii botanice, e ideea ce și-o fac modernii despre ea, e valorificarea plantei prin botanică, adică prin știință. Iar, cum obiectele ne ating, nu prin sine, ci prin semnificațiile lor — iată de ce o asemenea grădină îmi repugnă. Ca să mă exprim grosolan o serie de gânduri ce nu-și au loc aici : mă supără atitudinea, ce se întâlnește și în alte manifestări moderne, *de a reconstitui natura*. Contact direct cu natura — așadar, putere de a o plăsmui — nu are decât Dumnezeu (care a creat-o) și n-o au decât animalele (cari sînt parte din însăși natura). Omul aparține unui regn divers.

De altfel, aici, grădina botanică nu e nici frumoasă, nici maiestasă. Simplu colț din imensul parc ce străbate Darjeelingul colaborînd în valea cu scări de piatră.

...Așezat pe coline, pe terase săpate în munte, Darjeelingul te silește să faci excursii ca să cumperi jurnale, chibrituri sau fructe. Numele său înseamnă „orașul trăsnetului“ — dar eu l-aș numi, ca și pe Bangalore din Sudul Indiei, „orașul grădinilor“. Cu excepția pieții și cazărmilor — peste tot inundă florile. Macul crește aici înalt și sîngeriu, alături de flori necunoscute mie, cu frunze crestate, portocalii, cu parfumul tare al buchetului asiatic. Negura creștelor coboară atît de des încît a ajuns familiară și supărătoare ca fumul. Cînd acoperă Darjeelingul, vizitatorii se retrag pe terasele vilelor sau hotelurilor. E imprudentă orice aventură pe străzile pietruite și accidentate, străzi ce urcă și coboară asemenea scărilor unei clădiri barbare.

Negura și ploaia au dat naștere unui obicei ciudat. Oamenii nu-și părăsesc locuințele fără trench-coat, umbrelă și ochelari.

lari de soare. Dacă la hotel „Mount Everest“ e senin, jos, în tîrg, sau pe terenul sportiv, e negură. Iar pînă să parcurgi distanța, se întîmplă să plouă de două ori. Cei cari suferă mai serios sînt jucătorii de tenis, siliți să-și întrerupă partidele, să strîngă plasa, așteptînd, revenind, blestemînd.

Spectacol grotesc și reconfortant pentru un mizantrop : bărbați cu umbrele și cu pelerine de ploaie. Umbrelele sînt made în England : mari, negre și imposibile.

12 mai

...Tîrgul de duminică. Pentru un iubitor al tipurilor și curiozităților Asiei Centrale, tîrgul din Darjeeling e un început și o ispită. De cu noapte se ridică corturi și barăci. Majoritatea neguțătorilor sînt bhutanezi și sikkimezi sau indieni veniți din Bengal. În dumineca aceasta n-am recunoscut decît un tîrgoveț din Assam. Se întîlnesc cumpărători și vînzători Lepcha, Paharia, Kasmirieni, Limbu.

Bhutanezii și Sikkimezii vînd legume, mălai, vestminte, sare și fructe. Mai exact, femeile bhutaneze și sikkimeze sînt acelea cari vînd. Încă nu le pot distinge prea bine. Dar cele din Bhutan au o frumusețe ciudată. Ovalul feței se îngustează neverosimil spre bărbie, înfățișînd linia seducătoare a figurinelor japoneze și a păpușilor de porțelan. Ochii strălucesc viu în orbite înguste, deosebind lesne pe asemenea femei de indienele cu privirile languroase ale ochilor de bou (epitetul e o laudă poetică de mare preț și e surprinzător de just).

Iubesc Asia cu cît mă apropiu de centru. Prefer Rajputana Hyderabadului și Kashmirul, Bengalului. Femeile din vecinătatea Himalayei capătă proporțiile minore ale mediteranienilor. Mișcările sînt mai iuți. Costumul nu e frumos, dar are un aer indescritibil, amplificat de brățările de aur greu, de bijuteriile cu lucrătură fină de cerceii mari cît o farfurie, de aripioarele aurite fixate pe nări. Cînd o femeie rîde, albul dinților sub aurul podoabelor îți dă o senzație ciudată, parcă ar fi răsărit deodată un idol. Cu cît privesc mai mult statuile și imaginile icoalice asiatice, cu atît podoabele și vestmintele feminine îmi apar mai puțin grotești, mai intime.

E un adevăr banal faptul că englezii vor să se simtă, în orice ținut sau climă s-ar afla, „at home“. Mă întreb dacă spleenul acestor insulari colindînd globul după senzații inedite nu e, într-un anumit sens, o legendă. În orice caz, englezii, cari rămîn mai mult timp în locurile „sălbatece“, nu cruță nici un efort ca să-și metamorfozeze habitatul într-un colț din Anglia.

Darjeelingul e reședința de vară a guvernatorului Indiei. Aceasta spune mult. Sînt trerenuri pentru tenis, săli de dans, cinematograf. Dacă n-ar fi personalul de servicii în costum indigen — hotelurile ar părea europene ; adică, tot atît de hidoase ca și în Europa. Civilizații — cu sensibilitatea opacă simbolului și ritmului lăuntric proiectat în mediu — se simt bine în Himalaya, pentru că se simt „at home“.

Poate nu sînt singurul care am suferit de barbaria Darjeelingului. Darjeelingul, totuși, nu e mai puțin fermecător. Și are o mare calitate : în jumătate de ceas scapi de el, te afunzi în junglă.

De altfel, e semnificativ faptul că n-am cunoscut, nici n-am auzit pînă acum de vreun vilegiaturist care a vizitat Sikkimul sau nădăjduiește să-l străbată. Și, totuși, e atît de aproape. Și drumurile, după cîte știu, nu sînt tocmai, tocmai înspăimîntătoare.

N-am fost, încă, la inevitabilele garden-party pe cari familia și intîmii guvernatorului le realizează săptămînal în scop de binefacere. Darjeelingul sărbătorește zilele acestea o sută de ani de la descoperirea sa.

Vizitatorii sînt puzderie. Mai toți frecventează centrul, odios ca toate centrele confecționate.

Vilegiatura la Darjeeling, oferă, pentru europeni, două avantaje : aceea de a fi în vilegiatură și de a fi la Darjeeling. A spune că ai petrecut o lună în „orașul trăsnetului“, echivalează cu un adevărat titlu. E ceva mai mult decît ai spune la București că ai petrecut vara în Elveția. Am socotit întotdeauna Darjeelingul un punct de plecare, prețios prin situația lui privilegiată nu prin viața comodă și scumpă (aristocratică) ce o oferă. De fapt, el e privit drept limită, posedînd toate superlativale în sine, fără altă posibilitate de depășire. (De altfel, aceasta e adevărat pentru orice stațiune de vilegiatură. Civilizația unifică).

Nu-mi repugnă Europa — superbă și nemuritoare realitate — ci prozelitismul stupid al europenilor. Tot astfel, Asia e suspectă și nesuferită în Europa, nu prin substanța ei — ci prin propaganda pseudomistagogilor.

Cunosc o duzină de vilegiaturști. Amestec surăzător de obișnuiți ai hotelurilor cosmopolite și de familii de fermieri modești, cari înghit stingheriți și timizi. O bună parte sînt cultivatori de ceai din ținutul Darjeelingului, îmbogățiți prin scăderea ceaiului singalez. Nu se simt bine decît cînd pornesc pe cai spre „Tiger Hill“. Îi recunosc lesne, cu pălăriile lor mari,

cu biciuşca lungă şi pipă. Reconfortant spectacol, alături de grupurile călăreţilor de lux, ţepeni şi emoţionaţi, străbătînd de trei ori Darjeelingul în mare ţinută, înainte de a porni spre coline.

Caii sînt mărunţi şi senini, purtînd copiii în şea cu balcon sau baloturi uriaşe. Urcă fără să răsufle şi, de cîte ori poteca se îngustează primejdios, e prudent să închizi ochii şi să te laşi în voia animalului cu instinctul sigur şi cu pasul precis.

Mă împrietenesc cu doctorul De, inspectorul Sanatoriului, şi cu un tibetan bătrîn, care a întovărăşit pe Sir Jagadis Bose în toate expediţiile botanice în Himalaya. Tibetanul vieţuieşte în Darjeeling de douăzeci şi cinci de ani, şi a slujit pe comisarul expediţiei engleze în Tibet, din 1904. Ştie multe, dar povesteşte puţin. Poartă ochelari moderni şi vorbeşte toate dialectele Indiei de Nord. Noaptea trecută, cîştigat de atenţia şi ţigările mele, mi-a povestit cum au fost zdrobite regimentele tibetane în 1904, în coasta unor munţi cu izvoare calde. Un tibetan fanatic a ucis pe aghiotantul comandantului expediţiei ; calul generalului fu de asemenea ucis. Atunci, englezii au deschis focul. Tibetanii coborau în pîlcuri, decimaţi. Au început să fugă şi, dacă focul ar fi continuat, ar fi fost vînaţi pînă la unul. După aceasta a urmat cunoscuta conferinţă dintre China, Anglia şi Tibet, la Simla — şi s-a stabilit postul englez permanent (de protecţie) la Lhasa.

13 mai

E adevărat : Darjeelingul e oraşul trăsnetelor. Noaptea aceasta m-am convins. Era atît de frig, încît tremuram sub două pături de lînă. Apa de spălat trebuia încălzită. Ceaiul îngheţa în pahar. Singura mea bucurie era faptul că nu am plecat la Kalimpong. Noaptea aş fi petrecut-o într-un bungalow, ud şi infometat.

Nu regret spectacolul munţilor fulgeraţi. Orice drum mai lung în Himalaya cuprinde, inevitabil, şi o după amiază sau o noapte de trăsnete.

Încep să mă gîndesc tot mai mult la Kinchinjanga.

PE „COLINA TIGRULUI“

Ghum, 13 mai

... Drumul urcă pînă peste şapte mii de picioare. Dimineata am petrecut-o herborizînd ; magnolii, orhidee, lauri, rhodo-

dendroni și licheni. Nu eram singur. Eram cu noul meu prieten, doctor în Nagpur și botanist înăscut.

— Well, începu doctorul, India nu e interesantă decît prin flora ei și îndeosebi prin criptogame. India fără licheni e o țară sălbatecă, lipsită de interes și de valoare științifică.

— Bine, dar cultura ? mă împotrivii eu.

— Oh ! my goodness ! cultură în junglă ! Cum pot fi cultii oamenii cari cred în transmigrația sufletului în... cum îi spune ? în metempsihoză ?

— Totuși și Pythagora credea, încercai eu să-l ațîț.

— De aceea și tabla înmulțirii e incorectă. N-ai observat cît de aproximativă e înmulțirea lui nouă prin trei și prin el însuși ?

— Nu, mărturisii eu candid.

— Of course, pentru aceasta trebuie un ochi de botanist. Botanica e singura știință care are sensul în sine ; aici, botanica nu servește la nimic practic, botanica propriu-zisă, firește, aceea a lichenilor. Restul e pomicultură, agricultură, horticultură și, probabil, puericultură.

— ?...

— Lichenii sînt fenomenul cel mai interesant în India. După aceea, eu socotesc Himalaya. În al treilea rînd, monsunul, That's all. Restul, pagode, temple, every thing... sălbateci și îndrăciți...

Drumul nostru nu era prea ușor și dialogul era întrerupt de lungi tăceri. Nu încerc să-l reconstituiesc : nici n-ar fi prea interesant, în întregime. Spicuiesc, totuși cîteva maxime și observațiuni de ale doctorului, asupra lichenilor, Indiei și vieții. Ele se adaugă la voluminoasa colecție de fraze și crezuri, încă inedită, conținînd mii de atitudini și de exclamații pe care o îmbogățesc cu fiecare nouă cunoștință.

„Raiul e în Grădina Botanică din Java“.

„Grădina cea mai frumoasă e o seră, iar sera cea mai perfectă, o colecție de lamele microscopice“.

„Stejarul e interesant prin paraziții criptogamici“.

„O plantă nu e interesantă decît după ce moare“.

„Omul e o plantă emancipată, plus sistemul circular“.

„India e o grădină botanică rău îngrijită“.

„Existența se rezumă în porii și în rădăcini“.

„India a produs pe cel mai mare botanist, Mahavira (VI Sec. I. Chr.), fondatorul Jainismului. Mahavira a interzis consumarea vegetalelor. Al doilea mare indian e Sir Jagadis Bose, botanistul. Buda a fost, probabil, un escroc“.

„Cînd savanții vor izbuti să transforme plantele, botanica va ajunge teologie“.

„Chimia e o pseudo-știință, pentru că a produs războiul chimic.“

„Războiul e atroce, dar în colonii e civilizație.“

„India, fără guvernarea Angliei, n-ar fi ajuns atît de însemnată în botanică.“

„Dacă englezii n-ar stăpîni India, indienii s-ar epuiza în războaie interne. Comunicațiile științifice ar fi rupte. India modernă e o creație a Angliei, după cum India antică e o creație a Greciei. Nu există propriu-zis India înainte de Alexandru.“

„Viitorul Indiei stă în plantațiile de ceai“.

„Orice plantație e dușmană botanicei, pentru că distruge paraziții“.

Evident, spusele doctorului nu trebuiesc socotite decît scilipiri dintr-un humour neconținut și viu. Altminteri, prezența lor în acest Jurnal ar fi inutilă.

Ajungem, încărcăți de plante, la marginea lacului din munte. Pe drumul bătut, nu ne-ar fi trebuit mai mult de o jumătate de ceas. Noi am făcut patru ceasuri, urcînd piepțiș și coborînd în toate văgăunile. Doctorul își schimbă ierbarul himalayan la fiecare doi ani. Caută exemplare magnifice și e interesat cu deosebire de rădăcină. „Dacă cea dintîi plantă ar fi renunțat la rădăcină, bagatalizează doctorul, ar fi ajuns om. Drumul omului către Dumnezeu se va efectua prin suprimarea picioarelor. Totul prin mîini, chiar cu riscul de a ajunge fluturi.“

La marginea lacului ne odihnim. E frig, se apropie negura. Lacul e cimentat, apa e limpede. De aici pornesc tuburile cari alimentează Darjeelingul. În mijlocul pădurii, în vîrf de munte, lacul pare o minune. Comunic entuziasmul meu doctorului. Mă privește cu neascuns dispreț.

— „Un lac fără nuferi, fără ierburi.. Un lac incert, un pseudo-lac. De ce să-l numim lac ? Baie ; aceasta e o baie cimentată. Probabil, copiii din Ghum se scaldă în el, iar noi bem apa în Darjeeling... Dumneata, adică, pentru că eu consum de cincisprezece ani soda-water...“

Ne grăbim să coborîm. Neguri tulburi se ridică din vale. Doctorul coboară fără să vorbească, gînditor și abătut.

Rămînem în Ghum, pentru că mîine în zori pornim spre Tiger Hill, să contemplăm Everestul în răsărit.

...Fiecare călător are cel puțin o preferință și o antipatie. Adesea, amîndouă sînt inspirate din cărți ; cărți de geografie sau romane sentimentale. Gîndiți-vă cîți adolescenți sînt îndrăgostiți de Napoli și gîndiți-vă la cunoscutul adagiu care se află la obîrșie.

În ceea ce mă privește, Everestul a fost întotdeauna centrul antipațiilor mele geografice. De cînd am cetit cea dintîi descriere, am preferat pe Kinchinjanga. Evident, motive se pot găsi, dar fundamentul acestei alegeri e pur și simplu capriciu, lirism, fraudă gratuită. Everestul e prea mult fotografiat și fiecare magazin de știință populară păstrează un clișeu.

...Aceasta nu înseamnă că nu eram nerăbdător să-l văd. Noaptea am dormit incomod. Era prea frig și doctorul polemiza prin somn. La trei dimineța, servitorul bhutanez ne-a deșteptat. Nu aveam timp de ceai. Tremuram de frig și de emoție. Emoția nedeslușitului ; plecăm, noapte, Himalaya, streini, inedit... Aceeași tulburare nedeslușită a plecărilor înainte de zori, a plecărilor pe cari le-ai visat noaptea.

În curte ne așteptau caii și stăpînul lor, un tibetan posomorît și liniștit, fumînd țigara fără să o atingă cu buzele.

Și apoi, drumul. Urcam o aleie accidentată și arbuștii își scuturau roua. Zăream umbre largi de munți ghiceam creste înzăpezite acolo unde lumina alburie se accentua. Liniște. Acea liniște neasemănată a Himalayei. Pașii cailor se stingeau, pie-reau ca un nimic în mare.

Am ajuns, pe platou cu un sfert de ceas înaintea răsăritului. Cer clar, nefiresc, alb. Văi nesfîrșite, incolăcite, negre. Pădurile urcau asemenea mușchiului pe stînci. Ne-au ajuns încă două grupuri, venite direct din Darjeeling. Cu deosebire o miss brună era emoționată. Clima Himalayei e atît de incertă și nestatornică încît rareori îngăduie să fie văzute piscurile.

Căutam, nerăbdători, așteptînd soarele. Creste albe, în dreapta și în stînga lor. Dar, deasupra spinării împădurite din fața noastră, în direcția Nepalului, un vîrf înghețat ne-a atras de la început privirile. Lămurirea ghidului l-au confirmat : Everestul. Pată albă, clară, depărtată. E o minune că se vede de aici, la o sută patruzeci de mile. Privim, privim și pata sticlește în soare, prezentă și inaccesibilă, pură ca zăpezile Nepalului, înaltă și resemnată, singură și bătrînă, în tăcerea aceluia soliloquiului inuman care se țese de la obîrșia timpului.

Revelația s-a sfîrșit, indiferentă, acoperită de neguri. Ne-am trezit iarăși pe platou.

„Colina Tigrului“... Îmi place numai numele. Loc deschis și comod, ridicat ca o frunte cu iarbă și cu piatră.

Doctorul ierborizează. Domnișoarele prepară ceaiul și servesc biscuiți din cutii anevoie deschise. Conversația ajunge inevitabil la schimbarea de adrese și la întrebări asupra tenisului. Doctorul își continuă paradoxele asupra botanicii. Gîndurile fiecăruia ajung terne și cotidiene ca un dejun.

La plecare, doctorul îmi șoptește :

— Pe colina aceasta n-a fost niciodată un tigru.

FUNERALII LA LEBONG

Lebong, 18 mai

... De două zile sînt oaspetele unui fermier, bogat în plantații de ceai. Vila e așezată la capăt de stîncă, deasupra șoselei. Privită de jos, pare un castel ciudat, fără strategie și fără mețeteze. Ferestrele sînt pereți, balcoanele sînt terase, grădina e parc. Toate aleile și potecile munților se împreună la poarta vilei.

Din camera oaspeților, dimineța, zăpezile Himalayei se văd cu o nefirească limpeziciune. Viziunea nu durează mai mult de un ceas.

Zorii sînt urmați de ceață. Cerul se înseninează, soarele coace tufele de ceai — dar crestele rămîn în negură. Arareori își descoperă ghiața și zăpezile în timpul zilei.

Numai cinci mile depărtare de Darjeeling, spre miazănoapte ; dar priveliștea e cu totul schimbată. Coastele cu ceai au un aspect surprinzător. S-ar spune că sînt păduri de rhododendroni neînfloriți. Tufele cresc pînă aproape de văi. Din terasa vilei, văile par prăpăstii, iar lucrătoarele cu coșuri, miniaturi.

Vila e, întotdeauna, aproape pustie. Fermierul pornește în zori, călare, cu biciușca scurtă, cu casca și cu pelerina de ploaie. Îl întîlnesc la breakfast, precipitat și bine dispus. Apoi pleacă iarăși. Copiii au fiecare cîte un poney și un servitor adolescent. Galopează pe aleea principală, cu servitorul alergînd în urmă, tras de coada calului. Nu obosesc și nu se supără cînd plouă. Își continuă cavalcada prin ploaie, iar băiatul răsufală zgomoș și-și face toaleta nasului în goană.

În cea dintîi zi, nu m-am coborît. Era prea frumos. Vila aceasta cu arhitectură europeană între brațele junglei, la margine de stîncă, transfigurează viața într-un mister asiatic sau

într-un film. În după amiaza aceea a plouat. Ploaie scurtă de munte, cu neguri calde, fără vînt. Am rămas singur cu locotenentul Potter, șeful cantonamentului de la Lebong. Biblioteca era vastă, dar cărțile puține. Am cercetat împreună harta Sikkimului și posibilitățile de a trece frontiera pe la Tonglu. Ade-vărul e că poliția din Darjeeling nu mă lasă să plec singur iar, tovarăși pentru un drum de trei săptămîni, niciodată mai jos de zece mii de picioare, n-am găsit pînă acum.

Trabucele din frunze de tutun burmez se sfîrșesc în parc. Nu știu de ce, alături de violenta bucurie a norilor spărți de lună, un sentiment straniu îmi înfrigurează sufletul. Vila ar-dea cu cele șaizeci de becuri. Și, în timp ce ascultam — fiecare cu gîndurile noastre — viața junglei, prezentă, răsufîind în frunze și tîrîndu-se în șerpi — vila se înălța goală, streină, rece și frumoasă ca o bijuterie.

Drumuri prin pădure, de la Lebong spre piscuri. Poteca își face loc printr-o vegetație pocnind de sevă, cu scorburi, cu rădăcini aeriene, cu ferigi uriașe. Arbuștii se împletesc ca un zid, florile fac eforturi către lumină, mușchiul crește involt și afinat ca un covor ruginiu, lianele atîrnă, pretutindeni, verzi, albastrii, străvezii ca o țesătură de păianjen sau groase, țestoase, cu noduri și cu scoarță, cu mugurii cît cărăbușii, cu cîrcei elastici, purtînd cuiburi, larve, fluturi adormiți, molii, pră-fuite, noroi și rouă.

Cu deosebire îmi place o specie de ferigă, cu ramificații nesfîrșite, crescînd înaltă ca un arbust, acoperind stîncile ca o draperie. Ferigile ruinii dau același aspect de floră geologică, contrastînd ciudat cu trandafirii de munte, agățători, purtînd buhretele asemenea florilor de ceară.

Șopîrlele roiesc ; mari cît o vrabie, cafenii, cu picioare lungi și coada scurtă, cățărîndu-se pe copaci și înșelînd ochiul ca un cameleon.

Șerpii se întîlnesc cu deosebire prin văi. Am zărit un cuib lîngă o stîncă cu soare, dar eram prea departe ca să disting dacă erau sau nu veninoși ; și cercetări n-am făcut. Cunos-c destul asupra unor șerpi ai junglei, ca să fiu prudent.

Vizită la o mînăstire buddhistă și nouă, cu inscripții în ti-betană, alături de versiuni engleze, cu lumină electrică și copii sărăcăcioase după frescele de la Lhassa și Giantse. Anu-mite cadre sînt făcute pe hîrtie de desen, ca acuarelele. Tot ce era de văzut erau statuetele în aramă și bronz reprezentînd pe Buddha, pe Lakshmi, pe Shiva. Mînăstirea, ca toate mînăsti-rile tibetane, nu păstrează un buddism pur, asemenea celui

din Ceylon sau Japonia. E mai degrabă lamaismul, amestec înspăimântător de buddhism mahayanic, animism, demonism tibetan și influențe mongolice.

Minăstirea, nu mai veche de optzeci de ani, era păzită de un călugăr tânăr într-o robă albă și lungă care îi dădea un aspect de misionar catolic. Destul de incult, tânărul om știa să explice rostul tuturor zeilor din sanctuar și nu înțelegea pali, limba textelor canonice.

Am părăsit minăstirea plictisit și decepționat. Am luat drumul prin satul de munte, ce ducea la Darjeeling. Satul se numea încă Lebong. Casele erau europene și indiene, străzile canalizate, iar cișmelele moderne funcționau prompt. Cu toate acestea, Lebongul din munte are un violent caracter asiatic, himalayan. Străzile sînt accidentate, cu trepte de piatră albă. Felinarele caselor erau tainice. Femeile cu șaluri, venite să care apă, în pofida cișmelelor mecanice, păreau grupuri arabe din tablourile veacului trecut. Și drumul meu, deși numai la cîteva mile de Derjeeling, avea toată primejdia și toată ispita unui drum de frontieră asiatică. Încă din curtea minăstirii auzisem strigătele și detunăturile, uralele și jazzul unei cete nevăzute, oficiind undeva în sat și trăind ceremonia unei înmormîntări tibetane. Ceata se afla în jurul unui altar buddhist, luminată de cîteva facle și lumînări. Oficianții aparțineau secței roșii lamaice. De pe terasa unei case, am privit ceremonia, din amurg și pînă la căderea nopții.

Trei bărbați în robe purpurii, cu pălării conice, ascuțite, roșii, citeau precipitat, cu un ritm straniu, dintr-un manuscris tibetan. Erau litaniile pentru sufletul mortului. Erau fraze pe cari goana lecturii cîntate le transformau în sunete simple, guturale, grupuri consonantice întretăiate de acompaniamente vocalice. La răstimpuri, lectura se condensa în strigăte. Aceasta era, probabil, un semnal. Oamenii de alături, cu fluier, trompete, tobe și talângi, intrau atunci în acțiune.

Preotul în robă cu umbre aurii, cu aceeași pălărie înaltă, asemenea unui con, dîndu-i aspect de mag, începea să rîdă și să chiuie. Un auxiliar, cu brațele goale, hohotea și dansa grotesc, avîntînd o sabie. În același timp, un altul descărca o pușcă veche, asemenea celor din Afghanistan. Rîsetele erau false, strigăte — și vacarmul păreau demonic. Preotul avea o față brăzdată și largă, cu un zîmbet drăcesc, cu ochii sticlind de o bucurie răutăcioară.

După aceasta, cei trei continuau să citească laolaltă, iar ceilalți se linișteau.

În timpul sarabandei, omul cu sabia lovea un arbust înfășurat în paie și în ierburi. Probabil că aceasta simbolizează trupul mortului, care se nimicește ca să dea libertatea sufletului în paradisul lui Avalokitesvara. Când ritul s-a repetat de mai multe ori, preotul a aprins câteva lumînări și, cu prilejul unei noi sarabande, a dat foc arbustului. Jazzul, pocniturele, risetele, chiotele, țipetele, dansul, gesturile — căpătară acum proporții sălbătice. La lumina flăcărilor, ceata de oficianți în veșminte sîngerii păreau duhurile unui coșmar primitiv. Fețele aveau reflexe dilatate, demonice. Un entuziasm barbar și grotesc însuflețea ceata sărbătorind, trecerea din viață a fericitului tibetan. Curînd, rîsul fals de la început ajunsese rîs sincer. Rîdeau și hohoteau cu toții, învîrtindu-se fără simetrie în lumina focului, bucurîndu-se de minunea mortului și de plata ce o vor lua pentru ceremonie.

Am privit cu pasionată atenție fața preotului. Niciodată nu am văzut realizată mai perfect expresia rîsului sardonice. „Omul acesta părea un nebun inteligent. Cîteodată, zîmbetul crispăt pe fața largă mărturisea o ironie profundă, inumană.

Alături de funerariile din Lebong, ceremonia brahmană la care am asistat la Calcutta, cu ofertele vegetale și cu untul dăruit focului, pare de o cerească liniște și de o inocentă complicație.

INTR-O MÂNĂSTIRE. ZOK-CHEN-PA

Ghum, 25 mai

...În Ghum, după amiaza, e întotdeauna ceață. Satul e bhutanez, femeile sînt frumoase și nimeni nu pricepe o boabă englezește. Aceasta înseamnă că trebuie să-ți aduci un ghid din Darjeeling ; unul din acei ghizi asiatici cari sînt cîteodată serdari — adică șefi de expediție himalayană, îngrijind de coolies și luîndu-și răspunderea siguranței călătorului în Sikkim — iar altădată sînt bearer, servitori particulari în hoteluri.

Am plecat fără ghid, dar a trebuit să-mi improvizez unul, ca să găsesc minăstirea. E cea mai mare în districtul Darjeelingului ; așadar, în tot Bengalul. Încă din Ceylon aflasem de ea, de cînd un tovarăș buddhist mi-a dat cele dintîi indicații practice asupra lamaseriilor din Himalaya răsăriteană.

Drum prin sat bhutanez ; copii cari urmează din instinct pe orice strein, ulițe neînchipt de răsucite, negustori cu pră-

vălii asemenea tarabelor pe prispă, femei la sfat, lături vărsate în drum din curte, tibetani cu cozi negre și lucioase, cu cizme înflorite și mustățile asemenea ungurenilor, coolies, purtând coșuri cu ardei iuți, banane, săpun și cartofi. Miros de opaițe alături de mirodeniile asiatice. Fetele cu aceiași cercei mari de aur și aceleași aripioare pe nas. Coliere de o grosime neașteptată, scurte și aurite. Veșminte în culori stinse, cu șaluri albăstrii înfășurînd capul.

Drum prin negură, către un podiș apropiat și necunoscut. Dealul în care e săpată cărarea pare un umăr de munte. De-a stînga drumului, prăpastia cu poteci ascunse, cu stînci și cu smocurile verzi ale tufișului himalayan.

Ghicesc apropierea mînăstirii prin flamurile tibetane ; pră-jini înalte, purtînd rugăciuni, vrăji, farmece și imprecatii tipărite pe un soi de hîrtie pufoasă, sau scrise pe pînză. În negură, pădurea de flamuri părea viziunea unei vegetații de mărgean sau barba și unghiile acelui strigoi chinez pricinuitoare de furtuni.

Ajungem. Templul se află în locul de cinste. Structura templelor buddhiste, cu streășina largă și dreaptă, cu două ferestre de-a dreapta și de-a stînga intrării. Alături, o căsuță încuiată păstrînd relicve și vase sfinte. Apoi, locuințele călugărilor, cu scări de lemn conducînd în cămări întunecate, posomorîte și reci.

Întîlnesc numai puțini călugări. Restul se află — după obiceiul buddhist — în împrejurimi, colindînd satele, căutînd singurătate, adunînd pomeni și luînd parte la necazurile comunității.

Sînt călugării „sectei roșii“ (Zok-chen-pa), purtînd robe roșii și slăvind un Dalai Lama cu totul și cu totul în roșu... „Secta roșie“ nu e numai un nume și nu depinde numai de un veșmînt. De ea se leagă anumite pagini de glorie din viața religioasă a Tibetului. Artiștii ei au creat minunile colorate ale Iluminatului în mijloc de ceruri. Chiar magia sectei roșii nu e cu desăvîrșire sălbatecă — așa cum se crede prin Universități — și poate chiar simbolul veșmîntului nu e primar și superstițios.

...Cea dintîi conversație se leagă prin tălmaci, cu un tibetan încruntat și neîncrezător, care îmi dă, totuși, toate informațiile cerute asupra unei anumite părți din ritual, informații pur tehnice, cari nu-și au locul în acest caiet.

În galeria îngustă din fața templului, ard lumînări. Templul e luminat de ferestre și de candelă. E, fără îndoială, unul din templele cele mai frumoase ale sectei roșii, deși nu e grandios. Minunile lui se surprind după cîteva ore, în picturile

murale sau în lucrătura înflorită a statuilor de bronz sau în bibliotecă.

Cel dintîi lucru ce atrage și țintuiește luarea aminte e o statuie uriașă a lui Gotama Buddha, măsurînd împreună cu pedestalu cinci metri. E cunoscuta poziție pe care Budha o avea sub arborele iluminării. Fața e rotundă, ochii lungiți spre tîmple, buzele unui surîs de sculptură gandharică. Poartă coroana asemenea stăpînitorilor lumești pentru că mulțimea exprimă în categoriile ei ceea ce sfinții exprimă prin tăcere. E înveșmîntat sumar cu fășii de mătase, împodobite cu ghirlande și buchete de flori artificiale.

În jurul statuii uriașe, nenumărate statuete de ale zeiței favorite a Buddhismului, Tara și imagini iconice din pantheonul mahayanic, crescut din efervescența devoției populare, alimentat de fluviile hinduismului bhaktic, desfigurat de infuzia elementelor transhimalayene. În fața chipurilor de bronz re-trăiesc istoria buddhismului în India, degenerat și corectat, tradus și neînțeles, pogorît din cerul „legei celor douăsprezece cauze“ cu implicații de înghețată metafizică, în valea caldă și schimbătoare a religiozității. O revizuire, de la Discursurile lui Buddha la Lălită Vistara ; și apoi am trecut și am uitat. Poate contemplația pantheonului mahayanic n-a fost lipsită de melancolie. Dar am luat obiceiul să nu mă uit înapoi și să nu mă întristez.

...De partea dreaptă, în biblioteca cu rafturi lungi și scunde, se află Kanjur-ul, enciclopedie religioasă în o sută opt volume, cuprinzînd peste o mie de cărți, traduse din *Tripitaka* buddhistă.

De partea stingă, într-o bibliotecă mai vastă, *Tanjur*-ul în două sute de volume, formată din comentarii metafizice, logice, cărți alchimice, magice, texte de ale sfinților tibetani, de ale filozofilor mahayanici, cu deosebire Nagarjuna, și tratate *prajnaparamita*.

E, cred, ediția în lemn de la Lhasa, tipărită pe fișii înguste, volante, păstrate între două capace și înfășurate cu un șiret.

Se găsesc, însă, ca în orice mănăstire mare, nenumărate manuscrise. Am putut vedea o excelentă pagină din traducerea tibetană a *Bhagavadgitei*, scrisă în cerneală aurie pe pergament. Apoi am răsfoit un tom enorm, cuprinzînd istoria populară a lui Buddha, scris acum pentru veacuri, cu caligrafie perfectă, cu fantezii interliniare. Un alt manuscris, tradus din nepaleză, conținea cîteva miniaturi colorate, fermecătoare ca orice miniatură de manuscris original, și sufletul meu de colecționar fără noroc a suferit așezîndu-l, pios, la locul lui în raft. Se aflau, de asemenea, cîteva manuscrise nepaleze și al-

tele scrise în devanagari *ancient style*. Probabil că nu le citea nimeni.

Cu un raft mai jos de zei, se află *stupas* de aur, imaginea acelor monumente pe cari buddhiștii le-au ridicat pe urmele celor dintâi predicatori. Lucrătura e neasemuit de fină, cu aur mult și greu. De asemenea chipurile zeiței Tara se disting printr-o lucrătură minuțioasă, completă, în laturile postamentului, fină și exactă în creștăturile filiforme ale aureolei cruciale care constituie un soi de fundal.

Surpriza a fost picturile murale. Cu ajutorul lămuririlor aceluia lama încrunțat și ale unui ucenic care nădăjduia bacșiș — am descris doi pereți, înprospătându-mi multe scene din viața lui Srong Tsan-Gan-Po, auzind nume și fapte noi de *Gurus* (învățători), recapitulând existența fără seamăn a lui Milarepa, poetul criminal, magul și ermitul pentru care păstrez o veche pasiune.

Cu deosebire o scenă centrală e neîntrecută, reprezentând pe Milarepa în munți cu o aureolă purpurie, așezat cu picioarele încrucișate pentru meditație, cu mâna la urechea dreaptă, simbolizându-l aplecat să asculte și să tilcuiască sunetele „ne-auzite“ ale naturii. Cei cari cunosc ceva asupra teoriei și magiei sunetului, asupra *mantrei* înțeleg că simbolul atât de evident reprezentat în statura magicianului care a ajuns criminal tocmai prin exercițiul *mantrei*, e o justificare și o verificare prețioasă.

Lama care mă întovărășește nu e nici prost, nici încult; dar tilcuiitorul nostru încurcă inocent și traduce primitiv. De altfel, cum întrebările mele se accentuau în jurul Tantrei, nu cred că aș fi aflat prea mult. Aș fi avut același răspuns și aceeași invitație: „Lucrurile nu se spun la drumul mare; cine vrea să cunoască, rămîne cincisprezece ani cu noi“. Acesta e un leit-motiv care nu e strigat și proclamat. Simplu prilej de meditație sau comparație cu „esoterismul indian“ al teosofiei europene, care posedă societăți și casieri, ține conferințe, aleargă după neofiți și publică volume în o sută de limbi — toate pentru comunicarea adevărului „esoteric“.

Lama e mișcat de zelul meu și e flatat de cunoștințele mele. Îmi dăruiește un nimic, un tablou reprezentând pe Buddha cu ceruri albastre. Poate a făcut aceasta ca să-și „adune merit“. Sau poate a păcătuț și el, lăsându-se emoționat de acest streșănit venit de peste mări și țări ca să afle scripturile Iluminatului. A păcătuț împotriva *indiferenței*. Indiferența, detașarea senină de lucruri, de fructul acțiunii, acest dar genial al Asiei — alături de care spiritul olimpic pare teatral și îngîmfat.

...Se întunecă cumplit. Ard lămpile ca opaite în ceață. Găsim drumul anevoie și coborîm înfrigurați. Iarăși senzația de izolare, de aruncat de Dumnezeu, de singurătate și agonie. E frig, e întuneric. Încep să mă gîndesc cu dor la hotelul din Darjeeling. Cu tabloul lui Buddha sub braț, drumul meu părea drum între două drumuri. Ucenicul zîmbi și se scuză :

— Bacșiș !...

CÎND VINE MONSOONUL

Jorepokri, 31 mai

...Ar trebui să descriu caravana mea și Serdarul din Bhutia Basti. Patru *coolies* îmi poartă bagajele pentru nopțile friguroase din Sikkim și alți patru hrana. Dincolo de Ghum, pînă la Pamianchi, nu vom găsi nimic de cumpărat. Sikkimul mi se pare acum depărtat în neguri de neatin. Ziua aceasta petrecută în ploaie, în ceață grea, pe drumuri ude și pietroase, mi-a sfișiat entuziasmul. Nu sînt obosit. Sînt mîhnit de atîtea priveliști pe lîngă cari am trecut fără să văd. De-abia zărim la cîtiva pași. Și ploaia obosea hamalii, stîngea țigările, închidea ochii.

Vom vedea Sikkimul ?...

Serdarul e și bucătar. Îmi pregătește ceaiul, așa cum îl beau tibetanii : cu lapte, cu unt, cu sare. Cea dintîi ceașcă am luat-o ieri, la Ghum. E de culoarea cafelei cu lapte și are gustul supei. În Tibet, majoritatea locuitorilor consumă patruzeci-cinzece de cești pe zi, dar nu sînt puțini acei cari înghit șaptezeci. Eu îmi beau cupele obligatorii pentru că e frig și umezeală. Pustiu. Nu mai iese nimeni din casă. Nu voi vedea oameni decît la bungalow.

Ca să pot fuma, mi-am improvisat un cort din două pelerine de ploaie. Cortul propriu-zis, purtat de doi hamali cu rîndul, zace indiferent, ud, masiv. Nu-l vom mai desface decît după ce vom trece de Phallut.

Singura priveliște pe care mi-o amintesc astăzi : o coastă cu pădure și apoi alta, și încă una ; iar sus de tot, noroi acoperind zăpezile. Oh ! blestemată ceață. Și eu o lăudasem cîndva... E drept, numai în ceață simt duhurile vegetale, chemate de agonia luminii, însuflețind jungla. Zăresc la doi pași, înainte Înapoi nu mă uit. Brazii sînt mult prea negri și lianele mult

prea mari. Îmi ascultam respirația, minunându-mă de vastitatea ei. Flacăra chibritului căpăta aureolă. Deosebeam valurile de ceață revărsate din vale și aceasta îmi da o stranie senzație: că acolo e începutul. Care început ?...

Trebuie să mai repet că toate întrebările, în junglă, își amână răspunsul ?...

Ceaiul e rece. „Serdarule, Serdarule !” mă tîngui eu, amenințînd. El înțelege prea puțin englezește, iar eu vorbesc prea puțin hindustani. Dar eu am dicționar. Și nu mă pot opri să nu zîmbesc, ud și înfrigurat cum sînt, dîndu-mi seama de grotescul situației ; răsfoind un dicționar ca să pot explica Serdarului că vreau ceaiul fierbinte...

...Noapte. Furtună și ploaie. Trăsnește apocaliptic. Mă trezesc din somn și începe să-mi pară rău că am plecat...

Tonglu, 1 iunie

În sfîrșit, atingem unsprezece mii de picioare. Aceasta înseamnă că ceața începe să scadă. E frig și la colțuri, vînt. Dar plouă, plouă, plouă.

În timpul popasurilor am ierborizat și am verificat brusca schimbare de floră.

Ploaia are un singur avantaj : gonește șerpîi. Am trecut printr-o regiune bîntuită. În Europa tot auzeam de injecții împotriva mușcăturilor de șarpe. Da, există injecții, dar serul își pierde eficacitatea după două — trei ceasuri. Cu alte cuvinte, ca să poți scăpa de o mușcătură veninoasă, trebuie să te afli la Calcutta sau la Bombay, să te urci imediat într-un taxi și să alergi la spital, unde serul se prepară în cîteva minute. Aceasta e tot, dar e dureros de puțin.

Al doilea avantaj al ploii e că grăbește hamalii. Acești coollies sînt incerți și greu de stăpînit. Orice strein ce vrea să viziteze Sikkimul trebuie să-și angajeze un serdar. El semnează un contract la poliția din Darjeeling și își ia toată responsabilitatea expediției. Am întîmpinat destule piedici la oficiul sikkimez din Darjeeling, tocmai pentru că sînt singur și nu cunosc suficient hindustani sau nepali.

Seară. Bungallowul e curat, primitor, cald și nu prea scump. O casă de lemn, cu paznic care controlează pașaportul și cere plata înainte. Paturi de lemn, fără așternut. Așternutul se află într-unul din acele baloturi purtate de coollie. Cumpăr vreascuri și buturugi ca să fac foc. Sînt singur. Plouă năpraznic. Serdarul fierbe orez și eu desfac bunătăți din Darjeeling. Darjee-

lingul mi se pare acum depărtat, în altă lume, cu lumină electrică și englezi.

...Serdarul îmi servește o cină incertă, dar caldă. O iau numai pentru că e caldă. Vasele sînt noi, de aluminiu și îmi amintesc atîtea drumuri din adolescență, cînd dormeam pe creste sau plajă, în jurul unui foc păzit de prieteni răspîndiți acum pe toată fața pămîntului. Atîtea cine vesele, în farfurii de aluminiu spălate dimineața cu nisip. Și acum sînt singur ca un cuc, și plouă, plouă...

Sandakphu, 2 iunie

Am văzut Kinchinjanga ! Am văzut Kinchinjanga ! Am uitat toate necazurile, și toată ploaia, și toată ceața. Am ajuns la bungalow pe seară. De pe culmea muntelui (numele e frumos ca o legendă), am surprins, fără greutate, șirul ghețarilor la nu știu cîte zeci de mile depărtare, albi și bătrîni. Am putut privi în voie, pentru că bungalowul era aproape și serdarul fierbea cinci pumni de orez.

Am împărțit țigări și pesmeți hamalilor. Am fotografiat Kinchinjanga de șase ori, dar cum sînt un nou venit în această artă și cum e seară tîrzie, nu-mi îngădui prea multe speranțe.

Dimineața a plouat. Dar drumul din apropierea amurgului a fost neașteptat de clar. Privirile se scoborau în văi lungi, pe platouri verzi, cu brazde de ceai. Se zăresc, încă, locuințele și plantațiile cîtorva fermieri.

Ar trebui să scriu multe asupra zilei de azi. Și povestirile pe jumătate înțelese, pe jumătate ghicite ale serdarului nu sînt lipsite de geniu. Da, de geniu. Acest Saidali e cel mai celebru scornitor de minciuni frumoase din tot ținutul...

...Cea dintîi noapte liniștită. Nu e prea frig. Pot să rătăcesc pe potecile din jurul bungalowului. Sînt singur și aici patul e tare, așternutul ud, focul puțin — dar pot face baie în voie, cu toate împotririle serdarului.

El doarme în odaia vecină, împreună cu paznicul. Șoptesc și fumează pînă după miezul nopții, căci aici e alt obicei. Nu se pleacă la drum înainte de opt dimineața. Nu există teama să te „prindă soarele în chiept“. Așadar, serdarul nu se grăbește să adoarmă. Nici eu nu mă grăbesc. Lampa fumegă. Lumînările mele pîlpiie. Mă dor ochii. Pentru că nu pot ceti, fac gimnastică. Sînt aici șapte paturi goale și un pat cu așter-

nut. Fac tumbe dintr-unul în altul ; și fiecare știe că alt exercițiu mai desfătător, pe pământ, nu se află.

De ce doarme serdarul alături ? Pentru că doctorul indian din Darjeeling mi-a atras luarea aminte ; sînt oameni pricepuți, cari știu să-și adoarmă stăpînii cu prafuri turnate în ceai, și se strecoară noaptea, și răpesc rupiile. Dar eu păstrez banii într-un geamantan. Și ușile sînt zăvorîte. Iar patul meu nu se află în dreptul ferestrei. Același doctor mi-a spus : „păzește-te să dormi în dreptul ferestrei ; toți străinii călători în Sikkin cari au murit, au fost găsiți împușcați în pat“.

Undeva în junglă, 3 iunie

În drum spre Sabargham...

De ce am plecat ? Știau sub cort și scriu. Plouă, neguri. Serdarul mă asigură că acesta e monsoonul, deși îl așteptam numai după o săptămînă, la Pamionchi.

Nu mai văd nimic. Coolies cîrtesc. Mi-e teamă să nu-mi lase bagajele în ploaie și să se întoarcă.

...Așteptăm de trei ceasuri. Sfat cu caravane. Serdarul vorbea aspru și amenința. Dar coolies sînt îndîrjiți. Cer să ne întoarcem la Sandakphu. Cîțiva sînt răniți de lipitori. Picioarele lor goale sîngeră. Smulg lipitorile, după ce le ard cu vîrfurile țigării. Pe potecă adesea alunecam din cauza lipitorilor. Și ploaia ! Chiar cînd se oprește pentru cîteva minute, plouă din pomi, de pe liane, de pe stînci. Cumplită vreme ! „Serdarule, Serdarule !“

Trebuie să ne întoarcem la Sandakphu.

Mai pot scrie ce am văzut ? Unde mă aflu acum, nu știu. Gîndurile aleargă de la un capăt la altul al lumii și de la începutul vieții mele la sfîrșitul pe care l-am văzut aproape, aproape.

Mi-amintesc un drum în junglă, un drum lung de coșmar, cu răsuflări înecate de ceață, cu tuse de ploaie. Nu gîndeam nimic, nu speram, nu-mi aminteam. Ca să scurtăm drumul, am coborît la vale, de-a dreptul prin junglă, și țepi ascunși ne sîngeau, și frunze mari ne zgîriau și corole cu apă multă ne udau. Umblam, umblam...

Și, deodată, ne-am oprit. Nu știu de ce, dar toți ceilalți știau. Ploaia încetase, dar ploaia nu ne mai înspăimînta acum. Au-

zeam un zgomot ciudat, stins, foșnit. Ca pașii unui cortegiu de umbre pe covor de mușchi. Ce Dumnezeu înseamnă aceasta ? „Serdarule ! Serdarule !“

Și atunci am înțeles spaima lor. Căzusem prea jos în vale, în drumul lipitorilor. Și lipitorile înaintau, coloane, mii și zeci de mii.

Nu le vedeam. Nu auzeam decît tîrîșul lor umed și nu vedeam decît frunze tremurate.

Cine a spus că tigrul sau leul sau cobra sînt animalele cele mai temute ale junglei nu cunoaște jungla în început de monsoon. Bestiile acestea blinde te ucid odată. Dar lipitorile ? Se apropie — și nu poți fugi. Le vezi — și nu le poți lovi. Dacă ești înspăimîntat — ești pierdut. Pentru că omul înspăimîntat fuge în vale și în vale e agonia lungă, cu sfîrșit fără sînge.

Ascultă !... Ah ! dacă aș putea scrie ! dacă n-aș fi scris atîtea lucruri comode și imaginare în viața mea !... Ascultă cum am ascultat și eu. Mi-au înghețat întîi urechile, apoi gîtul, apoi picioarele. Cum aș putea rechema sunetul stins, funebru, rece — al legiunilor negre și lipicioase ? Cîteva m-au atins și îmi priveam degetele mînjite cu sînge. Am vrut să fug, am vrut să fug în vale. Numai serdarul m-a scăpat.

Urcuș pe coasta mărăcinoasă, sub ploaie, cu lipitori pe mîini, pe trup, pe față. Întîi mi-am sfîșiat cămașa, ca să strivesc limba de piele neagră ce-mi scrijela sînul. Apoi mi-am rupt umerii cămășii, apoi ciorapii. Alunecam și lăcrămam, îmi scrînteam degetele și-mi zgîriam genunchii cu pantaloni în zdrențe.

Sus, pe poala lăsată, ne-au întîmpinat alte convoiuri de lipitori. Am privit îngrozit pe serdar. Și, fără voie, gîndul îmi torcea în lumină și umbră, viață.

...Ce a urmat și cum am scăpat ? Nu știu. Fuga. Am fugit ca duhurile, ca strigoii. Cu toate strigătele și bicele serdarului, hamalii au lăsat bagajele și au fugit ; iar noi am fugit cu ei.

Aceasta a fost tot. Astăzi, Himalaya era înaltă, iar lipitorile mărunte, mărunte. Și omul le privea nedumerit și fiecare se ruga și blestema în limba lui.

Aceasta a fost tot.

DE LA DELHI LA HARDWAR

...Luni, 29 septembrie, ajung în Hardwar. Noaptea am lăsat în urmă Delhi cu semilună de argint pe cerul verde, văzduh prodigios și ireal, despicat săgeată de moscheea Jami-Masjid. Trepte de marmură albă și cum sui ostenit de drum și minunat de moschee, zvonul bazarului te chiamă înapoi, negustori de statuete și vânzători de șaluri îți apucă mîinile, lămpile lor cu acetilenă te orbesc, copiii alergîndu-se pe trepte și balcoane te lovesc, ghidul te imploră : „*Sahib ! Sahib !*“ La portal, un om cu barbă îți aduce papuci. Jami Masjid... Cea mai faimoasă moschee din India ; cupola cea mai perfectă, turnuri cu balcon în cele patru colțuri, metereze pentru femei și mii de porumbei odihnindu-se în amurg. Înălțată deasupra bazarului, masivă și suplă, privește fortul lui Shah Jehan de pe malul Jumnei.

— Vino să-ți arăt „Moscheea de Perle“, Sahib !

— Altădată, altădată, serdarule...

„Moscheea de Perle“, în Fortul lui Shah Jehan, grădinile șahilor moghuli și bazinul de mozaic cu jet-d-eau parfumat, chioșcuri cu iederă și păuni și aleea roșie în iarbă, apoi sala de recepție, *Diwan-i-Am*, lucrată în marmură, traforaj ce filtrează lumina... Le-am văzut, le-am văzut. Dimineți sticloase și orbitoare ale toamnei indiene. *Diwan-i-Am*, cu coloanele de marmură și tronul lui Shah-Jehan. Închideam ochii și-mi reaminteam memorialul lui Bernier asupra recepțiilor din timpul lui Aurangzeb. Îmi aminteam povestea lui Austin de Bordeaux, care a lucrat în mozaic de pietre scumpe cele mai însuflețite păsări și chipuri ce se pot vedea pe zidurile unui palat moghul; Austin care s-a îndrăgostit de o principesă și aventurile lui în coridorul secret, subteran, între Delhi și Agra... Și apoi *Diwan-i Khas*, sala de audiențe private, unde se afla „Tronul păunului“ miracolul de nestemate, cu totul și cu totul de aur

safire, rubine și perle, prădat cu Nadir Shah în 1739. Pe plafonul sălii stă scris în persană :

*Agar Fardaus bar ru-i-zamin ast
Hamin ast wa hamin ast wa hamin ast.*

„Dacă e cumva un Rai pe fața pământului.
Apoi acesta e ; oh ! acesta e ! acesta e !“

Boschetele și iedera neagră, bazine lungi, cu trepte, amin-tindu-mi Taj-Mahal din Agra. Terasă laterală spre malul apei.

Cîte cetăți în Delhi... Ziduri de cretă ; apoi alte ziduri, posomorîte, cărămizi umede, cactuși crescuți în șanțuri ; acesta e zidul orașului bătut de tunurile lui Nicholson, împotriva în-surgenților sepooy, în 1857.

— Să-ți arăt mausoleul lui Humayun, Sahib !...

— Am văzut, serdarule...

Mașina alerga din Pahar Ganj spre ruinile lui Firozabad, năpădite de bălării și arbuști tari la secetă. Spre Purana Kila („fortul cel vechi“), ridicat de Humayun.. În cele din urmă, la Mausoleu. Îmi amintesc iar de Agra, după cum Jami Masjid îmi amintea moscheea de marmură albă din Fatehpur Sik-hri, cetatea moartă ; Akbar se ruga în acea minune fină și minusculă. Cum aş descrie Mausoleul lui Humayun, bloc de marmură(albă susținînd cupola centrală, și etajele, balcoanele, chioșcurile laterale ? Din turnuri, Delhi se întinde printre dealuri, frunziș verde astupînd șarpele de lumină al Jumnei ; tăcerea pietrelor cari au răsunit cîndva de gloria Moghulilor, cari, au privit nebuniile lor, păcatele și senzualitatea, cruzimea și înțelepciunea lor. Tăcere arsă, străbătută numai de tipă-tul păunilor în zbor ; dar fiecare turn, fiecare lespede comu-nică senzația aceea sugrumătoare a crepusculului, a singelui și a morții.

— Mausoleul lui Humayun, Sahib !...

— Oh ! serdarule...

Îi dau țigări și îl invit într-o ceainărie. Aș vrea ca serdarul meu să cunoască povești ce nu se citesc în cărți, povești cu Mariam, soția lui Humayun, sau cele șapte principese cari se adunau pe înserat în grădina *Bu Halima*. Aș vrea ca serdarul să-mi spună adevărul asupra duhurilor din Kutb-ul-Islam, moscheea ruinată, alături de ruinele unui templu indian și de faimosul Kutab-Minar. Dar serdarul începe prozaica poveste a lui Alaud-din și îmi recită traducerea versurilor sanscrite scri-jelitate pe „turnul de fier“. E un farmec, pentru mine, tovărășia aceasta de ruini indiene și musulmane, moscheea magnifică ce n-a putut fi sfîrșită tocmai pentru că musulmanii ruinaseră

templul indian cu gîndul de a întrupa gloria Profetului. Pe tavanul coridorului templului se disting încă basoreliefuri inspirate din viața lui Krishna. O inscripție arabă din moschee pomeneste de douăzeci și șapte temple păgîne, „idolatre“, cari au fost dărîmate pentru a aduna materialul giganticelor arcade și coloane. De bună seamă, templele idolatre erau hinduse și jaine. Dar nu amănunte arheologice, nici rezumate discrete ale abătutei istorii a Moghulilor, îi ceream eu. Cu un an mai înainte auzisem admirabile legende asupra ruinilor din Delhi, superstiții legate de cele „șapte capitale“, amintiri și folclor din răscoala sepoilor.

Ghidul meu era pe atunci, un indian scund și taciturn, recitindu-și corect ritualul în fața monumentelor, dar econom la vorbă și penibil de bănuitor, îndată ce ajungeam în stradă. Totuși, pe seară, începuse să-mi povestească. L-am întrebat și el povestea. Multe și multe nimicuri, broderie în umbra cetății. Apoi, deodată, o seriozitate sinceră, întunecată, adîncă. Poate a fost vina mea ; îl întrebam despre revolta sepoilor. De ce n-ar spune ? Familia lui e veche în Delhi. Unchiul lui era stăpînul unei țesătorii bogate, cu caravane în Sind și Kurdistan, cu lucrători dibaci aduși din Murshidabad. Asediul cetății de către generarul Nicholson, foametea, setea, apărarea îndîrjită ; despre acestea, oamenii bătrîni din Delhi pot, încă, povesti destule. Cînd englezii au pătruns în cetate, a început măcelul. Pe bună dreptate, pe bună dreptate, gîndea unchiul lui. Dar de ce să riște necinstirea femeilor ? Omul și-a adunat soția, surorile, cumnatele și slujnicile și le-a întrebat dacă acceptă captivitatea. Ele l-au implorat să le ucidă. Omul a lucrat din greu, pentru că era singur ; dar cînd englezii au ajuns în dreptul casei lui și l-au împușcat, n-au avut nimic de rob : ei au găsit patrusprezece trupuri de femei cu capetele retezate. Numele acelui om, unchiul lui, e bine cunoscut și mult lăudat acum, în toată provincia...

Iar serdarul meu, în ceainărie îmi povestește venirea lui Ala-ud-din... Dacă ar fi știut el cît de însetat de taine eram... Delhi, ultimul oraș cu viață mixtă și incertă, ultimul oraș cu lumini electrice și tipografii, ultimul popas civilizată în drumul meu himalayan.

M-am oprit ca să văd procesiunea zilei întîi de Durga Puja și să revăd Jami Masjid. M-am oprit cu tot riscul de a fi poftit la „baia turcească“, unde doi băieși îți frîng oasele și te spală fără săpun, turnînd găleți de apă rece și de apă fierbinte, răsucindu-ți fiecare încheietură, jucîndu-ți cu călcîiul pe spate și trăgîndu-ți gîtul — iar apoi te întreabă cîte „fete“

vrei. ... Cu tot riscul de a fi socotit „britsh“ și a întâlني pretutindeni primire înghețată, incertă și zeflemitoare.

Am ajuns în Delhi de data aceasta, într-o criză politică maximalizată brusc și primejdios. Și cu toată organica mea indiferență pentru politică, eram suspectat mai la fiecare pas. Dar era ultima mea încercare. Îndată ce procesiunea avea să treacă pe bulevardul principal, eram liber. Încă o noapte de tren și dimineața avea să mă deștepte la poalele Himalayei, izolat definitiv de orice agitație și insipid confort. Era ultima mea seară în India musulmană, cu semilună în ceainării și semilună de argint pe cerul verde. Iar serdarul...

— Ce ești tu, hindus sau mahomedan ?

— Creștin, sahib...

...Cu numele de Josef... Dar păstrîndu-se toate instinctele asiatice dinaintea conversiunii, prezentîndu-mi o duzină de leneși în coridorul moscheii cu titlul de „mare preot“, și sugerîndu-mi inocent bacșiful de la o jumătate rupie în sus.

Am întrerupt proza descălecării lui Ala-ud-din. În tonga, am pornit spre Fort, apoi m-am îndreptat să asist la procesiune. Imaginile zeiței Durga, în care împodobite și cu ghirlande electrice, urmate de convoiuri cu facle, artificii și ofrande de flori. Delhi e un oraș specific musulman, dar de data aceasta mahomedanii întovărășeau procesiunea hindușilor, studenți cu insignă „naționalistă“ și „voluntarii“ congresului păstrînd ordinea, corectînd circulația vehiculelor, avînd inițiativa uralelor, cari nu se adresau întotdeauna către Durga, ci mai mult pentru șefii politici de închisoare.

Toate acestea sînt semne precise ; India cea nouă, plămădită subteran, unitatea nedezmințită a acestui continent grandios și înmărmuritor, balaur adormit ce se deșteaptă ; sfîrșitul farmecului. Și totuși mă năpădea o ușoară tristețe aflîndu-mă acolo, singur, asistînd la cortegiu și întîlnind privirile lor ațîțate, reci, jignitoare, concentrate asupra „albului“...

Anevoie de găsit loc în tren. Toate trenurile sînt acum supraaglomerate din cauza vacanței Puja și a marilor reduceri pe orice cale ferată. Acesta e timpul cînd indienii călătoresc, vizitîndu-și satele de obîrșie sau aducîndu-și familiile la un loc sfînt, în munți de preferință Hardwar și împrejurimile. Ei călătoresc înghesuiți, cu copii, femei și nenumărate bagaje, crățițe, oale, fructe și pahare. Negăsind loc în calasa II, sînt nevoit să călătoresc într-un compartiment „interclass“ (între II-III). Vecinii mei sînt toți indieni și mă bănuiesc toți a fi misionar. Misionarii sînt singurii europeni cari călătoresc în „interclass“, se interesează de indieni, de tradițiile și filoso-

fia lor, ajung familiari cu ei și, firește, încearcă să-i convertească, pe orice cale.

Călătorim în noapte. Cu cât ne depărtăm de Delhi, vântul se întetește; se face frig. Trenul e greu, e prea încărcat, iar mașina insuficientă. Opriri mai la fiecare stație, și din noapte răsar oameni grăbiți, cu aceleași bagaje complicate și minuscule invadând compartimentele. Când nu găsesc nici un locșor, se refugiază în clasa III, căci mai toate vagoanele sînt de clasa III. Aici nimeni n-are dreptul să refuze.

Oamenii se urcă pe bănci, pe etajere, iar copiii adorm în vîrfurile bagajelor. Sînt de tot felul, de toate castele. Și mai toți călătoresc spre Hardwar...

HARDWAR

Acesta e locul cel mai sfînt pentru pelerinaje. Gura Gangelui — scăpat din strînsoarea munților — se pierde izbînditoare apoi apele se calmează deodată. De aici se detașează mult lăudatele canale ale Gangelui, cel mai mîndru începînd din Khankal și ajungînd pînă la Rurki și mai jos. Aici se ține, odată la doisprezece ani, acea faimoasă sărbătoare sacră și națională, Kumbh-Mela, cînd se adună pînă la patru milioane de pelerini și credincioși, se țin predicii și se răspîndesc sectele noi, se schimbă păreri și se îmbroșătează unitatea sprituală a Indiei.

Încă de astă iarnă, de cînd am asistat la Mela din Allahabad, mă hotărîsem să petrec cîteva luni sihăstriile himalayene din jurul Hardwarului. De numele locului auzisem pînă și în descrierea lui Hiuen-Tsiang, călugărul chinez care a zugrăvit de minune India secolului VII după Christos.

De Hardwar vorbesc toți cei ce dovedesc oarecare interes pentru religiozitate și respect pentru acei atleți morali ai ascezei și solitudinii; așadar, vorbește întreaga Indie. Hardwar e lăcașul mîntuirii pentru cei năpăstuiți de soartă sau însetați de marea libertate. Pînă mai acum cîțiva ani, cînd un om săvîrșea vreun fapt ireparabil, fugea spre Hardwar și se retrăgea în pustnicie. Nimeni nu-l întreba de unde vine și adesea criminali de rînd ajungeau mari pustnici, căutați de pelerini și dăruți de mulțime. Acum, lucrurile s-au mai schimbat; totuși, sumedenie de necunoscuți vin zilnic în Hardwar sau în împrejurimi, încercînd să se aciuiască pentru totdeauna.

...Ajung dimineața, îndată după revărsatul zorilor. E răcoare de-a binelea, deși munții sînt pitici. Spre Gange, spinările munților se încălesc, se întunecă ; acolo e drumul către înălțimile himalayene, spre Badri Narayan, vestitul templu și loc de pelerinaje, aproape două sute de kilometri drum de munte, în vecinătatea izvoarelor Gangelui, pe frontiera tibetană. Acolo, la Badrinath, voi ajunge eu la primăvară, cînd se vor fi topit zăpezile, și de-acolo Tibetul, cu drumurile bătute cîndva de călugării buddhiști ducînd „Legea“ către inima Asiei, și mai departe, în China, în Mongolia. Pe aici e drumul cel mai scurt și mai puțin obositor, căci trecătorile sînt largi, iar caravanele de pelerini în permanent schimb între Tibet și Indii.

Găsesc *dok-bungallo*-ul, în apropierea gării, unde paznicul e musulman și prepară cele mai pipărate mîncări cu berbec. A încercat poate o ciudată surpriză întîlnind primul european care să refuze friptura. Am fost prudent, mulțumindu-mă cu orez fiert și nesărat și cu vegetale preparate în grabă de musulman, căci luni de acum înainte voi suporta regimul minăstirilor indiene, unde chiar ouăle sînt interzise.

Șoseaua e largă, cu ploi și stejari, coborînd masivă prin crîngurile și plantațiile de orez, aceleași în toată regiunea. Din gară, închiriez o tonga, trăsorică elastică și iute, cu două roate, un coviltir primitiv, și un cal. Sînt singurul european în acest orașel sacru, și astfel toți mă privesc uluiți, și mai toți încearcă să mă înșele. Aproape de fluviu, tonga se oprește. Străzile sînt aici înguste, cu lespezi colțuroase albite de ape, casele în piatră roșcată — și toată lumea se îndeasă pe aceleași stradă, ce duce la scăldătoarea principală, după cum toată mulțimea se îndreaptă la Benares, spre „templul de aur“. E deabia opt dimineața, dar strada e plină ; oamenii se grăbesc pentru abluțiunile matinale. Mă descalț la zece metri depărtare de cheiul larg, cu trepte, care poartă în toată India același nume de „*ghat*“. Oamenii se îmbracă îndată ce se îmbăiază, iar rufele lor picură, așa că locul e noroios de trecut pentru cel care n-are de gînd să facă o baie totală în Gange. Îndeosebi, apariția mea în haine europene stîrnește curiozitatea și entuziasmul mulțimii, căci vizita mea respectuoasă e un omagiu adus Gangelui. În timp ce mă descalț, cercul se strînge. Cînd pornesc spre *ghat* convoiul mă urmează, iar un *sadhu* (călugăr în robă portocalie) mă întreabă, într-o englezescă alterată, din ce țară vin. Îi răspund că sînt „francez“ și atunci călugărul începe să vorbească franțuzește... Surpriza e

de nedescris în mijlocul ascultătorilor. *Swami* mă lămurește că a apucat calea renunțării, *sanyasi* în ultimii ani, dar mai înainte a fost lucrător și voluntar în corpul indian din Franța : a făcut războiul, încheiat, pe frontul francez, l-a bătut cîtva timp gîndul să se stabilească în Egipt, apoi s-a întors în India...

În timp ce-mi împărtășește viața lui „mondenă“, ajungem pe chei. Priveliștea e tulburătoare ; apele verzi ale Gangelui se lărgesc deodată ca într-un lac de smaragd, o insulă cu vegetație de junglă în mijloc și coastă de deal stîncos pe mîna stingă, de unde Gangele se coboară din ghețari.

Orbit de soare, fluviul se întinde aici ca un lac fermecat iar *ghat-ul* de piatră albă se coboară cu trepte albe pînă departe în adîncul apelor. Afluența credincioșilor pe chei e pitorească, venind cu familii, cu copii și slugi, unii după alții scaldîndu-se în *doti* de cînepă, înghițind o gură de apă și schimbîndu-și *doti* cu o dexteritate admirabilă. Un pod conduce dinspre cheiul principal către al doilea *ghat*, mai în adîncul Gangelui. Mulțime de femei — frumuseți din Sind cu pijamale de mătase și voaluri albe : sau din Kathiavar, cu obraji rîzători, și pieptar de catifea în broderie de argint ; sau din India Centrală, mărunte, arse de soare, cu brățări grele de aur în jurul brațelor și brățări de argint, lacăte în jurul gleznelor ; sau femei din Bengal, cu același zîmbet mîeros, pe jumătate ascuns de umbra voalului, cu *sari* albastre, petrecute deasupra coafurei, îmbătate de parfumul tămîiat al uleiurilor și esențelor.

Grupuri, grupuri, se precipită către *ghat*, întovărășite de bărbați frumoși, înalți, curioși și rău crescuți. Cerșetori, oameni sfinți, fachiri și *sadhu* cerșesc, oferă sfaturi și servicii sau se propun călăuze. Unii sînt norocoși și găsesc credincioși cari primesc *mantra* (*formule sacre*) și îi răsplătesc cu bani de nichel. Ca pretutindeni în India, majoritatea fachirilor și *saddhus* ce se întîlnesc pe *ghat*, sînt farseuri, leneși, cerșetori de rînd pe cari nu-i respectă nimeni, dar pe cari îi ajută mai toți, din cauza sfințeniei locului.

Mă întorc în stradă și pornesc pe șoseaua care taie coasta muntelui, înaintînd o bucată de drum paralel cu fluviul, apoi cotînd de-a dreptul prin pădure, spre Rishikesh. Vizitez două temple curioase, amîndouă în peșteri. Cel dintîi e sus, în munte, și urc o scară de fier pînă ce ajung. Nu pot intra înlăuntru, dar înțeleg că nu are mare importanță, îngust, rău cioplit și fără imagini venerabile. Al doilea e de un pitoresc rar ; fața peșterii e văpsită cu roșu. Iar bazinul e săpat în piatră și pri-

mește apa din izvoare. Se poate vedea foarte bine simbolul de piatră neagră al lui Shiva, simbolul erotic printre ghirlande de iasomie și petale de trandafir, ofertele femeilor ce se scaldă la ușa templului.

Aici cunosc un tânăr desghețat și instruit, a cărui meserie e să trateze mușcăturile de șerpi și scorpioni. Enigma aceasta, fatală pentru toxicologii europeni, a fost soluționată de mult în India, și pe diferite căi. În Orissa, de pildă, am întâlnit oameni vindecați de mușcăturile cobrei prin muzica monotonă a acelor medici-vraci rătăcitori. Majoritatea tratamentelor se fac, însă, prin ierburi himalayene, cunoscute numai sihaștrilor și kavirajilor. Tânărul meu a trebuit să stea vreo șapte ani în aceste locuri pînă ce și-a găsit un meșter priceput și a învățat a recunoaște plantele de leac. „Secretul” se vinde cîteodată, medicilor din Sud, dar, după spusa tovarășului meu, singurul tratament eficace e cel al kaviraj-ilor și rishi-lor himalaieni.

...Kankhal se află la cealaltă extremitate a Hardwarului, drum de două mile de la *ghat*, pe șoseaua îngrădind case albe, mari, bogate, și grădini cu chiparoși. Șoseaua ține cîtva timp pe marginea canalului cu ape verzi, repezi. Grupuri de drumetri și pelerini se întîlnesc la orice ceas de zi și pe orice direcție. Ei umblă nepripit, cu ochii mari deschiși, salutînd pe fiecare și neabătuți nici de arșită, nici de frig.

Templul lui *Daksheshvara*, celebru în întreaga Indie, cu ziduri vechi, umede, cu plopuri uriași și salcîmi. Intru lăsîndu-mi pantofii la poarta curții ; umbră de stejari, liniște. Gangele curge prin fața templului, dar nici valurile lui, nici strigătele maimuțelor ce sar printre pomi — nu tulbură liniștea aceea sacră, nefirească. Cîteva bătrîne pioase poartă grija altarelor mici, căci sînt multe și vechi, alături de templul lui Shiva. Ruini, coloane de cărămizi arse, lauri și viță sălbatecă, liane cu flori brumării, veverițe. Vin pelerini și se îmbăiază în Gange, își ung frunțile cu aurul prafului sacru. O fată tristă, tăcută, vinde flori pentru ofrande. Florile sînt în parte scuturate, așa că ofranda consistă într-o mină de petale și cîteva trandafiri. Cer și eu și primesc petalele pe o frunză de banan. Le ofer zeiței Lakshmi, pentru că altarul ei era mai sărăcăcios și flori mai puține pe piatra neagră. Bătrînele mă privesc ca și cum aș fi săvîrșit o minune. Sînt puțini albi care ajung pînă aici ; și mai puțini acei ce oferă ghirlande de iasomie și petale parfumate zeilor arieni.

În altă zi am vizitat templul *Gangadwara*, în altă zi acea bibliotecă minunată, într-o casă albă, cu grădini, bazin și bănci de marmură. Panditul e bătrîn și conversația în sanscrită. Îmi arată un manuscris extraordinar al voluminoasei *Harivamsa*, fiecare pagină lucrată cu miniaturi marginale și portretele zeilor în centru, portrete de o finețe rajpută, cu o grațioasă exactitate și unele detalii înmărmuritoare. Manuscrisul cuprinzînd vreo mie de file, cu peste cinci mii de portrete, și fiecare pagină avîndu-și o ornamentație-filigram deosebită — a fost cerut de mai multe ori de către British Museum în schimbul a unsprezece milioane lei. Proprietarul bibliotecii și al școlii e atît de mîndru de manuscris, încît a refuzat oferta, cu toată sărăcia sa și a țării.

În altă zi, vizită la colegiul arian *Gurukul*, cîteva mîle depărtare de orașel. E gloria *Ary-Samaj*-iștilor, acei reformatori energici ai Indiei, puritani și combatanți, cari își cresc copiii în idealul vedic, zece ani departe de casă, trăind în colegiu, în aer liber. Viața lor e de o perfectă puritate, exaltînd virginitatea, cultul Dumnezeului imaterial, respectul pentru India și tradițiile sale — și inoculînd disprețul pentru idolatrie, creștinism semitic, religiozitate feminină și afemeiată, moralism teosofic și dominație britanică. *Gurukul* nu e numai un colegiu temut, de unde se întorc adevărați arieni și perfecți sanscritiști ; e, în același timp, și un focar naționalist. Cînd l-am vizitat, jumătate din profesori se aflau în temniță, pentru că luaseră parte la revolta civilă. Ceilalți profesori purtau *Khadar* ; e inutil să adaug că nimeni nu fumează, nu atinge „stîrv“, nici ceai, cafea și intoxicante. Hrana lor e lapte, miere, vegetale. Portul lor e cel al indo-arienilor vedici.

Aici se vorbește cea mai superbă sanscrită în India de Nord. Și cu toată atitudinea lor ofensivă, reformatoare, intransigentă, nu sînt deloc intoleranți. Din cea dintîi zi a vizitei mele m-au invitat să conferențiez asupra religiilor comparate. Cu greu m-au lăsat să plec. Politețea lor cere ca găzduirea să se întindă două, trei săptămîni. Și numai făgăduința mea de a mă reîntoarce, precum și conștiința că prezența mea într-un colegiu „aryanist“ mi-ar putea dăuna, mi-au îngăduit să scap.

...Noaptea erau pe atunci fără pereche. Luna de argint, poaleală lunară pe mesteacănii, pe iarba covor de țiuitori necunoscută, iarbă incertă, adăpost de șerpi. Stelele par bijuterii în cerul himalayan, colier de pietre, oază. Văzduhul e aici imaterial, cerul e aproape, mesteacănii zvelți și eleganți : decor.

De la Hardwar, drumul taie prin pădurea cu maimuțe, apoi coboară o vale seacă, străbate jungla de bambuși pînă ce intrăm într-o poiană întinsă unde iarba înghite omul cu cal cu tot. Traversăm un afluent al Gangelui, ape reci, verzi, cu zvon asurzitor printre lespezile albe. Stejari, imenși, mestecăni, tot mai puțini bambuși.

Urcăm iarăși. Trecem de linia ferată. Munții sînt acum aproape, atît de aproape încît barează priveliștea piscurilor înzăpezite. Himalaya cu ghețari și peșteri albastre se ascunde sub spinările munților pitici, grei de junglă, sfîrtecați de ape. Șoseaua se îmbunătățește cu cît ne apropiem de Rishikesh. Intrarea e magnifică; templul lui Shiva pe mîna stîngă, ridicat de Swami Purnananda chiar în acest an, cu un simbolism arhitectonic înmărmuritor, globul de cristal în vîrfu săgeții de pe cupolă mărturisind tragica incapacitate a rațiunii de a traduce divinul în categorii și valori — templu cu ziduri albe, cu poartă albă în grădina florilor pe care ucenicii Sfințului le vor împleti ghirlande. E dimineață și mirodennii au ars pe altar; șoseaua primește aroma, apoi totul se pierde în praful ridicat de cireada templului Sikh. Traversăm praful cu greutate, căci e praf indian, suspendat în văzduh, pondere iritantă și statornică. Tovarășii mei se împart fiecare pe la templul sau ermitajul său. Sînt toți vizitatori de popas scurt, veniți să petreacă în atmosfera sacră cîteva ceasuri sau cîteva zile.

Rămîn în mijlocul drumului, cu bagajele la umbră, blestemîndu-mi în gînd hainele europene, cari adună privitori de pretutindeni. De la un *ashram* (retraite) sikh, un *sadhu* în robă galbenă vine să mă întîmpine, întrebîndu-mă dacă am unde să stau și unde să mănînc. Încep să înțeleg dificultățile ce mă așteaptă; aici nu se vorbește decît *hindi*, limbă din care nu înțeleg mai mult de o jumătate de duzină de cuvinte. Știința mea pe *bengali* și sanscrită nu mă ajută. Englezește nu știe nimeni din gloată. Ne înțelegem cu multă bunăvoință, eu împletind *urdu* cu *bengali*, ei reducînd *hindi* la rădăcinile sanskrite. Accept invitația călugărului sikh. Poposesc un ceas în *mandir* (templu), unde mi se aduce belșug de apă și să mă spăl și delicioase mîncări de Hindustan cu rodii, banane și migdale. Migdalele sînt aici simbolul găzduirii, al reverenței, al dragostei divine. Discipolul aduce migdale maestrului spiritual și acesta îi dăruiește — din însuși darul lui — o mînă de

migdale ; iar dacă e discipol favorit, *guru* curăță cu îngrijire o migdală și i-o dă direct în gură. Acesta e semnul suprem al dragostei învățătorului.

Îndată ce sfîrșesc de vizitat *ashram*-ul, chem doi pierde-vară din șosea ca să-mi poarte bagajele și mă îndrept către *dokbungalow*. Paznicul e fonf și *hindi* ajunge pentru mine o taină cu șapte lacăte. Nici o boabă englezește, dar îmi aduce regulamentul *bungalow*-ului, din care înțeleg că trebuie să am permisie de la „Inginerul Districtului“ ca să pot ocupa o cameră. N-am nici un permis. Paznicul explică, repetă și în cele din urmă înțeleg că trebuie să telegrafiez d-lui inginer. Las bagajele în tindă și pornesc spre oficiul poștal — o du-gheană cu gratii — ca să telegrafiez și să cer permis ; răspuns plătit, se înțelege. Mulțime de trecători, călugări, femei și vagabonzi mă înconjoară, urmîndu-mă hipnotizați pînă la gardul de sîrmă al *bungllowului*. Paznicul descuie una din camere — acele odăi albe, simple și fermecătoare, cu tindă largă și chaise — longue, așa cum sînt pretutindeni în Hima-laya, pentru uzul funcționarilor britanici și peregrinajul cu ba-gajele după mine ia sfîrșit.

Se înserează : seară pripită, cu lună — umbrele stejarilor imenși, Gangele alb la capătul grădinii. Pustiu. Paznicul e în coliba lui atît de departe încît strigătele mele din prispă nu-l turbură. Cîteva vaci, un cîine, doi nepoți, un foc — peisaj cio-bănesc, dacă n-ar fi umbra junglei de cealaltă parte a Gan-gelui, și atmosfera intraductibilă a Himalayei revelată în orice foșnet, în stele, în tăcerea ce se pogoară neștiut în suflet pînă ce îl stăpînește.

Sînt sigur în *bungalow*. Încep să mă plimb în curtea ne-sfîrșită, o margine fiind șoseaua, cealaltă malul înalt al Gan-gelui. Malul e mai degrabă o rîpă cu bălării și veverițe, pietros și supărător. Gangele e fermecat de lună ; se zbate în ochiuri și capcane brumării, se întinde lac, șuvițe, ramă de oglindă, trece de albia fără plajă cu muntele răsturnat de cealaltă parte, apoi se îngustează în chei și poleiala i se pierde în junglă.

Mă latră cîinele și paznicul vine alergînd ; ghicesc că locul e plin de șerpi, căci cuvîntul e același : *sarpa*, și paznicul îl strigă ostîl pînă ce îl înțeleg. Peste tot sînt șerpi, în acest ceas de seară. Mă întorc la *bungalow*. Liniște și apoi, deodată, liniștea e deșirată de clopotele templelor ; clopote cu ecou scurt, cris-talin, fără melancolia bisericilor ortodoxe, fără solemnitătea ca-tedralelor : ritm de alarmă, ciocănele bătute sincopat, crescendo, oprite brusc, ecoul gîtuit de mîini îmbrățișînd clopotul.

Mai toate casele, în Rishikesh, sînt *ashram*. Unele din ele mari cît o cazarmă, zidite în cărămidă brună, cu sute de odăi pentru vizitatori ; altele asemenea vilelor albe, cu terase vaste coborînd în amfiteatru spre șosea. Oricine poate afla găzduire în camerele goale, iar hrană de la *cherta*, bucătăriile ashrame-lor. Sînt aproape o mie de odăi, numai în Rishikesh, pentru găzduirea vizitatorilor, dacă ei sînt *yatri*, adică veniți cu intenții religioase. Din aprilie pînă la sfîrșitul lui octombrie, categoriile de *yatri* abundă pretutindeni și congestia ajunge cîteodată atît de mare, încît nu se găsește loc de dormit nici în curte. Inutil de adăogată că în timpul *Kumbh-Melei* din Hardwar, — cînd se adună pînă la trei patru milioane de pelerini și *yatri* — Rishikeshul atrage toți acești vizitatori și cor-turi se întind pe mile întregi în junglă sau pe malul Gangelui. Atunci se ridică sute de colibé și adăposturi din trestie de bam-bus iar după plecarea pelerinilor întregul *camping* prezintă un aspect dezolat sau pustiu, de tabără devastată.

La Hardwar vin oamenii pentru temple și scăldătoarea sa-cră ; la Rishikesh, retraite milenară, e paradisul eremiților. Donații se fac anual din toate colțurile Indiei pentru întreținererea ascenților, *brahmacarin*-ilor, *saddhus*, *pandits*, *swamis*, *nagas*, și în general a oricărui suflet religios. Hrana e pu-țină — turte de secară, cartofi fierți și acel inevitabil terci vegetal, *dhol* — și fiecare *sadhu* trebuie să și-o cerșească, de două ori pe zi, ducîndu-se la o *chetra* pentru turte, la o altă *chetra* pentru cartofi, la o a treia pentru *dhol*. Astfel că mîndria și convențiile societății pe care a părăsit-o, se macină prin umilirea zilnică. Numai cînd un *sadhu* e bolnav, i se îngăduie lapte, iar la festivaluri, fiecare primește dulciuri și fructe. Majoritatea, fierște, sînt dăruiți de *yatri*, în „sezon“ cu pînză pentru robele galbene, cu zahăr pentru ceai și gologani de nichel, pe cari *saddhus* îi păstrează pentru a agonisi un pele-rinaj la Benares sau Puri. În tot districtul nu se ucide nici o vîetate, nimeni nu mănîncă ouă, iar Gangele e plin de pești colosali pe cari ermiții îi hrănesc cu firimituri. Și totuși nimeni nu e bolnav, nici slăbănog ; sînt *naga* ce umblă zilnic douăzeci de kilometri prin pădure, sînt *saddhu* cari se deșteaptă înă-intea zorilor și citesc voluminoase tratate sanscrite pînă seara — și toți aceștia trăiesc în același regim vegetal de zeci de ani. Mulți din ei, însă, practică *Hatha Yoga*, prin care se ob-ține o frăgezime perpetuă a țesuturilor și o elasticitate a oa-

selor ce prelungește prodigios tinerețea ; iar alții cunosc anumite rădăcini cari ușurează eliminarea toxinelor produse de procesele asimilatorii și, în același timp, descarcă remarcabile cantități de energie mintală.

Bazarul e același ca al oricărei populații din Nordul Indiei, dar e mult mai curat, pietruit și măturat. Se găsesc dulciuri, gogoși, trestie de zahăr, fructe de Peshawar ; apoi pînză, cuverturi, pături și vase de alamă pentru uzul călugărilor. Acei *yatri* cu dare de mîna, înainte de a porni pentru *darsan* (vizita personajelor proeminente din retraite), se aprovizionează din bazar, căci eticheta cere ca nimeni să nu se apropie de un *saddhu*, cu mîna goală. Chiar cei mai săraci se învrednicesc să cumpere de cîtiva gologani zahăr, alune, migdale și le oferă călugărilor cu toată ceremonia respectului către *saddhu*. Bazarul e pitoresc, diminețile, cînd eremiții în robe galbene și portocalii se coboară să-și ia baia, înainte ca cel dintîiu convoi de *yatri* să ajungă la Hardwar. Maimuțele se întîlnesc pretutindeni, pe terase, pe streșini, pe străzi. Cu cîte ne urcăm spre munți, cu atît sînt mai sălbatice, mai diforme și începe să se observe bine organizarea lor în triburi.

Se întîlnesc prin bazar curiozitățile orașelor sfinte orientale. Un om îmbrăcat în roșu și spoit cu cenușă pe față, cu semnele sectei shivaite pe frunte, poartă un templu cu el, un *mandir*, acoperit cu pînză roșie. Un drug pe umeri și la ambele capete povara templului, cu capișon de pînză. Omul sună un clopoțel, strigă *mantras*, se oprește în fața fiecărei dugheni și capătă ceva în farfuria de alamă.

Altul stă pe o terasă cu ochii înfipti în soare. Poate e orb, căci ziua întreagă o petrece în acel extaz optic, urmărind cu pupilele căscate globul de flăcări. Sînt mulți *naga*, asceții-goi, cari își acoperă trupul cu cenușă și-și lasă părul să crească plete. Dar în Rishikesh, loc ferit de exaltări religioase și de degenerescența mistică a Sudului, această clasă de asceți rătăcitori nu sînt prețuiți. Nici un soi de exaltare sau extrem zel religios nu e apreciat în Rishikesh.

Sadhana înseamnă aici solitudine, meditație, puritate și echilibru. Pe orice drum se ajunge la Dumnezeu, îmi spune un *swami*, dar cel mai sigur drum e și cel mai simplu. Omul ignorant a născocit „dificultatea găsirii lui Dumnezeu“. De ce să fie greu să-l găsesc, dacă e în mine, dacă e chiar sufletul meu ? Așa spune *swami*...

Se află pe malul stîng al Gangelui, la două mile de Rishikesh, *ashram* fără pereche, întîmpinînd fluviul ce ajunge înspumat și cu mirosul ghețarilor, așa cum trece de cheile Lakshmanjula. La început nu vezi decît templul alb, sanctuar al lui Shiva, și cîteva căsuțe ascunse printre pomi. Gangele e larg aici, lărgit între coasta de munte invadată de junglă și plaja țărmlui stîng, plajă cu nisip argintiu pe care se plimbă în înserat eremiții. Două bărci poartă trecătorii din *ashram* pe celalt mal înapoi.

Barcagii sînt toți bărbați de munte, voinici, destoinici ; ei nu primesc bacșiș, căci sînt plătiți de *mahant* (superiorul ashramului). Cînd bărcile sînt amîndouă pe celalt mal trebuie să chiui, ca să te audă unul din barcaii, și să treacă Gangele.

Soarele bate din plin apele. Munți de amîndouă părțile. Gangele curge, curge, iar în Swarga-Ashram se deapănă aceeași viață calmă, monotonă, concentrată, a mînăstirilor indiene. Sînt stînci mari cît malul răsturnat, stînci negre printre care apele se odihnesc în lacuri. Plaja e mărginită de o dună de cactuși, apoi începe pădurea străbătută de liane lemnoase, unele elastice, altele aspre cu ghimpi, adăpostind vegetația aceea prodigioasă a junglei, mușchi și ramuri, arbuști și spînzurători verzi șerpuiind în vînt. Lianele se împletesc pretutindeni, deși călugării le retează pentru netezirea potecilor, și deși oamenii din Lakshmanjula vin de le culeg pentru foc, în fiecare toamnă. Pădurea nu e bătrînă, e mai de grabă avangarda codrului ce coboară din munte, dar e deasă, plină de veverițe, de șerpi, de păuni și de pisici sălbatice. Toamna, cînd seacă izvoarele în munte și se rărește jungla, șacalii vin pînă la marginea ermitajului, după hrană. Le aud, nopțile, urletele penibile și solitare și cu cît înaintăm în toamnă, cu atît vin mai aproape. Iar prin peșterile din vecinătate se întîlnesc adesea tigri și pantere, coborînd din munți dinspre Pauri. Noaptea ei vin să bea apă din Gange, dihanii de lumină în bătaia lunii, domni netulburați în ținutul în care nimeni nu ucide.

...Cobor în Swarga-Ashram ca să caut un *Swami* despre care am auzit încă din Delhi, *Swami Shivananda*, de șapte ani în acest ashram. Întrb de el într-o farmacie *ayurvedică* și un omuleț bătrîn se oferă să mă conducă. Omulețul e în pragul renunțării ; a venit să-si caute locul „meditației din urmă“.

S-a hotărît să lase familie, feciori și afaceri, pentru care și-a risipit viața în muncă zadarnică și păcate negre. Bătrînul își destăinuie viața cu o înmărmuritoare spontaneitate, încheind că viața de familie e o mistificare, că societatea e plină de păcate și ilustrîndu-mi pesimismul său cu adorabile scene intime. Pe cînd era încă tînăr, a călătorit mult în Persia, Afganistan și Arabia și a împrumutat pretutindeni obiceiurile țării, mîncînd carne de berbec, bînd zdravăn și culcîndu-se cu trei femei pe noapte, după obiceiul arab. La Basra a întîlnit prostituate române și trecutul, înviind în sufletul lui pocăit, îl face să plîngă. Ne oprim din drum ca să-și potolească plînsul. Un cîrd de maimuțe se coboară din pomi și ne înconjoară, socotind că ne-am oprit ca să le dăm alune...

Găsim pe Swami Shivananda în *Kutiar*-ul său pe malul Gangelui, împreună cu un bărbat cu ochi focosi, impozant, amintindu-mi figura lui Rudolf Steiner, Swami Advaitananda. Acesta din urmă e doctor în drept de la Londra, a călătorit în toată Europa, a cetit mult, ajunsese o poziție socială de invidiat și a lăsat toate ca să-și dedice restul vieții meditației în singurătățile himalayene. Swami Shivanada, om din Sud, e înalt, spătos, negru și fericit ca un franciscan urmînd *sadhana* vedantină, rîzînd mult, își cîștigase prietenia europenilor de seamă din Singapore, unde a practicat medicina zece ani. La treizeci și cinci de ani i-a murit soția și un copil. Atunci a lăsat toate și a pornit pe jos, dormind pe marginea drumurilor, mîncînd gunoaie, cerșind din poartă în poartă — din Singapore în Himalaya. A fost bolnav doi ani, reumatism și malarie, dar s-a vindecat prin practicile yoga. Acum e fericit, căci pentru el nu există nici durere, nici moarte, nici despărțire, pentru că dualismul e aparent, iar singura realitate este Brahman-âtman, sufletul, unul și același în om și în Cosmos. Vechi motiv upanishadic, dar surprinzător cînd îl întîlnesc realizat și rodit în sufletul unui om de știință din secolul XX.

Al treilea *swami* cu trecut social glorios e Swami Narayan, într-un *Kutiar* de piatră albă, chiar alături de templu. El a fost judecător în Gwalior și, cu cinci ani înainte de pensie — care trebuia să fie cam douăzeci de mii de lei lunar — a renunțat la tot și a venit în Rishikesh. De atunci a zvîrlit hainele, accepînd numai un cache-sexe, și cu tot gerul din ianuarie, Swamiji a umblat pînă la Badrinath, în ținutul zăpezilor veșnice. Doarme pe lemn, se deșteaptă înaintea zorilor și se scaldă în Gange, apoi se cufundă în *sadhana*.

Nimeni nu știe pe ce drum a apucat Swami Narayan, pentru că el e legat de jurământul tăcerii, singurul cuvînt pe care îl pronunță fiind mantra „Om !“, salut pe care îl adresează oricui, salutînd pe Dumnezeu pe care îl vede în oricine.

Swami Advaitananda e fericit că m-a întîlnit, ca să-mi expună o foarte isteată paralelă între Bergson și Bradley, pe deo parte, și Shankara vedantinul, de alta. Swamiji e la curent cu mai toată filosofia modernă, pe care o citește în traduceri englezești, și disprețuiește practicile sau devoția în care sînt antrenate majoritatea eremiților, socotind că singura cunoaștere metafizică, *reală*, efectivă, e de ajuns pentru mîntuirea omului.

Swami Shivanada îmi dă fructe într-o farfurie de aluminiu. *Kutiar*-ul său : o cămară în mijlocul unei grădini, un pat, o poliță cu vase, cîteva piei de leopard și tigru și două lăzi cu cărți.

Cît de simplă și plată ar fi conversația, se desprinde din cuvintele lui *swami* o forță indiscutabilă, o înălțime spirituală manifestată în toate pornirile și prin toate sfaturile. E aproape un magnetism, o magie, căci ochii celui inițiat în yoga capătă un luciu metalic, hipnotic, priviri pe cari nu le poți situa, dar pe cari le simți statice, dominante, reci. Swamiji disprețuiește, ca mai toți în Swarga-Ashram, „puterile“ yoghinice, acele exhibiții incerte și oculte atît de discutate în Vestul superstițios. Yoga lor e disciplină personală, cură a trupului și agent de circulație în puhoiul mental, asistent imaculat și puternic în exercițiile de concentrație, meditație și *samadhi*. Iar cu cît disciplina e mai bine realizată, cu atît discipolul ajunge mai tăcut, mai retras. În cele din urmă, după ani de practică, *sadhana* cere ca el să părăsească orice societate — și eremitul se retrage spre Tibet. Peșterile din acest ținut sînt pline de asemenea călugări, ce trăiesc din rădăcini și petrec zilele într-o meditație intransmisibilă, care poate fi simplă aromeală (cum ne place nouă, europenilor, să credem, dar care poate fi, de asemenea, una din acele spețe de extaz static, de posesiune metafizică, contemplații pierdute în Europa odată cu alexandrinii ⁴⁾.

Așa, de pildă, Swami Purnananda din Rishikesh nu doarme niciodată. Noaptea lucrează, gîndește, iar ziua își învață ucenicii sanscrită și filosofie religioasă. După miezul nopții, pînă în apropierea zorilor, rămîne într-o poziție ciudată, într-un fel de transă yogică, în care se spune că posedă calități profetice,

¹ Vezi cartea noastră : *Yoga Essai sur les origines de la mystique indienne*.

claire-voyance, claire-audience ; dar despre aceasta nu știu nimic. Fapt e că transa durează numai două ceasuri și după ritmul respirației cu greu aş crede că doarme.

Mai mult, la deșteptare Swami se dovedește a fi soluționat probleme filozofice puse de discipoli sau chiar simple chestii cotidiene. Deșteptarea e sunetul de clopot ce se aude pe tot malul Gangelui, la trei de dimineață. Sînt clopotele templelor și sanctuarelor, veghe oarbă în noapte, și e semnul meditației. Se spune că, la acest ceas, fiecare făptură fiind adormită, Krishna se coboară din cer ca să împartă pomeni săracilor, să mîngîie pe cei năpăstuiți, să apere pe cei slabi. În restul timpului, oamenii și zii poartă de grijă pămîntului, dar la trei din noapte somnul i-a cuprins pe toți. De aceea se coboară Krishna din cer, nevăzut, umil, dăruind săracii.

Iar călugării sînt săracii Domnului și rugăciunea sau meditația lor dinaintea zorilor e blagoslovită...

...Cel dintîi apus de soare în Swarga-Ashram, cu *swami*ji îndreptîndu-se spre locuința superiorului (*mahant*). Gangele e însingerat, munții par de purpură, o lumină stranie se strecoară în această vale himalayana, pierdută de lume.

Hotărîndu-mă să petrec iarna în acest ermitaj, trebuia să cer îngăduința *mahant*-ului. Mi-o dă cu bună inimă, fără să mă întrebe de religie, de naționalitate și de bani. Trebuie să respect, însă, legea ermitajului : să lepăd hainele europene, să-mi acopăr trupul cu o robă galbenă sau cu două fișii albe (semnul studentului, *brabmacarin*), să umblu în sandale și să fiu vegetarian. Toate acestea le fac bucuros, căci sînt obosit de vestmîntul meu, care atrage atenția, și obosit de pantofii pe cari trebuie să-i descalț la fiecare ușă, să-i încălț ca să traversez curtea și să-i descalț iar în pragul sanctuarului...

A doua zi mi-am adus din Rishikesh bagajele, am măturat *Kutiar*-ul dat de *mahant* — cămară solitară cu prispă de ciment și umbra „pomului lui Shiva“, cu un pat de lemn și o lampă — mi-am încuiat pentru mult timp hainele și, înfășurat în cele două fișii albe, m-am coborît să mă scald în Gange. Douăzeci de pași printre stînci și Gangele curge, curge. Ape verzi, reci, cu mireazma tare a zăpezii...

...Au trecut două luni de cînd m-am statornicit în Swarga-Ashram și multe lucruri noi am aflat, multe mai am de scris în aceste memorii. Dar pe nimeni n-am întîlnit care să știe unde se află *Agarttha*...

VIATA ERMIȚILOR ÎN SWARGA — ASHRAM

...Bat a doua oară clopotele. E dimineată, dar soarele nu se vede încă, căci răsare de cealaltă parte a munților. Ciori și păuni ; croncănit monoton și strigătul acela aspru, metalic, deșteptător, al păunilor sălbatici. Jungla e rece și proaspătă, după vîntul de noapte. Gangele cu același parfum tare al zăpezilor topite.

Ermiții se coboară, în roabele lor portocalii pe plajă pentru baia de dimineată. Plonjează complet de cîteva ori, cu degetele astupîndu-și urechile și nările, repetînd *mantras*. Își spală apoi robele, le întind pe stînci ca să se usuce și se retrag în *kutiarele* lor. A doua oară apar cînd se aude ciocănitul de la *chetra* și pornesc pe cărări, desculți sau în sandale de lemn, cu vasul de alamă al cerșetorului, cerșind hrana. Ei mănîncă cu degetele, ca orice indian, fără să vorbească, uzînd numai de mîna dreaptă, căci hrana e ofrandă zeilor din trup și masa e mai degrabă un ritual. Mîna stîngă o reazemă de pămînt, și e socotit o gravă impoliteță, în toată India, dacă un oaspete atinge ceva cu mîna stîngă în timpul mesei. Restul hranei se aruncă sau se dă vacilor ; nimeni nu poate atinge un rest alimentar. Cînd masa e sfîrșită, ermiții se coboară pe plajă și-și spală fața, gura și mîinile. Nu există norod mai curat decît indienii. Baia zilnică e considerată nu necesară, ci indispensabilă. Majoritatea iau două băi complete, în fiecare zi. Înainte și după mese, își spală atent mîinile și fața, iar după fiecare act impur, de orice natură, repetă abluțiunile matinale. Firește, sînt și exagerări, printre „ortodocși“. Ei se îmbăiază și își schimbă hainele după fiecare vizită în streini și nu acceptă să mănînce decît cu bărbați din aceeași castă. Dacă, umblînd pe stradă, *umbra* unui „sudra“ îi atinge, se întorc din drum și se îmbăiază, socotindu-se impuri...

Swarga-Ashram e asemenea acelei mănăstiri din Rabelais, unde „fiecare poate face ce vrea“. Nu sînt obligatorii nici serviciile religioase din templul lui Shiva, unde se împletesc ghirlande de flori roșii în fiecare seară. Locuiesc aici peste o sută treizeci de *saddhu*, iar la templu nu vin niciodată mai mult de doi, trei. Nimic nu e obligatoriu pentru cel ce a renunțat definitiv la datoriile lumii. Dumnezeu lor e unul și același, dar fiecare îl numește după vrere. Unii îl cheamă *Narayan*, alții, *Shiva*, alții *Shankara* și sînt anumiți *saddhu* cari se mulțumesc cu acea *mantra* divină, *Om*, simbolizînd impronunciabila prezență a divinului, oriunde. Cînd se întîlnesc, urarea

lor e aceeași : *Om ! namo Narayan !* (*Om !* respect lui Narayan !). Dar dacă se află că vreunul adoră pe Dumnezeu sub numele de *Shankara*, când ceilalți *saddhu* îl întilnesc, îl întîmpină cu numele : *Shankara ! Shankara !*

Vecinul meu e un *naga* (ascet gol) din Punjab, voinic, frumos și sfînt. El nu cunoaște nici teologie, nici morală, nici metafizică. Nu cunoaște nici sanskrită, dar îmi spune că Dumnezeu ar fi cu adevărat meschin dacă s-ar releva numai celor cari cunosc sanscrita. *Naga* al meu nu practică o ascență violentă, ci se mulțumește cu o simplitate firească, petrecînd zilele în lectura acelei imense *Bhagavata Purana* și în pronunțarea aceluiași cuvînt, *Shankara*. Cînd îl întreb despre mîntuirea sufletului său, îmi răspunde că însuși rostirea numelui divin e destul pentru a fi mîntuit. Noaptea, însă, el practică yoga respirației (*pranayama*), și adesea m-a invitat în coliba lui, după ce răsar stelele, ca să mă învețe această terifiantă tehnică, prin care se prelungește conștiința în somn, în somnul fără vise și chiar în catalepsia nudă. Metoda lui e cea bine cunoscută a școlii *Hatha = Yoga*, așa cum se practică în Himalaya și în Tibet. Își înfundă urechile cu ceară, ia o poziție stabilă (*asana*) cu picioarele încrucișate, cu șira spinării perpendiculară (în așa fel încît plexurile sacru, prostatic, solar, cardiac, pharingian și cavernos să coincidă pe aceeași linie mediană începînd din *muladhara* și sfîrșită în *sahasrara*), cu mîinile într-un echilibru indiferent pe genunchi, cu ochii închiși dar cu vederile concentrate în acel „plex subtil“ (*ajna = cakra*) situat între sprîncene și etmoid. După ce obține concentrarea necesară (*pratyahara*, adică anihilarea activităților periferice ale simțurilor), o saturează prin repetarea mentală a mantrei *Om* — și începe ritmarea tot mai lentă a respirației, distanțînd tot mai accentuat aspirațiile pînă ce ajunge la o aspirație în intervalul de patru secunde. Corpul capătă o imobilitate rigidă, cîteodată cataleptică, și se poate constata după ritmul respiratoriu că ascetul doarme, în sensul că toate activitățile sensoriale și mentale sînt suspendate. În această stare, liberat de obstacolele conștiinței diurne, treze, *naga* explorează acea inaccesibilă zonă a somnului. De altfel, practica *pranayama* nu-și are alt rost în afara aceluia de a transmuta conștiința veghei în zone cari, normal, sînt subconștiente sau inconștiente... Cînd părăsesc coliba, *naga* păstrează aceeași poziție de statuie ; nici un mușchi nu tresare și se pot observa precis etapele respirației ritmice, începînd cu umflarea porțiunii inferioare a plămînilor prin retragerea diafragmei, apoi a părții

mediane prin ridicarea sternului și, în sfârșit, a părții superioare prin îndoirea arcului toracic, așa cum se află în orice tratat de *Hatha* = *Yoga*.

...Libertatea ermiților se întinde nu numai la generalitățile devoționale, ci și în orice conduită personală. Fiecare poate face ce vrea, se roagă îi place și respectă credințele oricui. Nimeni nu manifestă acea atitudine definitivă a occidentalilor, că el singur a găsit adevăratul Dumnezeu și oricine altul e un eretic. Nimeni nu încearcă să convertească (acea superstiție semită a monoteismului intolerant și prozelit). Discuțiile lor sînt asupra lui Brahman, Dumnezeu Unul, Imanent în întreaga creație și totuși transcendent ei pentru că e imuabil, necalificat și indeductibil prin relații. Cărțile lor sfinte sînt: *Bbagavat-Gita*, *Upanishadele*, *Imitația lui Christos*, *Brahma-Sutra*, cu comentariul lui Shankara și *Yoga-Sutra*. a lui Pantanjali. Dar ei nu citesc totă ziua, ci meditează, practică și actualizează spiritualitatea revelată în acele cărți. Mai tot timpul rămîn închiși în *Kutiarele* lor, rugîndu-se; dar rugăciunea nu e întotdeauna devotată, nu e religioasă în sensul creștin al termenului, ci mai degrabă un exercițiu spiritual purificare interioară și athletică metafizică. Firește, nu toți sînt filosofi, dar mai toți gîndesc cu mijloacele lor proprii. Cîteodată, gîndirea lor e mediocră, monotonă și pedestră, urmînd tiparele *Gitei* sau ale literaturii populare religioase, exprimînd pînă la sațietate același motiv al identității fonciare *Atman-Brahman*. Discuțiile cu asemenea *saddhu* sînt obositoare și sterile, dar nimeni nu poate spune pînă la ce punct au realizat acel adevăr banal și pînă la ce punct „dogma” lor rămîne simplă formulare de vacuități.

Ceea ce e surprinzător, însă, e indiscutabila lor sinceritate și toleranță fără margini pentru orice crez, de oriunde. Chiar cei mai mediocri *saddhu* sînt întotdeauna însetați să asculte despre Isus Christos, Sf. Francisc, Kabir, Guru Nanak, și oricare alt *guru*, cum numesc ei pe trimiși. De cum m-am stabilit în *Ashram*, ei au venit să mă întrebe asupra creștinătății și le-au plăcut atît de mult povestirile cu Fra Lorenzo (din „Floricelele” franciscane) și cîteva din legendele pioase medievale, încît m-au rugat să le repet, în fiecare zi. Ei toți socotesc pe Isus Christos fiul lui Dumnezeu și îl numesc „Lord Iesus”, așa cum au auzit pe misionari. Dar aceasta nu-i împiedică să considere pe Buddha, Krishna și alți profeți, egali lui Isus. Ei nu pot accepta limite și zone geografice în manifestarea divinității. Spiritul lor pantheist e patent chiar în cele mai simple afirmații metafizice. Dar roadele sînt emoționante. Un bă-

trîn *saddhu*, meșter neîntrecut în vorbirea sanscrită, în cea dintîi zi a întîlnirii noastre m-a îmbrățișat și a început să plîngă, spunîndu-mi : „toți sîntem unul !“ Ei sînt izbăviți de acea curiozitate insuportabilă a europenilor asupra cultului și nimeni nu m-a întreat pînă acum dacă sînt protestant, anglican, catolic sau ortodox. Odată am ispitit pe un *swami* întrebîndu-l dacă, pentru a cunoaște pe Dumnezeu, e necesară inițierea în hinduism. El s-a mirat mult de o asemenea întrebare și mi-a spus că nici o convertire nu e necesară, iar dacă iubesc hinduismul pot accepta idealurile sale, și nimic mai mult. A adăugat, însă, că dacă dragostea de hinduism e sinceră, aceasta probează numai un singur lucru : că în precedenta-mi existență am fost indian...

Ei spun : „toți sîntem Unul !“ și, ceea ce e important, pun neconținut în practică această afirmație. Se ajută unul pe altul, se despersonalizează în fața prietenilor și practică *seva* (serviciu). Un *swami*, aproape bătrîn, e celebru prin conduita lui. Niciodată nu lucrează pentru sine, deși lucrează ca un salahor, zi și noapte. Spală *Kutiarele* vecinilor, spală rufele pentru cei bolnavi, face ceai pentru oricine, aprinde lămpile, e mesagerul tuturor și e de o modestie și umilință franciscană. Cîteva zile după stabilirea mea la *Ashram*, a venit și a răsădit o tufă îmbobocită în fața ferestrei, ca să mă deștept dimineața cu bucuria acelor flori întîmpinîndu-mi ochii.

Odată am întovărășit la Brahmapuri, cîteva mile în junglă, în susul Gangelui, o Miss venită să viziteze Swarga-Ashram. Se aflau acolo multe peșteri și într-una din ele am întîlnit un *Saddhu* din Malabar, căruia nu știai ce să-i admiri mai mult : învățătura sau sfințenia. Ne-am așezat pe nisipul rece al peșterii și deși noi venisem să învățăm ceva de la el, el a început să ne întrebe. Ne-a arătat *Confesiunile* lui Augustin și a întreat pe acea Miss dacă a cetit *Imitația lui Christos*. Aflînd că nu, a sfătuit-o blînd : „citește-o, Mamă, pentru că e una din cele mai mari cărți ce s-au scris pe acest pămînt“... Am roșit atunci, încă odată, pentru înfumurarea și păcatele albilor cari au venit să convertească Asia.

PEȘTERILE DIN BRAHMAPURI

...Pe atunci era octombrie, zilele calde și jungla deasă, cascade verzi prăvălite luxuriant din coaste către albia îngustă a Gangelui. Am pornit cu Swami Shivanada și un alt *saddhu*,

Dayananda, în zori, pe poteca inundată de tufe, pe malul de sus, spre Lakshmanjula. Am trecut podul suspendat deasupra cheilor în cari spumegă, albastru, Gangele și apoi, printr-un câmp de flori, sus pe platou, ne-am afundat în junglă. Poteca se pierdea sub ierburile acelea prodigioase, reptile cu frunza lată, liane târtoare care-și au rădăcinile în mal și lujerele în codru, frînghii umede, vii, sensitive, cari se tînguiesc călcate și izbucnesc de sub picior asemenea omizilor. Arareori vedem soarele în valurile acelea verde-întunecat ; îl zăream la răstimpuri în vîrf de arbore necunoscut, prin spărturi de cer albastru, zeu incandescent și plutitor în zarea înșelăciunilor. Poteca șerpuia dezordonat, acum printre bolovanii unui pîrîu secăt, acum pe sub trunchiuri căzute, uriași în giulgiu verde. Moartea vegetală nu lasă impresia aceea deprimantă a toamnei sau crepuscului, ci era un dar al prea plinului vieții, o bucurie a materiei ce se schimbă, palingeneză și sacrificiu ; dans. Iar eu eram fermecat de magia aceea a ritmului veșnic și strîgările cenușii schimbate în lujere cu floare albastră le auzeam, și de pretutindeni mă loveau miresme tari, nude. Umblam toți cu pasul omului intoxicat de junglă, cu respirația amețită de mierea parfumului necunoscut. Pădurea de bambuși a fost oaza simplității după babilonul de miresme și forme. Covorul de frunze era aci sobru și uscat, iar ramurile bambușilor porneau zvelte, fără imaginație, improvizînd un cort imens prin pînza căruia lumina se filtra supusă și plătîndă ca un august în Anglia. Umblam și noi mai agale, fiecare cu amintirile noastre, împlînzîți și împuterniciți în același timp prin făptura domestică a bambușilor.

Am ajuns întîi la coliba unui *brahmacarin* nepalez, un bărbat aproape bătrîn, pe jumătate gol, care-și durase o gospodărie ciudată, numai bananieri, portocali și tufe de *bang*, ale căror frunze fierte sau fumate într-o *huka* de lemn produc o toropeală mult gustată de *saddhus*, căci se spune că facilitează concentrarea mentală și clarifică meditația. Brahmacarinul ne dăruiește banane și lămii, apoi ne arată culturile lui de plante medicinale, de cari eram cu deosebire interesat. Știam deja de o plantă care produce o terifiantă căldură internă, uzată de Swami Narayan, acel *naga* care a luat „jurămîntul tăcerii“ de atîția ani și înfruntă un ger sălbatec numai cu o zdreanță cache sexe. Și chiar în drum spre Brahmapuri, călăuzele mele mi-au arătat anumite rădăcini-bulb pe care pustnicii le folosesc drept hrană și tonic. Numele acestor bulbi e „fructul rishilor“, dar în timp ce un *swami* ordinar nu cunoaște decît o specie, sînt alții cari cunosc cincisprezece, șai-

sprezece, unele din ele cu puteri miraculoase. Secretul e greu de arătat, iar experiența e primejdioasă, căci majoritatea rădăcinilor-bulbi sînt veninoase. Brahmacrinul nepalez mi-a arătat însă o cultură de „frunza lui Brahma“, o plantă scundă, cu frunze mici și rotunde, cu gustul medicinal. Planta aceasta e renumită prin însușirile ei de fortificarea nervilor. Surmenajul, excesul de concentrare și chiar unele boli cari slăbesc creierul — sînt admirabil combătute prin „frunza lui Brahma“. Ea e cunoscută de mii de ani în farmaceutica Ayur-Veda, iar de curînd a fost adoptată de „Bengal Pharmaceutical Works“ din Calcutta.

Brahmarinul îmi arătă, apoi, un arbust al cărui suc vindecă mușcăturile de scorpion, apoi o specie de *canapis* care produce o intoxicație asemenea opiului și alte numeroase plante și insecte uzate de medicina ayurvedică. În acea noapte, în coliba din Brahmapuri, notele mele se adunau prodigios însemînd taine din știința botanică și farmaceutică a sihaștrilor himalayani. Multe din plantele culese le-am experimentat fie personal, fie în spitalul din Laksmanjula. Odată am furat *bang* și îmi amintesc că am avut o noapte vertiginoasă, căci sensul spațiului se deplasase și mă simțeam atît de ușor, încît de cîte ori voiam să mă întorc pe o parte, cădeam din pat... *Bang* are o curioasă însușire de a concentra și adînci gîndul, orice gînd care domină conștiința în momentul intoxicării. Firește, dacă e un gînd religios — cum se presupune — meditația e perfectă. Îmi amintesc însă, că avusesem în acea seară o discuție literară cu un vizitator în *ashram* și noaptea mea a fost plină de coșmare...

Am coborît apoi pe malul Gangelui ca să căutăm peștera unui *naga*, ascet gol. A trebuit să suim și să coborîm stînci bătute de soare, pe cari se încălzeau șopîrle mari și șerpi de nisip, pînă ce am descoperit stîncă din mal în care se afla peștera ascetului. Soarele ardea neîndurat și noi suiam pe trepte improvizate, ajutați de o frînghie ce atîrna din gura peșterii. Am început a striga : *Om ! Om ! Namô Narayan !* și ascetul a deschis fereștriuca de lemn ce astupa gura peșterii. Era tînăr, palid de înfrînări fără număr, slăbit de arșița ce încingea peștera și zăpăcit de lumină. Cu desăvîrșire gol, cu plete strînse coc în creștet, a venit în gura peșterii să ne vadă. Călăuza mea îmi spune că peștera e plină de șerpi. Încep a descoase pe ascet în sanscrită și aflu că a fost *pandit* și studiază acum comentariul lui Vachaspati Misra la *Vedanta = Sutra = Bhashya* a lui Sankaracharya. Nu vorbește o sanscrită excelentă, dar îmi arată cărți și manuscrise, printre cari un Kalidasa

cu comentariul lui Malinatha, admirabil transcris în cerneli negre și roșii. Vorbește stins, cu ochii ofiliți de întunec. Se minunează că vin atât de departe, dar refuză o discuție filosofică, fie pentru că mă socotea un *mleccha* (barbar), fie pentru că era ostenit de vorbire. Ne coborîm jos, asudați și năruți de arșiță. Gangele se rostogolește albastru printre stînci, un albastru neobișnuit de viu. Pornim iarăși pe plaja ruptă de stînci gigantice și micul nostru grup marchează cele dintîi dire umane pe nisipul necălcăt decît de maimuțele coborînd să bea din apa Gangelui...

Ajungem la Brahmapuri. O singură colibă din trestie de bambu, solid durată pe un fundament de pietriș, cu două pîrîuri coborînd în ambele coaste. *Swami* care locuiește vorbește perfect bengali, pentru că maestrul său spiritual a fost un bengalez pustnic în aceste părți ale Himalayei. Îi ascult povestea, odihnindu-mă pe prispa cu rogojini, la umbra arborilor uriași. Patru oameni din Laksmanjula lucrează la plantația de bananieri și întreaga gospodărie, oază neverosimilă în inima junglei, îmi reamintește violent peisagii din Ceylon cu singalezi pe jumătate goi în plantațiile arborilor de cauciuc.

Un trib de maimuțe cenușii, cu fețele albe, locuiește chiar în spatele colibei și *swami* întîmpină multe dificultăți ca să-și păstreze plantațiile. În timpul zilei, el scoate din colibă piei de leopard și de jaguar și le așază pe trunchiuri. Întreg tribul e cuprins de panică, chiuie, țipă și se înalță vertiginos către vîrfurile de pomi, sărind din ramură în ramură, cu un zgomot înfricoșat de frunze biciuite, sau încolăcindu-și cozile de crăci și oscilînd ca un pendul între liane. Niciodată n-am văzut atîtea maimuțe și atît de sălbatice. Spectacolul mă interesa cu atît mai mult cu cît mă simțeam suspectat din vîrfurile pomilor și la orice moment puteam fi lovit cu fructe sau ramuri de către șeful tribului, un mascul cu ochi întăriți și cel din urmă din retragere.

Swami îmi mărturisește că le observă și el de luni de zile și se minunează de atîta vitalitate. Maimuțoi sînt într-o permanentă agitație, cu volte amețitoare, cu risipă de aventuri amoroase — și cu toate acestea, deși hrana lor e puțină și la voia întîmplării, nu sînt slabi și se bucură de o longevitate umană. *Swami* crede că vitalitatea aceasta vulcanică se datorește unor rădăcini speciale pe cari numai maimuțele le cunosc și-și susține teza amintindu-mi că sihaștrii cunosc parte din aceste specii de bulbi, lucru pe care am fost nevoit să-l accept. El, însă, procedează științifice; spionează ce plante

și rădăcini mănîncă anumite maimuțe și le observă conduita zile de-a rîndul. Investigațiile lui sînt pline de riscuri, dar el e optimist și nu admite eșecuri ; e sigur că în cîțiva ani va afla planta miraculoasă... Mă surprinde atitudinea aceasta de cercetător pozitiv în viața junglei, pentru că eremeții ignoră, în general, atît frumusețile naturii, cît și legile ei, și sînt de o neînchipuită indiferență la tot ce nu privește Absolutul, metafizica și fizica mîntuirii lor.

Gazda noastră aprinse focul pentru a coace turte de secară și fierbe vegetalele. Noi coborîm pe malul Gangelui, să vizităm peșterile. Sînt mici, ascunse în stînci, create la întîmplare de rostogolirea malurilor de piatră. Găsim pe cea mai pitorească și cea mai încăpătoare, adevărată peșteră de sihastru, în care a locuit șase luni Swami Ramtritha, acel incomparabil maestru spiritual al Indiei. Intrăm cu greutate și ne așezăm pe nisipul rece al peșterii. Acolo am întîlnit pe acel bătrîn *swami* din Malabar, care a întrebât, cu alt prilej, pe o creștină dacă a cetit *Imitația lui Christos*. Swamiji tocmai se cobora din piscurile de zăpadă veșnică. Opt luni nu văzuse pe nimeni, afară de cei trei brahmacarini minori pe cari îi învața sanskrita și filosofia. Eram cel dintîi „din lume“. M-a întrebât dacă regele și Gandhi trăiesc. I-am spus că M. S. trăiește, dar că Mahatma e în închisoare. Pustnicul a început a plînge, apoi a rîs, un rîs ciudat și sincer. Tainele pustniciei...

Colindăm stînci după stînci. Nisipul arde, șopîrle se risipesc la zvonul pașilor și Gangele curge înspumat de chei. Jungla crește magnifică, pe ambele maluri. Miresmele ard din colțuri nevăzute. Nimeni nu știe de unde vin, îmi spune Swamiji, căci le-au adus corpul neînsuflețit al lui Swami Ramtirtha, pierit în aceste locuri, în apele Gangelui. E, poate, pocăința fluviului...

COBRA NEAGRĂ

...Octombrie a fost sezonul pelerinajelor la Hardwar, Rishikesh și Swarga-Ashram. Zilnic, grupuri de ținuturi împrăștiate în cele patru părți ale Indiei ajungeau la ashram ca să privească pe cei mai desăvîrșiți *saddhu* și să dăruiască daruri. E obiceiul caracteristic al indienilor, chiar al celor agnostici și atești, să viziteze cu familiile centrale religioase și să ceară sfaturi de conduită sau să cerceteze pe maeștrii vedantini asu-

pra tainelor dumnezeului interior. În acest fel, ideile și reformele permează întreaga Indie, vast proces de osmoză spirituală, idei pornite din sihăstriile himalayene și cutreierînd provincie după provincie pînă la Capul Comorin sau în jungla Asamului. Numele unui sfînt se popularizează astfel, alături de rezumatul credințelor sale religioase, și discipolii vin de pretutindeni, fără propagandă și fără publicitate. Cu cît mai retras trăiește un *saddhu*, cu atît mai profund străbate personalitatea sa în India, țara balaurului fermecat. Pentru un hindus care trăiește în societate și în familie, cei ce au renunțat și s-au retras în pustietăți sînt asemenea unui zeu, prin simplul act al renunțării. Chiar dacă ermitul e mediocru și plin de tentații mondene, valoarea sa rămîne intactă. El va atinge într-o zi liberarea după care e înfometat sufletul indian. În timp ce acei cari trăiesc participînd la instituțiile sociale, sînt osîndiți să se nască iarăși și iarăși, în roata dureroasă a transmigrărilor, *samsara*...

Cînd, însă, un alb, un european creștin acceptă renunțarea monastică, chiar pentru un răstimp, viața lui ajunge mitologie și numele său e adorat ca al unui RISHI. Cei dintîi pelerini îi răspîndesc numele prin bazare prin trenuri, prin șezători în jurul focului — și chipul albului se transfigurează, proporțiile se dilată legendar, spusele lui sînt memorate și citite, scrisorile lui sînt traduse în cele o sută de limbi ale Indiei. Dintr-un simplu și mediocru european venit să învețe ceva de la sihăstria himalayeni, el se descoperă deodată idealizat, într-o apoteoză ciudată și neverosimilă. Oamenii aud de el și vin, vin mereu, pentru *darsan*. *Kutiarul* său e invadat de grupuri pioase, bătrîni cari îi cer lămuriri asupra *Bhagavat-Gîtei*, bărbați cari îi oferă mii de rupii, pentru a înființa aziluri și școli religioase, femei cari îl acoperă cu daruri — pînză de casă, dulciuri, rodii, săculețe cu zahăr și ceai, banane și migdale — fecioare cari se pleacă în nisip și-i ating cu fruntea sandalele, copii cari se cer binecuvînați în sanscrită, bolnavi cari se cer tămăduiți, ignoranți cari se cer luminați.

Albul se descoperă despersonalizat și transmutat într-un Binefăcător taumaturg și angelic. Mărturisirile lui penibile că nu e *nîmic*, că nu știe *nîmic*, că a venit în India să învețe iar nu să predice sînt considerate sfîntă umilință. Dacă vorbește — e privit un Suflet mare, magnanim, care își pierde vremea ajutînd pe cei ignoranți. Dacă tace — e privit drept un adevărat sfînt, care a depășit vorbăria muritorilor de rînd. Oamenii se închină atunci în fața lui, femeile se pleacă și îi mîn-

gîie tălpile, îi ating hainele cu fruntea. Un singur cuvînt îi face fericiți pentru un anotimp. Ei așteaptă orice de la acest alb care primește să trăiască după cum trăiesc *rishii* ; așteaptă un zîmbet, o privire sau un vers sanscrit sau chiar numai pronunțarea aceluï cuvînt fermecat ; *Shanti ! Shanti !* (pace). India e înfometată de dragoste, de simpatie sinceră și desinteresată, venită din partea celor cari au robit-o. O glumă pentru un servitor îl face sclav stăpînului, pentru viață. Oameni învățați să primească numai ura și disprețul europenilor sînt covîrșiți în fața excepțiilor și cu cît sînt mai ignoranți, mai neștiutori de cele europene — cu atît devotamentul lor e mai sincer și mai profund.

Am fost cu prilejul unui asemenea grup venit pentru *darshan*, cînd am văzut pentru întîia oară cobra neagră. Șerpi am întîlnit mereu, în *ashram*, atît vipere cît și cobra, dar nimeni nu îi atacă aici, așa că nu sînt primejdioși. De altfel, e izbitor faptul că nimeni nu își amintește să fi auzit cîndva de *saddhu* mușcat de șarpe. Peste tot în India se vînează cobra și pytho-nul, așa cum se vînează sălbătăciunile. În toamna trecută întovărășeam un inginer englez la vînătoare pe țărmurile Gangelui. Pe cînd traversam jungla aceea indescritibilă a Bengalului, ne-am oprit deodată amîndoi, ascultînd un strigăt de pasăre, strigăt ciudat, uman, agonic. Eu nu am înțeles că e spaima unui porumbel sălbatec fascinat de ochii cobrei, dar tovarășul meu a recunoscut strigătul și a început să se apropie atent de arborele de unde pornise chemarea. Amîndoi am zărit atunci o scenă intraductibilă, așa cum e întreaga viață a junglei. O cobră gigantică își fixase privirile de oțel albastru pe ochii unui porumbel dintr-un arbore vecin. Pasărea a chemat chemarea aceea de noapte care ne-a tulburat, dar n-a putut zbura. Cobra își scurgea fascinația prin aceeași privire de duh teluric, așteptînd. Dar tovarășul meu, după ce mi-a descoperit drama cotidiană a junglei, a împușcat cobra. Ne-am apropiat amîndoi de porumbelul sălbatec. Era mort și el, de spaimă...

Altădată, în Calcutta, am descoperit un pui de phyton în sufragerie și l-a ucis un băiat al gazdei. Dar bucătarul ne-a vestit că „mama șarpelui“ va veni căutînd răzbunarea. Deși am ris cu toții de „superstiție“, gazda a oprit copiii să se joace seara prin grădină. Puține zile în urmă, în timpul cinei, am auzit toți un orăcăit de broască, străpungător de metalic și precipitat. Gazda a recunoscut strigătul broaștei în gură de șarpe. Am ieșit toți cu felinare și lămpi electrice pe veranda încăr-

cată de vase cu flori și arbuști. Strigătul venea dintr-un colț al verandei și cum a zărit lumini, șarpele, în loc să fugă, s-a oprit încolăcit în loc. N-a fost greu de ucis. Dar era și el un python...

...Nu văzusem, însă, pînă acum o cobră neagră, cea mai terifiantă reptilă, care ucide, după spusa indienilor, în două minute. Am alergat, și eu și vizitatorii mei, către un *kutiar* vecin unde auzisem larmă și văzusem oameni precipitîndu-se cu bastoane. *Swami*, care locuia în *kutiar*, își deretica avutul, scuturînd pînzele și măturînd odaia, cînd a descoperit o cobră imensă într-un coș de nuiele. Un *swami* nu poate să ucidă. Datoria lui e să hrănească toate viețuitoarele, și adesea lasă o ceașcă cu lapte pentru șerpi dacă se întîmplă să fie. Dar, măturînd odaia, *swami* a lovit fără voie cobra și a întăritat-o. O cobră iritată nu pleacă fără să muște prima ființă ce o întîlnește în cale. *Swami* a încercat s-o gonească cu bățul, izbutind s-o înfurie mai rău. Odaia era goală, *swami* a trîntit ușa, așteptînd să se potolească. În timpul acesta, un englez *saddhu*, *Swami* Jnanananda, care se coborîse din munți numai cu puține zile înainte, a venit în fața *Kutiarului*, unde se adunase gloata vizitatorilor și a ermiților.

Se spune că un englez nu fuge din fața primejdiei, tocmai pentru că îi e frică de fugă. *Swami* Janananda (pe adevăratul său nume Arthur Yaung) a deschis cu bățul ușa colibei, socotind că va găsi cobra furișată într-un colț, și, sperioasă. Dar a aflat în față-i gigantica reptilă neagră, fluierînd de furie înspăimîntată de venin. N-a avut timp de nimic altceva decît să se apere. Și, din, întîmplare, a sfărîmat capul cobrei de la cea dintîi lovitură de baston. A scăpat o viață de om, firește, căci în acest *ashram* nimeni nu cunoaște leac împotriva cobrei negre și dacă cineva ar fi mușcat, murea înainte să vină lecitorul din Hardwar. Totuși, *Swami* a făptuit o crimă, uci-gînd, și toți ermiții au fost consternați. Am scos trupul cobrei din colibă ; măsura aproape doi metri, neagră cum e cărbunele. Am legat-o cu o frînghie și am aruncat-o în Gange. În acea seară toți ermiții s-au rugat pentru păcătos...

Dar am observat că adesea laptele din ulcica mea scade. Bănuiam că vreo pisică sălbătică mă vizitează noaptea. Pînă ce, într-o noapte, am auzit fluierat în surdină și zgomote ciudate. Nu aveam lampă și nu m-am coborît din pat. De altfel, știam că nici un șarpe nu mișcă pînă ce nu e iritat. Dimineaua am mărturisit ciudățenia unui *Swami* meșter în toate încercăturile. El mi-a sugerat o idee minunată. Am prins amîndoi o

iguana, unul din acei „crocodili“ de uscat, ce trăiesc pe sub stînci și vînează șerpi. Sînt animale năuce, mari cît o curcă și cu un dezastruos aspect de reptilă preistorică de carton. Niciodată n-am privit ochi mai nedumeriți decît ai unui *iguane*. Oricum, am prins-o cu ușurință și am adus-o cu o frînghie în *kutiarul* meu, după ce am închis. fereastra. I-am dat drumul și noi am părăsit odaia. Am așteptat vreo două ceasuri, apoi am intrat. *Iguana*, sufla greu, umflată și năucă. De atunci n-am mai auzit fluierat în noapte și nici laptele n-a mai scăzut. *Iguana* își făcuse datoria ; înghițise șarpele...

LEPROȘII

Șoseaua de la Rishikesh spre Munikhereti coboară o albie de rîu secăt prin care curg, vara, pîraie limpezi și leșiatice. Priveliștea e, aici, dezolantă și ochiul caută dornic apele Gangelui, ce se ghicește undeva, după umărul de deal retezat. Spre munte, valea se îngustează printre pietre, apoi cotește înapoia unui ashram cu terasele spre soare-răsare, se înfundă în junglă și se pierde undeva în inima munților, în Tiri.

Acesta e drumul pelerinilor de la Hardwar și Rishikesh, spre Lakshmanjula. Ei vin în grupuri, cu robi purtînd pături și șaluri sau cămile închiriate în drum sau catiri și cai de munte cu călăuzele lor himalayene.

Altădată, autobuze grele se coboară din Rishikesh și străbat valea seacă în huruit de oțelării, pînă ce ating iarăși șoseaua umbrită de acei pomi cu floare galbenă și frunze lungi ca ale oleandrilor.

Pe orice drum ai veni, te lovesc dintr-o dată zvonuri tînguitoare, miorlăit feminin și jalnic, litanie știrbă, nazale prelungite liturgic — zvonuri sfișietoare, cerșetoare, în cari anevoie distingi cuvintele : „Maharajah, Maharajah !...“ Din umbra dealului se coboară convoi neverosimil de zdrențe, cîrje și rări. Te oprești uimit în bătaia soarelui, iar ființele acelea inumane te înconjoară, te imploră, te hărțuie cu mătânii și plîns. Nu le ghicești de la început soarta, pentru că ei își acoperă rările cu zdrențe de sac sau lepădături. Dar dacă te vîd rezistînd, încep a-și arăta plăgile, ispitindu-ți omenia și scîrba. Plăgi de coșmar, roz-albe, argintii, sclipitoare, în soare — și în jurul tău valea seacă, dezolantă, pustie. „Maharajah, Maharajah !“...

Leproși. Cu profilele lor accentuat leonine, cu mâinile lor fără degete, bonturi de coji argintii. Unii, la începutul calvarului, proaspăt aruncați de familii, poartă încă vestimentele vieții dintii. Recunoști tinerețea în femeile cu cosițele prăfuite, cu ochii încă vii — căci „principesa de argint“ seduce pe îndelete, întâi degetele, apoi talpa, apoi nasul, coatele, gura... recunoști gândire și înțelepciune în privirile bărbaților cari s-au descoperit deodată *paria* în mijlocul celor pe cari i-au hrănit, ostracizați și blestemați. Nici de cerșit nu li se îngăduie în orice loc. Ei sînt goniți și huiduiți cu cîinii, pînă ce află de un loc ocupat de alți leproși și pornesc atunci să-i găsească. Mulțimea lor se adună, an după an, și deși mulți mor sau se ucid în junglă — numărul crește, durerea lor se adîncește ca o pedeapsă din Apocalips.

M-am întors dis-de-dimineată. Nu i-am găsit în vale, dar un băietan m-a lămurit că ei dorm într-o casă părăsită din munte și vor veni. I-am așteptat. Cînd soarele s-a încălzit de-a binelea, grupurile lor au început a se coborî pe potecile din valea seacă. Unii în cirji, alții tîrîndu-se, murdari, căci nu li se îngăduie să se spele în ape curgătoare, iar lacurile au secat. Mă știau că le-am dat bani de cîteva ori și fețele lor s-au înseminat văzîndu-mă. Dar eu venisem cu un gînd mai curajos : voiam să le găsesc un sălaș, un spital sau un *ashram* și bani destui ca să nu mai cerșească. Căci gologanii pe cari îi aruncă unii dintre pelerini se întorc din mâinile lor argintii, crainici ai „principesei“. Și de curînd, o adolescență din Munikhereti, ascunzînd naivă un ban de nichel în gură, și-a înțeles soarta și a dispărut. Poate s-a lăsat să moară de foame în junglă sau poate a plecat să-și afle tătămduirea la vreun RISHI din peșteri.

Am început a-i descoase cu bruma mea de hindi pe care am deprins-o în aceste luni de ermitaj. Am aflat că n-au casă, nici hrană căci primăria din Rishikesh n-are fonduri și tot ce a putut face pentru ei a fost să le consacre locul de cerșit pe care l-au ales, în drmul pelerinilor milostivi. Nimeni nu se gîndește la ei. Bogătașii religioși sînt ocupați să-și dăruiască averile pentru ridicarea de noi temple și **Ashram** sau adăugînd mii de rupii pentru întreținerea celor șase milioane de **saddhus** ale Indiei. Autoritățile nu pot face nimic, pentru că n-au primit ordine (de altfel, chiar în Bombay leproșii sînt înșirați pe străzi... m-a lămurit victorios un slujbaș, ca să se scuze). Serviciul sanitar e neputincios, pentru că nimeni n-a învățat cum să vindece lepră și le e frică să se apropie de leproși. Toți fug

sau întorc capetele. Le e milă de ei, dar știu că fiecare trebuie să-și ispășească păcatele vieților precedente. Orice se întâmplă cu noi își are rost și ascunde un tîlc. La ce bun să intervină în acțiunile altora ? **Karma** e o datorie reconfortantă și confortabilă, știam aceasta...

Mi-au spus că, în seara lunii noi și a lunii-pline, li se dă hrană de la un **ashram** din apropiere. Acesta e singurul ajutor efectiv. M-au invitat să vin și am venit în seara lunii-pline. Singurătatea aceea pustie a junglei, dezvoltarea văii răcorită de lumina lunară. Ei așteptau. Un clopot a bătut mărunț și rîndurile lor s-au îndreptat către **ashram**-ul vecin. Au primit fiecare **chapati** și **dal**, adică aceleași binecunoscute turte și terci. Primeau hrana flămînzi și bestiali, în cioburi sau în hîrtii, în frunze de bananier sau în farfurii ruginite. Milostiveau și se tirau la marginea drumului. Umbrele lor se jucau hidoase pe plaja luminii. Mîncau flămînzi, mîncau, ca toți indienii, cu degetele — cu ce le mai rămăsese din degete...

Trebuiau, de acum, să aștepte treisprezece sau paisprezece zile. Să aștepte, adică să rabde sau poate să moară. Și nimeni care să se îndure, să se apropie de ei ; nimeni în care să se încreadă. Au avut un singur protector, pe un oarecare Dr. Hari Singh, dar l-au pierdut și pe el.

Acum vreo treizeci de ani, dr. Hari Singh s-a întors proaspăt de știință și intoxicat de entuziasm social, de la Londra. Într-o călătorie spre Pauri, a întîlnit grupurile de leproși din vale. Deși familia lui îl aștepta în Lahore, doctorul s-a hotărît să nu se întoarcă pînă ce nu va găsi un azil. A umblat, a strigat, a cerșit și a izbutit, în cîteva luni, să adune pe toți leproșii din ținut într-un falnic **ashram** cumpărat cu banii unui milostiv rajah. Era singur, căci nimeni nu se încumeta să se apropie de leproși. Dar a scris serviciului sanitar din Delhi și a primit o echipă. Familia sa a încercat să-l întoarcă din drum, prin orice chip. A trimis o soră, un frate, un copil de cîteva ani, să-l ispitească. Hari Singh a rezistat. A trecut o jumătate de an de la exilarea lui. Într-o zi primește o scrisoare, care îl chema urgent : soția sa născuse o copilă și-l implora să vină. Medicul a capitulat. Dar, în seara plecării, cînd toți leproșii îl implorau plîngînd, el a descoperit la încheieturile pumnului cîteva solzi argintii. Atît. Și în aceeași seară s-a împușcat. Sinuciderea a făcut zarvă. Echipa s-a reîntors la Delhi, **ashram**-ul a fost evacuat și leproșii s-au trezit tot în valea seacă...

De-atunci nu-i mai ajută nimeni.

LA GRANIȚA AFGANISTANULUI

(fragmente)

În ziua de 7 noiembrie 1930, Arthur Young și cu mine eram arestați în gara Lahore. Lucrurile s-au întîmplat astfel ; amîndoi plecaserăm noaptea tîrziu, din Amristar, informați de gazda noastră (un tînăr profesor din Khalsa College) că tulburările politice sînt în violentă creștere și că ar fi bine să ne depărțăm cît mai curînd de centrele naționaliste teroriste. E ade-vărat, cu cîteva zile mai înainte se descoperise un depozit de bombe la Delhi, și asta ațîțase cumplit poliția. Se făceau per-cheziții pe stradă, se făceau descinderi. Era, s-o mărturisesc, un lucru foarte plicticos. De cînd coborîsem din Himalaya cu Arthur Young (care își luase numele de eremit Swami Jnana-nanda și umbla îmbrăcat în robă monastică) fusesem necon-tenit sub observația poliției. La Gurukul, colegiul Arya-Sama) de lingă Hardwar, venisem cu gîndul să rămînem cîteva zile, cînd un agent secret se apropie de mine și-mi spune că ar fi de dorit să părăsesc colegiul.

Toate acestea erau de-a dreptul obositoare. Am plecat din Amristar hotărîți să ne apropiem cît mai repede de frontiera nord-vestică. Punctul nostru central era Peshawar ; aici tre-buia să rămînem cel puțin o săptămînă în care timp eu aș fi cercetat arta greco-buddhistă colecționată în Muzeu, iar Art-hur Young ar fi luat lecții de pushto și persană (pe aceasta din urmă o cunoștea deja). După aceea, gîndul nostru era să tre-cem în Waziristan, unde Young avea prieteni încă din 1918 ; de aici, eu urmam să mă întorc — prin Quetta — în India, iar el să încerce marea aventură de la intra în Afganistan prin Persia. Toate acestea erau bine puse la punct în serile și nop-țile noastre din minăstirea himalayană unde ne cunoscuserăm.

Noaptea din 6 spre 7 noiembrie mi-o amintesc și acum cu o extraordinară prospețime.

Am venit devreme în gară, ca să putem dormi bine pînă la sosirea trenului. Obosiți, surescitați ; eu mă hotărăsc să îm-brac din nou hainele europene, tocmai pentru a nu întîmpina neplăceri. Cînd intru din nou în sala de așteptare, un domn se apropie de mine și mi se adresează foarte politicos într-o limbă necunoscută. Îi răspund, în englezește, că nu înțeleg.

— Cum, nu sînteți mahomedan ?

Părea foarte mirat. Barba mea îl înșelase. Atît timp cît păstrasem roba galbenă a ermiților, păream hindus ; acum,

în haine europene, păream musulman. Nu știu de ce, lucrul ăsta mă încânta. Domnul mi se prezintă : funcționar la Serviciul Aeronautic din Bagdad ; stabilit de zece ani în Persia. Venise în India să-și vadă niște rude. Comandăm ceai și, de unde noi speraserăm să ne odihnim toată noaptea, domnul din Bagdad ne ține de vorbă pînă la venirea trenului. Dar ce conversație, ce amănunte ! Deschid caietul cu însemnări din acea călătorie și găsesc : „Îmi spune că Bagdadul e un oraș aproape parizian și femeile, îmbrăcate ultramodern, sînt în general prostituate. Cîteva cazuri specifice de mare virilitate a arabilor ; un bătrîn de 60 de ani se plîngea Khedivului că nevasta îi e bolnavă, iar cum el obișnuia să facă dragoste de patru ori pe noapte și cum, pe de altă parte, e prea sărac ca să-și poată lua o a doua soție — ce să facă acum ?... Domnul acesta ne povestește că mulți arabi au copii la 80 de ani, și cu mai multe soții. El a studiat cauzele acestei uluitoare virilități : crede că sînt smochinele.“

Bem ceaiuri multe, fumăm, iar cînd vine trenul alegem același compartiment. Dormim puțin ; ajungem la Lahore pe la șapte dimineața. Ne despărțim de musulmanul nostru, foarte încântați. Ne uităm pe cer : se vestea o dimineață călduroasă. Cu bagajele în mînă (lucru nepermis în India), ne grăbim spre ieșire. Atunci polițaiul gării — un englez îmbrăcat în alb, cu casca tropicală prea mare pentru capul lui, cu revolver și baionetă — se apropie de noi și ne invită politicos, nu în sala de așteptare, ci într-o odaie de lîngă cabina telefonistului. Ne simțim foarte prost, singuri în odaia aceasta streină. Polițistul ne cere pașapoartele. Eu i-l arăt pe al meu. Îl privește mirat : „cum, nu sînteți mahomedan ?“ De altfel, așa a fost informat : că un domn turc a fost arestat aseară la Bombay, cu numele meu. Încerc să-i explic. Inutil ; trebuie să rămîn arestat în camera aceasta pînă ce va veni șeful poliției locale să ancheteze. Îi spun că poate telefona la Calcutta, se poate informa despre mine. Notează cu atenție adresele. Îl întreb dacă pașaportul nu e o identificare suficientă. Foarte placid, îmi răspunde că nu seamănă cu fotografia din pașaport ; că eu am barbă, iar posesorul pașaportului e ras, că turcul a fost prins la Bombbay, că, în sfîrșit, pașaportul nu valorează mare lucru.

Rămînem singuri în odaie. Nu știm de ce, amîndoi am evitat să ne privim în ochi cînd am auzit zăvorul tras în urma polițistului. Fereastra, zăbreliată ; și, rezemat de ea, un **chaprasi** nesimțitor, un tip oribil care a refuzat chiar să ne cumpere țigări. Cald. Ne scoatem hainele și așteptăm. Acum, mie mi-era teamă mai cu seamă de Arthur Young. Băiatul

acesta nu prea e bine văzut de autoritățile engleze din India, Irac și Mesopotamia. De la război încoace fusese pretutindeni, își jucase averea de zece ori, schimbase câteva slujbe, încercase să se sinucidă sărind cu motocicleta în mare — și sfârșise prin a se călugări, intrând în minăstirea Rishikesh. Dar nici aici nu-și găsisse liniștea. Plecase, câteva luni după călugărie, spre Tibet. Pe drumul Badrinathului l-am întâlnit eu, prăpădit, cu tălpile umflate, pe jumătate degerat, purtat în cârcă de niște pelerini din Rajputana. În acea colibă de pe marginea Gangelui ne-a povestit el, noaptea, foarte emoționat, cum s-a hotărât să lepede hainele europene și să apuce calea singurătății ; și-a svirlit hainele într-o baltă, pe inserat, și și-a îmbrăcat roba. Așa a pornit. Rajpuții, evlavioși, ascultând povestea aceasta tristă, au început a plînge și i-au căzut la picioare, spunînd : „Ești un sfînt, Swamiji“ (Și Young care țipa : „Nu-mi atingeți tălpile !“)

Nu pot spune că îmi aminteam toate acestea în ceasul petrecut singur cu Young, acolo în Lahore. Dar mă întrebam dacă nu cumva băiatul acesta ascundea mai multe taine în viața lui atît de misterioasă și de incoherentă. (Am aflat mai tîrziu că Young delapidase 400 de rupii de la Burma Oil Company, dar că poliția habar n-avea de fapta aceasta. Poliția îl suspecta pentru haina sa călugărească. Dar în urmă — prin ce miracol nu știu nici acum — l-a crezut agent secret pe „Afghan Border“ și i-a făcut toate înlesnirile). În același timp, cum mi-a mărturisit-o altădată, Young se gîndea dacă nu cumva eu sînt cu adevărat un spion bolșevic ; și asta îl făcea bănuitor și tăcut. Aștepta cu nerăbdare să se întoarcă șeful poliției locale, cu dovezi de la Calcutta.

— De ce ne-am oprit noi la Lahore ? mă întreabă, după o pauză penibilă.

Îi explic că orașul e foarte interesant, că în Muzeu se află toate descoperirile de la Gandhara, că, în sfîrșit, chiar el dorește cu puține zile mai înainte să ne oprim în Lahore, căci avea aici cunoscute. Mă privește bănuitor. De cîte ori îi vorbeam de arheologie, mă suspecta de spionaj.

În sfîrșit, veni șeful poliției. Chaprasi se ridică de la fe-reastră și luă poziție de drepti. Eram emoționat. Intră un domn în vîrstă, însoțit de polițaiul gării. Foarte politicoși amîndoi. „Ce păcat că nu sînteți preot belgian (a belgian father), îmi spune șeful. Semănați așa de mult. N-ați fi avut nici o dificultate atunci.“ Mă scuz și eu cum pot mai bine și mă încapăținez să-i spun că sînt român. Îmi cere încă odată pașaportul. Mă întreabă dacă nu am ceva scrisori, cu ce mă ocup,

ce caut în Lahore. Spune că a telefonat la Calcutta, dar că la adresa indicată de mine nu locuiește nici un român. Încerc să protestez, și le spun că voi reclama consulului francez din localitate, că dacă se îndoiesc de pașaportul meu, nu au decît să mă întovărășească la un bărbier, să vadă că sînt același din fotografie. Zadarnic. Își cer amîndoi scuze și încep să se ocupe de Young. Că de ce poartă halatul acesta galben ? — fiindcă așa îi place lui. Că de ce a venit în Lahore ? — pentru că a avut bani ; că dacă n-ar fi avut ar fi rămas în mînăstire. Dar cu mînăstirea ce e ? Sînt europeni pe-acolo ? Se face politică ? Se mănîncă bine ? Iată pe Young antrenîndu-se într-o călduroasă apologie a Himalayei și a vieții cenobitice. Singurătatea munților cu crestele veșnic înzăpezite. Peștii mari cît brațul, întovărășind bărcile ca să ceară de mîncare ! Se poate vina ? întrebă șeful. Nu în regiunea aceasta ; Nici un ou nu se poate mîncă pe malul stîng al Gangelui, unde sînt mînăstirile. Ei, vezi, reflectează șeful, ăsta e păcatul Indienilor ; sînt bigoți, sînt încăpățînați...

Rezultatul a fost că s-au retras amîndoi și ne-au încuiat din nou. De data aceasta, însă, ni s-a adus ceai, *carri* și țigări. Începem să ne certăm : Dacă tu n-ai fi avut barbă... Și dacă tu n-ai fi venit cu roba asta galbenă.

Au trecut încă vreo două ceasuri. Se făcuse atît de cald, încît am bătut în geam la *chaprasi*, amenințîndu-l că-l stîngem în bătaie, la plecare, dacă nu se găsește un ventilator de birou. Omul a alergat prin toată gara, a găsit ventilatorul, dar nu putea să-l introducă în cameră. A trebuit să-l proptească de fereastră, să bage sîrma printre gratii, și noi de-abia, de-abia am putut să atingem priza. Oricum, era mai răcoare. La răstimpuri, sărea sîrma de la priză și Young înjura birjărește. Ne scoaserăm cămășile și stam la fereastră fumînd. *Chaprasi* trebuia să susțină ventilatorul și să gonească în același timp curioșii cari se adunaseră să ne privească...

Nu știi ce-am fi făcut pînă la urmă, dacă cei doi poliști n-ar fi venit. Nu păreau deloc jenați că ne găsesc despuiați pînă la brîu. E un infern, le spuse Young. Începură alte cercetări : Unde avem de gînd să ne ducem ? Direct la Peshawar ? Foarte primejdios, mărturisi șeful. Vom fi găzduiți de șeful gării, d. Perris, spun eu. Am o scrisoare de recomandatie de la fratele, său, inginerul Perris, gazda mea din Calcutta. Asta îi mai liniști puțin. Citiră scrisoarea de recomandatie (pe care, de altfel, o mai citiseră odată, la cea dintîi cercetare) și ne îngăduiră să părăsim camera dacă nu vom sta mult la Lahore. Îi asigură că nu avem nici timp pentru asta ; numai cîteva cea-

suri să vadă Muzeul și apoi ne întoarcem în gară, să apucăm rapidul de Peshawar. Consimt. Ne îmbrăcăm, lăsăm pașapoartele și toate hîrtille la șeful gării, ne silesc să cumpărăm bilete pentru Peshawar și ne despărțim foarte reci.

Pe peron, o sumă de oameni cari se strînseseră să vadă spionii areștați. Plecăm cît putem mai repede. La ieșire, piept în piept cu domnul din Bagdad.

— Cum, n-ai plecat ?

— O rudă din Lahore, ne spune el, foarte gentil, foarte mîeros.

Îl privim cum se urcă în tren.

Sînt multe lucruri de văzut la Lahore, multe porți și morminte frumoase, și grădini, și fortul lui Shan Jehan, pe nume Hazuriagh Darwaza. Cîteva luni în urmă drumurile m-au adus din nou aici. Am locuit atunci chiar lîngă mauzoleul frumoasei Anar Kali, cea care a fost îngropată de vie de către Akbar pentru că se îmbujorase odată cînd fiul împăratului, Selim (Shah Jehan), intrase în harem. Dar de această a doua călătorie a mea în Lahore se leagă atît de multe lucruri, încît sînt nevoit să n-o pomenesc în povestirea de față.

În ziua de 7 noiembrie 1930 n-am văzut din tot Lahorul decît muzeul și bazarul. Am mîncat, împreună cu Young, într-un restaurant musulman din apropierea gării și acolo am decis amîndoi că e mai bine să plecăm cît mai repede spre Peshawar, renunțînd la vizitele și studiile propuse.

A fost o călătorie obositoare, într-un vagon de clasa III-a, tixit de pathani și kabuli. Ajungem la Peshawar în zori. Nimeni nu mi-a putut spune, încă, în ce constă farmecul acestui oraș de frontieră afgană. Și totuși, de cum intri în Peshawar, simți că treci într-o lume nouă. Să fie oare prezența acestor bărbați înalți de doi metri, spătoși și atît de puternici încît pot fura noaptea un pian și-l pot transporta zece kilometri, peste graniță ? (căci așa mi s-a spus de către informatorul meu). Despre lumea aceasta afgană — despre acei pathani și afrizi de cari vorbește întruna istoria, pînă în anii din urmă — am cules o sumă de informații, mai cu seamă de la d. G. Perris, șeful gării din Peshawar și gazda năpăstră de frontieră.

Acest domn Perris era el însuși un om foarte ciudat, ca toți frații lui, de altfel. Unul din ei era vînător de fiare (**big game**), altul vînător și iubitor al șerpilor, iar acesta de al treilea, vînător și un soi de etnograf sui-generis. Omul ăsta iubea într-adevăr pe afgani. Știa ca nimeni altul putsho, fusese de mai

multe ori la Kabul, capitala Afganistanului, și-i plăcea să-și petreacă vacanțele pe frontieră, pe acei munți incomparabili de frumoși, de austeri, de impresionanți din jurul trecătoarei Khyber.

Ne primește cu entuziasm. Putem în sfârșit lua o baie, ca lumea, ne putem schimba. Îi spunem dificultățile din Lahore. Asta îl pune pe gânduri.

Trebuie să fim foarte prudenți, căci și în Peshawar există starea de asediu. După ora șase nimeni nu mai are voie să iasă în oraș. („Cu mine se poate, ne liniști el, pe mine mă cunosc toți aici și n-are niciunul curaj să mă împuște!“). De altfel, marele pericol e să nu fim răpiți în timp ce ne-am plimba prin împrejurimile cetății. Afganii obișnuiesc să răpească pe orice european întâlnit singur, ca apoi să ceară un preț extraordinar de ridicat guvernului britanic pentru liberarea prizonierului. Mai e ceva : nu trebuie niciodată să te vadă înarmat prin bazar. Ar socoti aceasta o injurie și cît ai clipi din ochi scandalul e gata. Nu trebuie să ne neliniștim de toate împușcăturile pe cari le vom auzi în timpul nopții ; așa se amuză afganii, trăgînd cu pistolul prin bazar.

Frigul de dimineață începu să se înmoaie. Pornim prin bazar întovărășiți de gazda noastră. Mulțime cum rareori întâlnești, chiar în cel mai oriental dintre orașele indiene. Șalvari vârgați, turbanele cari lasă moalele capului descoperit, papuci de toată frumusețea. Și cîte triburi își dau întâlnire în tîrgul acesta care concentrează tot ce calea regală din Bokhara în Kabul a adunat în miresme, bijuterii și țesături din păr de cămilă ! Zadarnic aș încerca să zugrăvesc marea aceea de trupuri înalte și vînjoase, aspectele acelea șmechere și inocente în același timp, oameni cari sînt în stare să-și dea viața pentru tine și să te vindă a doua zi pe două parale. Kahulii sînt renumiți în toată India pentru meseria lor de zarafi haini. Celelalte triburi afgane, majoritatea războinice, au alte slăbiciuni răpesc. Răpesc mai cu seamă femei, dau foc și trag cu pistolul în orice, la cea mai mică ceartă. În privința aceasta, clanurile afrizilor din trecătoarea Khyber nu se deosebesc întru nimic de cele de dincoace de frontieră. Am întâlnit, în jurul Peshawarului, oameni din cele mai aspre triburi : *zakka khel* și *kuki khel*, coboriți din munții Afganistanului, dinspre piscul Tartara, cel de o frumoasă ascuțime, dezolantă, blestemată. Pe oamenii aceștia aș vrea să-i vedeți ; oameni care fug douăzeci de kilometri cu pieptul zdrențuit de gloanțe ca să poată muri pe pămîntul lor, pe stîncile lor.

Intrăm într-o cafenea. D. Perris ne prezintă cîțiva refugiați, partizani de ai regelui Ammanulah. Slabi, prăpădiți, temîndu-se și de umbra lor. Young intră în vorbă, cu puțina lui persoană pe care o știa. Perris ne arată casa din față ; de aici se recoltează marile virilități ale provinciei de frontieră, pentru a fi împrumutate orașelor din centrul Indiei, unde moravurile sînt mai austere și alegerea mai anevoioasă. Nu ni se dă voie să intrăm în casă, dar Perris ne lămurește cum stau lucrurile. E o sală mare, cu un balcon circular deasupra, acoperit de o perdea. Acolo sus stau femeile : văduve din alte orașe, bogătașe, cu aplecări trupești nesătioase. Jos, în sală, se află o masă și scaune. Vin feluriți candidați, cu deosebire din triburile puțin războinice, oameni leneși, bine hrăniți, cărora le plac muzica. vinul, femeile. Bărbații aceștia sînt întii bine dispuși de o sumă de lucruri agreabile, din sală, între alte cîteva dansatoare goale. Și, în culmea entuziasmului, ei se apropie de masă și fac dovada proporțiilor lor masculine. Nu se întîmplă nici orgie, așa cum circulă svonuri prin alte orașe, ne asigură Perris. Totul e pur demonstrativ. Bărbații sînt angajați printr-un ceremonial foarte simplu. Urmează detalii cari nu pot fi comunicate.

Studiile etnografice ale domnului Perris sînt pline de surprize. Ne spune, de pildă, cît e de primejdios să asisti la dansurile curtezanelor. Se apleacă spre urechea noastră (deși vorbim englezește și nu-l putea înțelege nimeni din cafenea) și ne mărturisește că toate dansurile acelea se termină într-o odaie bine căptușită cu țesături scumpe și moi. Firește. Dar ceea ce e dezagreabil, e faptul că de multe ori auzi scandal în fața ușii și trebuie să te furișezi pe podea (niciodată nu trebuie să umbli printr-o odaie care are ferestre) și să tragi cu pistolul prin ușă. Cîteodată, lucrurile nu se opresc aici. Scandalagiii pun foc — sau amenință că pun foc — și trebuie să ieși, așa cum te-a surprins ceasul, și să descarci toate gloanțele : în aer, firește. Nu prea se omoară oamenii în Peshtar. Dar, de dragul detunăturilor războinice, trag unii într-alții pînă ce termină cartușele. E o minune să vezi afgani entuziaști descărcîndu-și carabinele ținute într-o singură mină, ca și cum s-ar juca cu o pușcă de copil.

Cine vrea să viziteze trecătoarea Khyber și să străbată în Afghanistan (cîteva zeci de kilometri, numai), trebuie să ceară permisie de la agentul britanic din localitate, însărcinatul de afaceri al frontierei indo-afghane. Numai marșea și vinerea se pot face asemenea călătorii. În noiembrie 1930, frontiera era închisă : o nouă revoltă a Afrizilor. (Se încercau atunci, cu

cîtă eficacitate s-a văzut pe urmă, luptele aeriene contra triburilor insurecte. Bieții afghani se ascundeau prin toate peșterile...). Totuși, dacă obținem asigurarea unui șef afgan din India, garanția lui că ni se va da o caravană de apărare — agentul britanic nu se opunea să ne elibereze pașaportul de trecere.

Două zile le-am pierdut ca să obținem formalitățile. A treia zi am luat trenul pentru frontieră, spre Landi Khotal. Sînt mai puțin de 40 kilometri, dar are 32 de tunele. Ce extraordinare priveliști, caravanele acelea înarmate cari urcă munții pe sub forturi, piscurile acelea zimțuite, zidurile forturilor Ali Masjid, Jamrud, Landi Khotal. Afghanistanul îți apare în cel dintîi ceas ca o cetate ruinită, cu metereze agățate de cer, pe acolo unde numai vulturii ajung. Valea aceea strîmtă, pustie, tristă — pe unde urcă trenul, de la Lalabegh pînă la Landi Khotal — pare o punte de castel medieval. Pereții de stîncă roșcată se înalță deoparte și de alta ca două ziduri amețitor de înalte. E frig pe aici, frig și vînt. Caravanele nu mai au aspectul lor degajat și decorativ din Rajputana, din deșertul Bikanirului. Oamenii sînt bine îmbrăcați în scurteici de culoarea sacului, turbanele sînt bine aduse pe grumaz și carabinele se leagănă în pasul cămilelor.

Aici, la Landi Khotal, aflăm că nu putem trece frontiera. Caravanele au fost atacate, oamenii măcelăriți. Refugiați de la Kabul au adus vestea răscoalei triburilor vecine Belucistanului. Se concentrează trupe în toate forturile. Totuși, dacă am avea o gardă afghană... Dar de unde să scoți o gardă afghană ?

Tremurăm de-a-binelea. Ieșim din gară să privim mai bine împrejurimile, piscurile fără nori. Un soldat ne aduce imediat înapoi : este primejdioasă orice ieșire din zona militarizată a căii ferate. Ne întoarcem. Scrisoarea lui Perris nu face mare lucru. Trebuie să găsim o gardă.

Atunci hotărîm să ne reîntoarcem în Peshawar și să ne împrietenim cu protectorul lui Perris, un șef de trib din apropierea lui Takt-iBahi. Hotărîrea am luat-o repede. Ajungem la Peshawar la căderea serii. Direct la gazda noastră, căruia îi comunicăm ultimele evenimente.

A doua zi, după o serie de aventuri pe care le voi povesti altădată părăsim Peshawarul spre Durgai. Era o zi puțin norocoasă : 13 noiembrie.

LA SHANTINIKETAN

La câteva ceasuri de calea ferată de Calcutta, în partea de apus a Bengalului, se găsește o neînsemnată stație, pe nume Bolpur. Trenul de după-amiază te aduce aici în apropierea serii. E aceeași liniște de sat indian, cu plantații nesfârșite de orez, cu palmieri pe marginea șoselei, cu arbori-mango străjuind colibe. Nici n-ai bănuî — ieșind din gară și îndreptându-te spre șosea — că la câțiva kilometri, în mijlocul acestei imensități melancolice, se află acel fără de pereche parc și „sălaș al păcii“ Shantiniketan. Rabindranath Tagore s-a născut aici, și tatăl lui, și moșul lui. Pe vremuri, întreg ținutul era un latifodiu al familiei Tagore, neam de prinți. Aici, în inima Bengalului, a izbutit Rabindranath să-și împlinească visul tinereții sale : să înalțe școli cari să nu chinuie copiii și să facă operă de cultură care să nu turbure seninătatea parcului. Numele locului a fost dat de el : Shantiniketan, adică „sălaș al liniștii“ iar numele Universității, Vishvabharti, înseamnă „din întreaga Indie“. Tagore a voit să facă din școala lui — unde învață copii de la șase la douăzeci și cinci de ani — o instituție care să deștepte conștiința unității indiene, dar mai ales o instituție de cultură morală și spirituală a tinerelor generații indiene. A voit să înlocuiască pedagogia disciplinei cu pedagogia libertății și inițiativei personale ; a voit să facă din anii de școală ani fericiți, în locul anilor întunecați și dureroși ai celorlalți copii : știind că munca e o bucurie, iar nu o pedeapsă ursită omului, a încercat cele mai curajoase reforme, ca să facă educația un joc și învățătura o voluptate.

Aici nu sînt clase, nici catedre ; ci fiecare pom din parc e o clasă. Copiii vin și se așază, cu picioarele încrucișate, cu tăblițele pe genunchi, în jurul pomului de care se reazimă profesorul. Lecțiile sînt făcute în boarea acea parfumată a miilor de arbuști cu floarea albă și mireasmă de tămîie. Parcul — mare sală de cursuri — e înțesat diminețile cu sute de copii, de adolescenți și adolescente, cari ascultă și învață acolo, în aer liber, cu umbra pomului drept singura umbră, cu văzduhul clar deasupra, învăluți de aroma atîtor flori. Ei vin îmbrăcați în lungile și confortabilele lor vestminte albe, cu sandale în picioare sau desculți, și fetele au cosițele răsfirate pe umeri, împletite cu flori.

Numai în anotimpul ploilor cursurile se fac în clase. Și sînt clase mari, cu ferestre luminoase, clase cît o terasă. Copiii indieni se pot concentra atît de bine, încît am asistat odată la

patru clase făcîndu-și lecțiile pe aceeași terasă, fără ca unii să fie stînjeniți de prezența sau glasurile celorlalți.

Tagore scrie undeva în memoriile sale că pe cînd era încă copil și trebuia să-și pregătească lecția zilnică cu ajutorul unui foarte ursuz meditator, suferea atît de mult, încît pîdea toată dimineața norii și se ruga cerului să toarne cu găleata, ca să nu mai poată veni profesorul. De mai multe ori a voit să fugă de-acasă, tot din pricina lecțiilor, și atunci s-a gîndit el că, asemenea lui, mii de copii suferă pe tot cuprinsul Indiei, și s-a întrebat dacă nu cumva există un mijloc de a reforma instituția aceasta barbară care otrăvește cei mai frumoși ani. El, care iubește copiii atîta încît, în afară de nenumărate cărți de povești, cîntece de leagăn, jocuri și dansuri, a scris de curînd două alfabete pentru copiii bengalezi, în versuri scurte și ilustrate chiar de mîna lui cu gravuri în lemn — Tagore a făcut tot ce i-a stat în putință și a izbutit să înalțe acel unic „lăcaș al păcii“ : Shantiniketan...

În drumul de la gară spre Colegiu, întîlnești întîi satul Bolpur, deosebit de toate celelalte sate bengaleze, pentru că s-a aplicat metoda în lucru și igiena introdusă de Rabindranath Tagore. Apoi, se arată deodată parcul ce înconjoară „Casa de găzduire“, zidită de unchiul lui Tagore, unde fiecare călător găsește gratuit adăpost, de orice nație și religie ar fi, cu singura condiție de a nu mîncă nici aduce carne.

Salcîmi uriași, alături de arbori mango și svelți cocotieri, alcătuiesc parcul din jurul casei de rugăciune a aceluiași unchi, acum mauzoleu cu vitraliuri și scări de marmură. Alături, un arbore colosal, cu ramurile joase și împletite ca o umbrelă birmană — cu flori albe, miresmate, căzînd parcă artificial — e locul unde medita unchiul, înainte de ivirea zorilor și de apusul soarelui. Locul acesta e straniu de copleșitor ; s-ar spune că toate gîndurile bune și senine, toate beatitudinile meditațiilor lui de sfînt s-au statornicit prin preajma ramurilor și florilor. Te descoperi, deodată, acolo fericit și bun, și aproape ți-e ciudă că a trebuit să-ți pierzi atîția ani în cercetări și sbucium ca să înțelegi cît de simplu și de firesc e să fii fericit.

După „casa de găzduire“, parcul își pierde solemnitatea, arborii se apropie și se înlănțuiesc, iarba și florile năpădesc peste tot — pe treptele de piatră, pe terase, prin ungherele odăilor. Acum încep clădirile mai noi : biblioteca, oficiul poștal, dormitoare, atelierele, locuințele profesorilor europeni, studiourile, muzeul. Sînt case cu totul și cu totul albe, de marmură, cu terase în loc de acoperiș, cu ferestre mari și joase umbrite de storuri de bambus în timpul zădufului. E atîta verdeață,

și liniștea parcului e atît de mare, încît descoperi casă după casă, surprins că pot fi atît de multe locuințe în acest loc tăcut. Intri în case emoționat și simplu, ca într-un templu.

Iată, de pildă, atelierul de pictură. E o căsuță bătută din patru părți de soare. Îți lași încălțăminte la ușa, căci coridoarele și încăperile sînt atît de curate, încît oricine s-ar sfii să pătrundă acolo, altfel decît cu piciorul gol. Întîlnești fete stînd turcește lingă ferestre, cu covoare în fața lor acoperite cu oale purtînd vâpsele și pensule, pictînd cu o migală orientală capete de zei războinici sau frumuseți palide, cu ochi de migdală și buzele răsucite cărnos. Atelierul e asemenea unui sanctuar. Arta își are și zeii și canoanele ei, iar artistul e înainte de toate un om duhovnicesc. Nu vei întîlni nici o frivolitate, nici o perversiune în obiceiurile artiștilor indieni.

Lumina pătrunde din plin și luminează toate colțurile, unde stau rezemate suluri și cadre. La amiază, maestrul, Abanindranath Tagore, fratele poetului, își face vizite printre ucenici, trecînd din încăpere în încăpere și criticînd hazliu și bonom gafele sau greșelile și imitațiile elevilor. Fiecare lucrează însă singur, după cum îl mîină sufletul, după cum îi vorbește lumina.

Biblioteca e vestită în întreaga Indie și bibliotecarul, panditul Vidushekhar Shastri, e socotit unul dintre cei mai erudiți orientaliști ai timpului. A debutat cu studii vedice și avestice, apoi s-a dedicat budhismului, ajungînd bun cunoscător al limbii tibetane, iar acum în urmă, după anul petrecut de profesorul Sylvain Levi la Shatiniketan, a învățat chineza. Biblioteca se află într-o clădire al căreia al doilea cat cuprinde manuscrisele și cărțile tibetane cu cari lucrează Shastri. Un lama tibetan și cîțiva ucenici de obîrșie himalayană se află acolo întotdeauna, retraducînd textele budhiste în sanscrită. E o atmosferă încordată și totuși senină, de muncă aspră și fără crîspare, o atmosferă de templu și laborator.

De altfel, ceea ce e important pentru pedagogie și cultură din experiențele lui Tagore de la Shatiniketan — e faptul că acolo se lucrează tot atît de bine ca la orice alt colegiu, fără a indispune însă pe elevi. Mai mult, se lucrează și în știință pură, mai ales în orientalistică. Studenții pregătiți la Vishvabharati sînt prețuiți pretutindeni. Universitatea publică o foarte citită revistă modernă. Vishvabharati Quarterly, o serie nesfîrșită de cărți de ale lui Tagore, în original și traducere, și destule monografii științifice. Aproape în fiecare an vin savanți europeni ca să lucreze și să țină cursuri. Cîteodată se întîlnesc acolo cele mai recunoscute autorități orientalistice. Chiar unii dintre profesori sînt europeni și au locuințele lor speciale alături de parc.

Atmosfera de muncă, inițiativă și reformă din Shantiniketan se distinge și în afara colegiului. Întreg districtul e lucrat, în ceea ce privește agricultura, după modelul fermelor stabilite de Tagore. Sătenii au învățat și altceva de la „Poet“, în afara cîntecelor lui : au învățat să-și mărească producția și să lupte contra malariei.

Noaptea, parcul din Shantiniketan pare vrăjit, într-atît e de nefirească tăcerea și ireală frumusețea cărărilor printre boschete cu flori tari ca uleiurile, sub cocotieri brumați de lună. Închipuți-vă o noapte lunară, cu o lună fricoasă, hipnotizată, sugerînd fericirea rece a unui suflet în rai păgîn — și toate acele șuiere și foșnete și umbre cari disting o țară cu șerpi de una cu greieri. Toată lumea adoarme de vreme, căci aici deșteptările sînt înainte de zori, ceasurile prielnice meditației. Luminile se sting la nouă, și cel ce are de veghiat folosește o luminare albă, cu lumina înfiorată neîntrerupt de boare..

La Shantiniketan se săvîrșește cea mai fascinantă sărbătoare a Indiei, *Holi*, sărbătoarea primăverii, în luna Phalgun, între martie și aprilie. Tagore a știut să îmbine, fără nici o urmă de intenție pedagogică, prilejul primăverii cu bucuria omenească și să îmbete de lumină și de dans acest suflet omenesc pînă ce îl face pastă într-o mînă nevăzută. *Holi*, la Shantineketan, capătă tonalități de folclor, nebănuite, sărbătoarea se purifică și se înalță ca o ofrandă gratuită primăverii, dansul și serbările studenților evocă aceea justificare a binelui prin beatitudine, atît de proprie concepției lui Rabindranath Tagore.

Holi, pentru ei înseamnă în primul rînd o sărbătoare cu dansuri și cîntece și drame compuse de „Poet“, de *Robi-babu*, de *gurudev*. Cele patrumii de cîntece ale lui Tagore, de aici au pornit și o bună parte au fost compuse cu prilejul Sărbătorilor. Cu zile înainte se învață cîntecele, se repetă dramele. Dansul nou îl dănuiește întîi poetul, apoi un rînd de fete priecute. Toate pregătirile acestea nu au nimic ceremonios și didactic. Copiii învață ca să se bucure mai mult și mai plin de primăvară, ca să găsească un pretext nou de joacă. Festivitățile sînt pentru ei o bucurie mai mare decît toate bucuriile de toate zilele. Dansul și muzica sînt, înainte de toate, un joc al lor, pe care ei îl joacă întîi și cu mai multă pasiune.

Dimineata, „Poetul“ se coboară în parc din casa lui cu terasele spre soare-răsare. Acolo îl întîmpină cele dintîi ceremonii amuzante, cu pulbere roșie și siringi. Acolo, în parcul fără pereche inundat de esențe tari, încep cîntecele de lauda primăverii, cu Rabindranath în mijlocul copiilor, cu glasul lui

dominîndu-i. Vestmîntul alb e de-acum o purpură tinerească. Părul a prins din bătaia pulberii şuvițe însingerate. De fiecare mîină ține un copil și dansul începe în acea volbură de nori roșii, de cîntece și larmă. Parcul, verdele violent al primăverii, seninul prea albastru și prea apropiat — alcătuiesc un prodigios decor dansului. Cîteva sute de elevi și eleve dansează în cercuri mai mari sau mai mici, iar orchestrele colegiului — cu *vina* și *mridanga* și *damăru*, toate acele viori și tobe și tamtam — ritmează jocul, îl susțin, îl îndeamnă.

S-ar spune o nălucire sau un spectacol nefiresc, încîntarea aceasta nestăvilită, în care atîtea bucurii și atîtea dimensiuni se amestecă. Nu e numai o festivitate liberă a primăverii, dar nu e nici un festival artistic. Jocul cuprinde pe toți, dar nu amețește pe nimeni, căci înapoia cîntecului și ritmului se ghicește geniul poetului, seninătatea lui și bucuria nu se depășește niciodată ca să ajungă în salt pătimaș sau nedumerire inertă.

Ca printr-o năzuire se întrevește în sărbătorirea primăverii sărbătoarea celeilalte primăveri, a sufletului care prinde puteri și ogindiri noi, din incandescența cerului, din chemarea fluierului, din cuvintele poemului.

Ceas după ceas durează goana aceasta din parc, cu purpura hainelor prilej de jocuri și lumini. Parcă vîrsta s-ar șterge, căci profesorii sînt cuprinși de aceeași iresponsabilă spontaneitate, iar elevii sînt mai sprinteni, mai voioși în cele din urmă mai buni. Nu poți rămîne neschimbat după risipa aceasta de geniu, de lirie, de dans și de lumini. Nu poți păstra în suflet sgura dezamăgirilor sau întunecimi de destîn. Holii te străbate și te pătrunde ca o emoție nedefinită, care te destramă și te întărește, totuși. Tot ceea ce a rămas întuneric și nenoroc, desgust și descurajare în suflet se șterge sub dansul primăverii, sînt risipite de cîtece și de jocuri. O adevărată palingeneză, o prodigioasă virtute de a face din fiecare om un pheonix, căci fiecare renaște din el însuși, din ceea ce arde și purifică în minunea aceea purpurie a jocurilor.

De aceea, cînd se încheie drama — reprezentată acolo, în parc, cu adolescenți și adolescente, rămîi amețit de atîta descătușare a omenescului, de atîtea bucurii adunate ca într-un potir într-o singură zi și duse ție la buze de mîna lui Tagore. Parcă n-ar fi fost o simplă dramă, scrisă de un poet al secolului, ci un mister cu revelații înspăimîntător de simple, cu o singură poruncă și o singură morală : că numai bucuria — plină, maximă, plurală — justifică și precizează binele. Și o singură datorie : aceea de a fi fericit...

— ...Și atunci datoria se înțelege și se simte fără nici o împotrivire, de-a dreptul în suflete. Datoria față de tine însuși, egoistă în aparențe, dar emoționant de altruistă în realitate. Căci cu cât te vei adânci și te vei lăsa în farmecul acela al meditației, al contemplației — exercițiu atât de concret la noi în India, atât de inedit și dificil d-voastră europenilor, cu atât sufletul va descoperi și va încălzi în el dragostea către lume, către toată creația aceasta care nu e altceva decât alte membre și alte suflete ale noastre. M-ai întrebat ce mi-amintesc eu din București și dacă îmi mai amintesc ceva. Eu nu am amintiri, eu am numai bucurii și dureri și visuri și mai știu eu ce, dar nu amintiri. Și de ce nu ? Pentru că mă împotrivesc din toată făptura mea morții, celor cari au fost cîndva vii și libere iar acum sînt încheiate și cusute pe pînza istoriei și de unde nu le mai scoate nimeni decât sub pedeapsa sacrilegiului. E în sufletul meu o groază de stagnare, de moarte, de sistem care e numai sistem. Și, iartă-mă, eu nu sînt filosof ca prietenul meu Surendranath,¹ dar memoria, aducerea aminte la răstimpuri și parcă detașat de ceea ce-ai fost tu atunci, e moarte. Așa... Mă întrebai de București. Ei, bine, ați fost atât de buni cu mine, ați fost atât de calmi și de „imediați“ față de operele mele, iar bietul Rege Ferdinand și cu Regina Maria mi-au făcut cinstea să mă invite la Palat și masa a fost atât de familiară, ca aici în Orient unde Poetul era mîngîietorul și sfetnicul Regelui... Eu aduc din România, ca de altfel din întreaga Europă, o bucurie... Ei, ai văzut D-ta licuricii noastre, vara, aici în Bengal ? Atîrnă ciorchini de safire pe pomi, zboară scînteii și se opresc pe mîini, pe umeri. Și ce bucurie te cuprinde cînd norocul îți dăruiește nestematele acestea vii, mici filoane de lumină, lampioane înaripate. Și te întrebi : de ce-mi dă Dumnezeu atîta bucurie, mie, netrebnicul ? ! De ce mă copleșește cu extazul minunilor sale pe care eu nu le înțeleg și, orb, nu le văd ? Începi să te rogi din bucurie și să plîngi din neștire. Atîta viață, atîta dor, atîta dans și atîtea imnuri în jurul nostru. Înțelegi D-ta ? Poate că nu înțelegi.

Mă întrebai aseară : „Ce ne poate învăța India, pe noi, Occidentalii ?“ Ți-am răspuns eu, dar nu prea voiam să-ți răspund. Prietenul meu Surendranath, care ți-e profesor și mare

¹ Este vorba de profesorul Surendranath Dasgupta, cel mai bun istoric al filosofiei indiene și unul dintre cei mai profunzi gînditori pe cari îi are Asia.

filosof al Bengalului, te-ar fi lămurit mai bine. De ce m-ai întrebat pe mine ? Și, mai ales, de ce m-ai întrebat cînd era de față un filosof ? Prietene, eu nu sînt decît un poet dar un poet indian. Eu nu-ți pot da sistem, nici explicații. Dar eu nu-ți pot spune un lucru pe care filosofii nu ți-l vor putea spune : cum să trăiești și cum să te împotrivești morții, secătuirii dogmatismului, definitivatului, rigidității spiritului. Toate acestea sînt alte aspecte ale morții, ale celei mai curențe morți : moartea inteligenței și a vieții interioare. Și asta, India poate învăța Occidentul D-voastră superb și mortuar. India poate descoperi Europei nu un adevăr, ci o cale, și calea aceasta o batem noi aici în India, de patru mii de ani. India poate învăța că viața spirituală (ah ! cît de fad și de trădător e cuvîntul acesta ! dar D-ta înțelege ce voim să spunem noi, indienii, prin viața spirituală) e bucurie, e voluptate și dans, cîteodată tumultoasă și sălbatecă, asemenea ploilor Bengalului, altădată calmă și elevată, asemenea culmilor himalayene. Viața spirituală e inocentă și e libertate, e dramă și extaz. Ah, cuvinte, cuvinte... Dar încearcă să vezi cît de mult facem noi din aceste cuvinte. Dansul nostru nu e estetic, poate nu e nici frumos, cine știe, dar i-ai simțit. D-ta ritmul, i-ai prins D-ta fiorul de armonie cosmică pe care îl imită extatic dansatorul într-o mișcare a cărei taină e pecetluită, dar al cărui efect în viața noastră e copleșitor ? Astfel este și viața noastră spirituală. Noi spunem mereu : să realizăm cutare și cutare idei, să realizăm cutare sau cutare stare sufletească. Văd că ați prins și D-voastră cuvîntul, dar atît. Pentru că, Dumnezeu, cum se poate oare realiza o viață interioară în frămîntările D-stră filosofice și în orașele D-voastră industriale, mecanizate și automate ? Cel mult dacă puteți scrie cărți, ține conferințe și deschide noi universități. Creștinismul unui Sf. Francisc sau Neuman nu mai pulsează viu în viața Europei. Cel mult dacă e o nostalgie la o anumită clasă de oameni, cu intenții bune, dar cu realizări inexistente. Bagă bine de seamă : India se uită numai la realizări, la viață, la gradul de împlinire spirituală și de fericire mintală pe care îl ating oamenii cari se pretind adepții unei dogme. Dogmele nu interesează, sau interesează numai pe „specialiști“, o categorie de oameni pe care, din nefericire, ne-ați dat-o nouă prin educația D-stră universitară. Ne-ați silit să studiem după tipicul D-stră european, să ne umplem capul cu istoria Angliei, care ne umilește, și cu fel de fel de științe inutile, dacă nu primejdioase, cînd nu sînt studiate de dragul lor, ci prin poruncă. Și ne-ați silit să facem toate acestea, căci altfel un student indian moare de foame....

Eu nu spun că India e o țară perfectă, aeriană și virtuoasă. India e un continent nenorocit, păcătos, mixt, bătut de istorie și nerecunoscut de istorici, un continent care mă dezgustă (și de aceea plec eu atîta în Europa), dar de care mi-e milă de gloria ei și de geniul ei care se transmite viu, continuu, prin tradiție și prin opere, de atîtea mii de ani. D-ta te-ai putea convinge, în acești ani petrecuți în India, cît de organică și de autentică este educația indiană. Eu însumi am încercat, la Șantiniketan, să realizez altceva, mai concret și mai binecuvîntat. Să integrez educația școlară în marea datorie a omului : cunoașterea de sine și iubirea naturii. Aceste două instincte, cari pentru mine sînt marile datorii ale unei vieți pline, sînt cu totul ignorate în educația europeană. D-v, începeți să cunoașteți natura numai după ce ați ucis-o, ați împachetat-o, în muzee, și ați sterilizat-o în eprubete. Cît despre cunoașterea de sine, D-ta mi-ai spus de atîtea ori ceea ce și eu mă convinsesem cu mulți ani înainte : că procesul acesta de ordin mistic, e complet viciat ca sens și alterat ca substanță în Europa. Și încă D-ta îmi vorbeai despre elită. Dar euorpenii ignoranți, lucrătorii din uzine și muncitorii pămîntului ? Care e contactul lor intim, efectiv și continuu cu sufletul, cu valorile sufletești, cu fericirea meditației ? D-ta ai văzut însă ce universală e viața meditativă printre indieni. Ai văzut hamali citind noaptea la lumina felinarelor, în Calcutta, povestea Ramayanei. Cititul nu e frivol și exterior, cum e de obicei în Europa, printre cei de rînd. Lectura unei cărți sfinte — și ele sînt puține în India, de aceea fiecare nu le cunoaște decît pe ele, dar le cunoaște bine, aproape pe de rost — e un exercițiu de punere în scenă și de dramă care se realizează în sufletul cititorului, în activitatea lui fantastică (dacă vrei D-ta să păstrezi acest termen filosofic). Cititorul e hipnotizat de epica și drama religioasă la care asistă, bagă bine de seamă, și de care e emoționat, superumanizat și ameliorat spiritualicește după fiecare nouă lectură...

Remarca D-tale asupra inexistenței idolatriei în India (nu risc să mă declar asupra triburilor totemice) a fost atît de justă, încît m-a făcut să-ți împărtășesc anumite păreri pe cari le-am expus și în romanul meu mai vechi, *Gora*, dar pe care nu le-am limpezit încă îndeajuns. Ai dreptate, nu sînt idolatri în India, dar sînt legiune în Europa. Nu sînt idolatri aici pentru motivul că nici un credincios nu se roagă la imaginea zeului, ci ia această imagine, o meditează pînă ce a asimilat-o interior, și îi oferă apoi ofrandele, sau practică ritualul necesar. Zeul e numai vehiculul imaginii interioare, care e *însuflețită și dramatizată* de către credincios. Iarăși procesul de interiorizare, de activitate

fantastică, pe care ți-l amintisem vorbindu-ți despre Ramayana. Dar ce-ți spun eu D-tale lucruri pe cari le știi? Mă bucur mult că le știi, deși nu învățătura ți le-a relevat, ci privilegiul de a trăi, gândi și simți printre bengalezi. Noi, bengalezii, sîntem mediteranienii Indiei; sentimentali pînă la exces, ascuțiți în dialectică și adînciți în viața mistică, dar neorganizați și, mai cu seamă, fără spirit de solidaritate.

Dar Bengalul reprezintă astăzi ceea ce e mai viu, mai prețios și mai original din viața spirituală a Indiei.

...Oh! Europa, cu uzinele ei, cu Molohul civilizației ei. Fiecare dintre voi, europenii, sînteți o uzină. Iată, e aici la Shantiniketan, un tînăr german care studiază sanskrita și traduce gramatica lui Panini. Ei bine, e o industrie. Primăvara n-are pentru el virtutea aceea intoxicantă, nebunia aceea de joc, voluptate și creație — așa cum știi prea bine că e primăvara bengaleză. Dar poate nu știi nici D-ta. Nu te supăra. Îmi sînteți toți dragi, copii cari munciți cu o îndîrjire și o putere înmărmuritoare. Dar de ce sînteți încruntați? De ce aveți calviții și frunți încremenite? Vezi, prietene, munca voastră parcă ar fi un blestem. Munca noastră e bucurie, e libertate, e joc, adică creație. Aceasta aș vrea să înveți de la noi: că munca e cel mai exact sentiment al omului, căci e asemenea unui dans uriaș, în care prinzi cu fiecare mîna două fete frumoase și joci ca să slăvești viața, pe Dumnezeu, pe tine însuși și propria-ți iubire. Aceasta nu se știe, încă, în Europa. Acolo munca înțeleștează și doare. Eu sînt bătrîn, am șaptezeci de ani. Dorm trei, patru ceasuri. Mă deștept înainte de zori și mă duc pe terasă. Acolo, în așteptarea dimineții, meditez, meditez, mă rog, cînt. Și apoi începe lucrul. Am scris și eu, aproape două sute de cărți. Dar fiecare linie a fost o desfătare. Căci păcatul cel mai mare este să te împotrivești bucuriei, vieții care ți-a dat-o Dumnezeu, sufletului tău. Am scris patru mii de cîntece, și am născocit atîtea dansuri. Unul l-ai văzut aici și am auzit că te-ai apucat acum să înveți și cîntece. Numai bagă bine de seamă să nu afle profesorii tăi de acasă. Îi știu bine cum sînt, căci astfel e întreaga voastră știință și filosofie. Voi credeți că adevărul e întotdeauna solemn, că bucuria e frivolă, iar dansul și cîntecul inconsistente cu o educație științifică. Erori puritanice, vii, chiar după ce puritanismul a dispărut. Pentru mine, toate aspectele acestea se integrează unul în altul, căci fiecare exprimă ritmul și bucuria vieții, zeița care cîntă și plînge în fiecare boabă de rouă, cu fiecare fir de iarbă, în fiecare gînd și faptă de-a noastră. Aceasta poate învăța India omenirea

voastră : că datoria primă și ultimă e împlinirea de sine, iar aceasta e bucurie, e dans și e extaz.

Dar nu mă mai întreba altele. Se înserează și mai am atîția prieteni. Mai vino mîine. Iar într-o zi am să-ți dau și un interviu pentru cititorii tăi. Dar eu nu prea dau interviuri, pentru că nu sînt de felul meu un filosof și la întrebări grele trebuie să răspund pe îndelete. Dar să-ți spun eu ce să faci. Trimite-mi cu o zi mai înainte întrebările pe o hîrtie, iar eu mă voi gîndi și cînd vii D-ta, o să le discutăm. Are să fie și Suren, căci el se pricepe la filosofie. Dar spune-mi, nu-i minunată seara aceasta aici ? Nu e o seară cum nu se poate întîlni în admirabila Europă ? E o liniște și o pace contemplativă și parcă arde undeva flacăra mistică a Mamei Indii. Nu o simți ? De aceea mă întorc eu în India, deși acum aproape o urăsc, robită cum e spiritului politic. Vezi D-ta, nu trebuie să judeci India așa cum o găsești în acest an. E o criză prin care trece țara mea. Și cea mai mare înfrîngere n-ar fi recăderea în robia politică, ci pierderea marilor ei însușiri spirituale, cari acum, provizoriu, nu-și mai au supremația lor milenară. Da, urăsc India unde au început a străbate patimile și întunerecul — dar o regăsesc de cîte ori mă întorc, cu o nestăvilită bucurie. Căci, vezi D-ta, numai aici parcă aş putea crea în voie, așa cum curg apele, așa cum cresc plantele. Și numai prin India, prin conștiința mea indiană, pe care o adîncesc și o cercetez de șaizeci de ani, pot găsi eu Unitatea, Omul, Viața, pe Dumnezeu. Și cînd dragostea de oameni mă îneacă, plec în lume. Așa e ; între două dragosti...

Shantiniketan, martie 1930

VORBEȘTE SRIMATI DEVI...

În India, orice femeie e Devi, o zeiță. Cînd te adresezi unei doamne sau domnișoare — de orice rang, de orice vîrstă — nu pomeniști numele de familie, ci adaugi Devi după numele ei propriu. O domnișoară Indira Sen, ajunge astfel Indira Devi ; unei doamne Kamala Chatterjî, îi spui Kamala Devi.

Amănuntul acesta e semnificativ. India nu vede în femeie nici fecioara, nici amanta. India vede numai zeița, numai jertfa creatoare, mama. Orice altă virtute feminină pălește alături de aceasta din urmă. Orice femeie e adorată întrucît este sau va fi o mamă. De aceea, cînd cunoști prea bine o femeie ca să o

mai poți numi Devi, o numești mamă. Chiar dacă ea e numai o fată de țară sau o adolescentă de colegiu.

Despre femeia asiatică, îndeosebi cea indiană, s-au spus și scris o sumă de stupidități. Pitorești și verosimile, ele au fost acceptate pentru că flatează fie imaginația, fie prejudecățile noastre de occidentali civilizați. Ascultați acum și ce spune o indiană. Transcriu fragmente din cele auzite de mult, într-o seară de februarie, pe o terasă în Bhowanipur.

— De obicei, surorile noastre din Europa și America ne plîng de milă. Socot că femeile indiene sînt asuprite în hare-muri, sînt lipsite de orice 'distracție și libertate și tinjesc o desrobire. E adevărat că sînt și astfel de cazuri, dar ele nu aparțin societății hinduse. De fapt, femeile europene văd în viața noastră o existență fără romănță, fără aventură și fără neprevăzut. De aici concluzia că sîntem nefericite, mîhnite și siluite în viața pe care o duc ele, acolo, cu libertatea instinc-telor și confuzia socială. În primul rînd, pe noi ne interesează libertatea. Ea e o iluzie, de care mai curînd sau mai tîrziu fie-care se va lepăda. Viața noastră e determinată de ursită, de Karma și orice evadare nu face decît să strîngă și mai aproape lanțul destinului. Apoi, nouă nu ni se pare romanța indispen-sabilă fericirii. Pentru noi fericirea nu e capriciu, deci nu e ceas pasager și iresponsabil, simplă infatuație pasională sau sentimentală. Noi numin asemenea patimi *moha*, dar aceasta nu e fericirea. Nu știu cît vei putea înțelege d-ta, dar pentru o indiană fericirea nu se află niciodată în inițiativă, ci în insti-tuție, adică în predarea ei completă unui ideal vechi de atîtea mii de ani, idealul familiei, al educației fiilor. Nu există beati-tudine și liberare finală decît întrucît renunțăm la capriciile pasionale, efemere, simple tulburări, — și căutăm perfecți-unea mamelor noastre.

De altfel, noi nu sîntem singure : avîm cu noi experiența a multor mii de ani, de castitate, mîndrie maternă, demni-tate și eroism. În orice ritual religios, noi comunicăm cu ima-ginea închipuită a străbunelor noastre. Nu ne despărțim nici-odată de mame...

Surorile noastre din Europa spun că avem o viață mono-tonă și că sîntem sclave. Acum, d-ta ai avut destul timp să te convingi că de scalvie nici nu poate fi vorba. Soția e stăpîna casei în cazul cînd nu trăiește mama soțului. Ea păstrează banii, ea face cumpărăturile, ea conduce tot. Dacă nu vezi femei pe stradă, asta nu înseamnă că nu pot ieși, ci că nu vor să iasă, nu le interesează strada, n-au timp de pierdut. Te-ai convins că o casă indiană e mult deosebită de alte case. Mai întii, orice

casă din India cuprinde între zece și treizeci de membri. Apoi responsabilitatea și bunul mers al gospodăriei se află în voia soției. Știi că cel mai mare bine pe care îl poți face unei indiene, e să-i ceri să te servească : să-ți dea de mâncare, să-ți coasă ceva, să-ți fiarbă laptele, să-ți curețe odaia. Noi nu avem aristocrația lenii. Sîntem fericite cînd putem spăla și dereteca o casă întreagă. **Seva**, slujirea, e idealul oricărei indiene. Dar, repet, nouă ne place să facem lucrul acesta, nu ni se poruncește. Avem atîți servitori : dacă nu ne-ar place să muncim, am putea trîndăvi și casa ar fi curată.

Pe noi ne entuziasmează viața surorilor noastre din Europa numai la cinematograf. De aceea vezi cît de populate sînt cinematografele de cartiere cu femei indiene. Socotesc că o femeie europeană are un haz nespus, pentru că face lucruri de bărbat. Noi ne amuzăm în casă, imitînd bărbații și maimuțărindu-le aerul de superioritate. Dar de cînd s-au introdus cinematografele de cartier, ne amuzăm mai bine privind actrițele albe.

Cîteodată ne sufocăm de rîs, dar se întîmplă să rîdem cînd pe ecran e o tragedie și atunci bărbații noștri ne mustră. E admirabil să fii europeană, dar cum rezistă ele unui comic atît de prelungit ? Noi am muri de plictiseală. Ele văd atîți de mulți oameni, încît nu mai au timp să gîndească asupra lor, să învețe sau să se ferească de ei. Au o viață foarte monotonă. Odată am mers cu mai multe familii indiene la o garden-party și am ascultat jazz. Ei, bine, n-am auzit în viața mea ceva mai monoton și mai sgomotos ca această muzică. Aud, totuși, că jazzul exaltă femeile albe. Ciudat.

...Știi ce pitorească viață duce o soție indiană. Ce plină, mai ales. Noi ne vedem puțin soții, dar tot ce facem, facem cu gîndul la ei. De aceea ne auzi tot timpul cîntînd. Nu ne obosim niciodată soțul cu prezența noastră, dar îl lăsăm să ne caute. Vezi că noi nu ne mărităm din dragoste, ci iubim după ce ne-am măritat. Îl iubim, pentru că el e soțul ursit. De altfel, orice om știe că sînt trei acte capitale în viața lui, în cari nu poți interveni ; nașterea, căsătoria și moartea. Ne naștem, ne căsătorim și murim conform Karmei. De aceea, soțul nostru e al nostru cu adevărat, de mii de ani, prin atîtea transmigrări. Noi nu facem experiențe cu acest fapt esențial. De aceea există atît de puține căsătorii nefericite în India și nu există aproape deloc divorțuri.

...Fiecare femeie indiană tinjește să imite una din eroinele **Mahabharatei** sau **Ramayanei**. Fiecare vrea, să ajungă o zeiță.

Cu asemenea înălțimi în față, ce-am face noi din libertatea capricioasă a surorilor noastre din Europa ? Am risipi-o ca pe niște petale de lotus pe fluviu, dar am rămîne tot la altarul de pe mal. Căci, vezi d-ta, nu există fericire trecătoare, nu există beatitudine decît în veșnicie. Restul e cinematograf și jazz...

DURGA, ZEÎȚA ORGIILOR...

...Zeîța locuiește în munții Vindhya și de desfătările ei cu carne, vin și sînge am aflat prin acel pasagiu din *Mahabharata*, unde Durga, zeîța fecioară, ucisese pe Mahesha, balaurul spaimei. Durga, zee cu trup negru, asemenea albastrului întunecat al ui Krishna : cu podoabe de păun în jurul frunții și cu zîmbetul lung, mesager al orgiilor tantrice. Am istovit săptămîni de muncă grea, urmărindu-i creșterea și izbînda de-a lungul efuziunilor sincretiste, în Bengalul evului mediu. Povestea ei o cunosc și o spun, cu entuziasm devoțional, acei erudiți *pandit*, cari s-au deprins să nu se piardă în oceanul manuscrisurilor. Soră a lui Krishna, apoi soție a lui Shiva, la început fecioară crudă, mai tîrziu numită Uma, identificată cu ce are India mai scump — Vedele și Brahman — iar fecioria înlocuită prin porniri orgiastice, și toate acele nume, legende, episoade sîngeroase, sălbatice... Cine poate pătrunde și stăpîni povestea ei obscură și sacră, în afara credincioșilor învățați, care o adoră cu sînge și fiori ?...

...Octombrie. Au fost furtuni în Golf : vasele companiilor din Java și Hongkong vin întîrziate pe fluviu ; ploi lungi, ca în toiul monsoonului ; — și deodată, seninul tropiceii, cu mi-reasmă zăcută de junglă. Briză proaspătă, răscolitoare a cutreierat orașul murdar în preajma Pujei.

A fost o săptămînă bogată, cu *samkirtan* — acele coruri mistice, monotone, jeluitoare sau ațîțătoare, lăudînd numele lui Krishna sfîrșite în plîns și pierdere de sine ; cu vizite la case boierești, în cari bengalezi bine crescuți îți aduc scaun să-ți scoți pantofii și, în ciorapi, să te poți apropia de imaginea Durei, grea de juvaeruri și îmbătătată de ofrande vegetale. Săptămîna în care, european jinduit, te poți desfăta cu *singara* fierbinți, pipărate sau cu *dud-pede* dulci și. *rasa-gula*, acele incomparabile gogoși minuscule din orez pisat și miere. Și

iarăși ceaiul cu lapte, pe care fecioara casei ți-l oferă nesfioasă, știind că ești ucenic la cutare glorie a Bengalului — și te în-deamnă cu *mango* sau piersici roșii, și te întreabă cuviincios dacă te-ai deprins să citești bengali, și se lasă descusută cu întrebări la cari numai o Kumari ce-a umblat în școli engleze poate răspunde. Dacă ești norocos, fata își aduce prietene — muiate în mătase — cari șovăiesc pe scaune, și se adună toate pe un divan din colț, și sporovăiesc în *chaliṭphashya*. În timpul acesta, tatăl îți arată manuscrisele sanscrite — pe cari le descifrezi cu degetul — iar vreun unchi bogat insinuează subiecte politice. Sînt toți întineriți, îmbătați de Puja, sărbătoarea Durgei.

...În acea noapte de octombrie, „mama“ mi-a așternut saltea grea și șaluri proaspete pe terasă. „Mama“ — nu e numai o expresie de respect ; e singurul cuvînt ce se potrivește dragostei și bunătății pe care soția învățătorului indian o arată — așa cum se cuvine prin Scripturi — ucenicilor. Aceștia, tineri nepricepuți și sîrguitori, locuiesc în casa maestrului sau în grădina lui. Nu plătesc, ci ajută rosturile gospodăriei. În schimb, guru le destăinuie tainele gramaticii, retoricii și metafizicii, iar „mama“ le poartă de grijă și le țese vestmintele albe.

Se doarme bine pe terasă și cum stai lungit între șaluri nu vezi decît albul moscheii îndepărtate, umbra unui balcon vecin și perechea de palmieri svelți, nelipsită.

Cîndva, ostenit să tot prigonesc amintirile, voi cînta și eu „Laudele“ așternuturilor mele pentru că, după metafizică, ceea ce are India mai specific, e așternutul. N-am uitat nici histeria jackalilor, nici incertitudinea sunetelor din junglă — acea inviere fantastică, inimaginabilă a spiritului vegetației, care zîmbește și se amuză, infirmînd superstiția statică. Dar pentru un creier căutător de nuanțe — minime, groțesti, pasagere spasmul frunzișului din vîrfurile palmierilor gemeni e o comoară. Te obișnuiești cu el anevoie. La început te deșteaptă din somn și se oprește îndată ce ai deschis ochii. E capricios : nu-l animă decît somnul celui de pe terasă ; nu-l pironeste decît ochii fugărind coșmarul. E imperceptibil, de aceea te asurzește, dilatat în pseudodelirul veghii. E monoton, de aceea nu-i poți surprinde niciodată ritmul. Cîteodată, asemenea țipătului păsării rănite, stins de apele cu albie alburie. E o manifestare izolată care te stingherește și te farmecă, deși îți tulbură somnul și te covîrșește cu doruri.

Cum ai putea dormi ? Cine cunoaște ceasul cînd gitanii ostenesc cîntecul dragostei lui Krishna și Radha și jocul ero-

ului cu fecioarele din Vrindavanam ? Orga și viorile (vina) și ersaj și mridanga cu sunet de tobă lungă, și melopeea, „Rama vanasya“... — le-ar putea uita, ca să doarmă somn lung ?...

Zorii te trezesc cu prevestiri de guturai, biet european cu prea multe șaluri. Mai rămîne un ceas. Înainte de șase dimineața ești în curte, pe jumătate gol, și te îmbăiezi scoțînd apa dintr-un bazin de piatră, îngust ca un coșciug. Tot cartierul e o scaldătoare și fiecare cișmea din stradă — izvor pentru cetele sărmene. Ceaiul, și iarăși gălăgia fetelor, și rugăciunile ortodocșilor și, pentru că e Puja, joc, joc, și risete, pretutindeni, alături de ofrande.

În templul din Kalighat — vestit în toată India, cel mai prețuit altar al Durgei — am un prieten chiar în clanul de brahmani care stăpînește și se îmbogățește din veniturile templului. El mă călăuzește prin miile de pelerini, unii veniți din Orissa-femeile sînt negre, pietroase, căutătoare —, alții de pe fruntariile Nepalului, alții din Assam. Mă îmbrîncesc șiruri dese de credincioși și sărmani, așteptînd ca zilele să-și ofere „puja“ pe o foaie lată. Altarul lui Shivu, cu puțul sacru (în care un ochi pătrunzător zărește *lingam*-ul Zeului), te întîmpină, asaltat de femei. Soțiile vin și revarsă apa din Gange, murmurînd *mantras*, și-și adoră cu o neînchipuită devoție Zeul dăruitor de rod al pîntecului. Mi se îngăduie să privesc pe deasupra altarului, și deosebesc femei din aristocrația Calcuttei, în vestminte grele, mătăsoase, alături de sātence din Oudh, alături de bătrîne cucernice și fecioare desculțe, despletite. Recunosc chipuri și-mi amintesc nume întîlnite la festivaluri artistice. Din capul scării cu brahmanul tînăr lîngă mine, privesc șirurile soțiilor cărora Shiva le-a împlinit ruga și înțeleg rostul cactusului vecin, încărcat cu inele de fier, ofrande.

Viermuiala din ulițele ce duc spre templul principal urlă aceeași chemare : Duurga !... Duurga !... Oamenii așteaptă în soare, cu ofrandele de flori și grăsimi — și oamenii vin, vin, și ofrandele se adună, terciuite, la picioarele Zeei, pe care nu o pot vedea, în întunericul templului asediat. Nu-mi pot face drum nici încai pînă la zid. Ocolesc și ajung în fața porticului unde se jertfesc țapii. Două mii pe zi, pentru că e Puja. Și aici se înghesuiesc spectatori și credincioși. Sînt singurul alb, dar sînt cu un brahman din Kalighat. Țapi, țapi, și călăul activează cu o prodigioasă dexteritate, și sîngele improască pretutindeni. Capetele, membrele sînt adunate de slujitori îndemînatici. Calzi, țapii înjunghiați sînt trecuți din mină în mină,

jupuiți, despicați, goliți de măruntaie, îmbucățiți. Ceea ce urmează, nu văd dar fumul se pdartă peste mulțimi. Nu poți rămîne mult ; animalele hipnotizate de panică și de aburii singelui se lasă moi în mîna călăului antrenat. Aburii te irită, te excită, deșteaptă nervii nebănuiți. Soarele arde, și oamenii te îmbrîncesc, și toți strigă : *Duurga !... Duurga !...*

Mă îndrept spre fluviu, căci nici un hindus nu-și sfîrșește ofranda fără îmbăiere în Gangele sfînt — de o murdărie fără seamăn, cu ape grase și putrede. Fiecare dughiană din uliță e și un altar : Gabesh, Lakshmi, Krishna, Shiva. Se vînd idoli și imagini roșii : Durga. Te asaltează cerșetorii schingiuiți, leproși nevindecați, brahmani excroci, yoghini și fachiri de bilci cu plete de *sadhu*, prăfuite în cenușă. Vezi, pe marginea drumului, farseuri cu capul îngropat și tovarășul adunînd banii de aramă ai femeilor din Oudh. Sau falși fachiri tăifăsuind pe plăci cu piroane și cuie, sau vaci cu picioare la ceafă și tot felul de exhibiții grotești, odioase, repugnante, pe cari pelerinii le admiră și femeile le ajută cu părăluțe de aramă.

La început, spectacolul te amuză — mai ales dacă înțelegi că e un spectacol de hinduism degenerat, hinduismul care a produs sacrificii umane către aceeași droga și prostituția orgiastică pe care numai puțini o cunosc, dar nimeni nu o poate desvălui. Mai apoi, oboseala se îmbină cu desgustul, un soi de furie desperată împotriva acestei mixturi de devotație și barbarie. Singura mîngîiere e seninătatea femeilor de elită, cari își împlinesc datoriile detașate de îmbulzeală, de patimi, de sînge, de urlete. Mă refugiez pe alee, care duce, de-a lungul fluviului, spre *ghat*, unde se ard cadavrele. O mamă așteaptă teancul de vreascuri peste copilul mort, înfășurat într-o rufă murdară. Un alt „mormînt“ abia a înghițit trupul unui bine cunoscut negustor din Shambazar. Cineva, din familie, răscolește tăciunii și descoperă oase pe jumătate albe. Se adună vreascuri, lemne. Trebuie să dispară pînă și cea mai mică urmă. Cînd cenușa nu mai dogorăște, cîte un corb se așează pe praful care poartă, încă, mirosul cărnii fripte. Desperat ciugulește lemnul — dar nimic, nimic nu găsește, căci trupul e de-acum în cerul Durgei.

În fața *ghat*-ului, o grădină cu arbuști parfumați de chiparoși. Mă așteptau atîți prieteni. Și fiecare îmi spune că... Dar de ce să le înșir aici spusele ? În India, sublimul e împletit cu atrocități, cu scîrbă, cu superstiții. De aceea fascinează și nu irită.

Calcuta, 3 decembrie 1929

DE VORBĂ CU UN NAȚIONALIST INDIAN

În ziua de 22 aprilie 1930 mi s-a întâmplat un fapt pe care îl povestesc aici nu pentru că e unicul și cel mai crud din istoria revoluției civile indiene, ci pur și simplu pentru că mi s-a întâmplat mie. Din auzite, din gazete și din cărți, cunosc și eu, ca și oricare dintre dumneavoastră, zeci de alte fapte mai crunte și mai grave. Iată : mă aflu în bine garnisita librărie sanskrită din College Square N. 4, aproape de Universitate. În fața unui parc cu lac și palmieri, așa cum sint cel puțin două duzini în Calcutta. Eram fericit pentru că răsfoiam cărți scumpe și pentru că eram orgolios ca oricare alb care studiază filosofia indiană cu speranța că va ajunge într-o zi un înțelept.

Ignorasem mulțimea pe care o întâlнисem masată în parc și pe străzi. O reuniune politică. Se vor ține aceleași discursuri și vor pleca noi cordoane de studenți și studente ca să boicoteze mărfurile englezești. Ne aflu în toiul dezobedienței civile ; nimic nu era nou pentru mine. Văzusem atâtea arestări și, fiind alb, întâlнисem de atâtea ori priviri cari doar că nu mă scuipau, ale prietenilor mei bengalezi. Foarte bine, mi-am spus eu — și m-am grăbit spre librărie. 29 aprilie, vă rog să nu uitați ; lună dezolantă, fierbinte și vacuă. Omul nu gîndește pe stradă. Nu gîndește decît izolat sub conul rece al ventilatorului. Afară e un pustiu exasperant, de sunete și clacsoane, un deșert în care nu simți pe nimeni, deși te izbesc din toate părțile oameni vii. Odată ce ți-ai pus casca de plută pe cap și ai coborît scările — nu mai știi nimic altceva decît numărul tramvaiului pe care trebuie să-l iei și numele stației la care vei coborî. Din Bhowanipore unde locuiam eu, pînă în College Square — o jumătate din oraș, aproape un ceas de tramvai, cu schimbări și așteptări. Vag, îmi amintesc că sînt cine sînt și mintea nu e capabilă de un efort mai violent decît o amintire. De la un timp, nici amintirea — ci numai oboseala nesimțită a trupului, deliciile repausului și bestia bine crescută, cu casă și cu ochelarii negri, înaintînd inertă într-o pondere fierbinte.

Prelungeam vizita în librărie, din ce în ce mai încîntat de inteligența și știința mea. Cînd sgomotele din parc se gîtuiră și se urîră nedomestic, ropote se coborîră din susul străzii, apoi strigăte și urlete ; o învălmășeală, lumea împinșă afară din parc, o șarjă cu *lathi* (acele bastoane lungi și sinistre ale poliției indiene), alte țipete, alte învălmășeli. Totul se petrecuse cu o spontaneitate de coșmar. De abia avusei timpul să așez cărțile în raft și să alerg spre ușă. De acolo am putut vedea

poliția călăreață (glorioasa *the mounfed police*) împingînd manifestația studentească și cetățenească pe străzile lăuntrice. Cordoanele de studenți bengaleze rupte cu caii, bastoanele lovind prodigios în dreapta și în stînga, în oricine și oricum. Capete sparte și membre rupte — acestea se văd peste tot. Dar ceea ce se vede numai în India Britanică : copii călcați sub cai, copii singerați de copite și de bastoane.

Primii răniți au fost aduși chiar în librărie. Și ei au fost numai copii. Unii din ei nu știau nici să scrie. Veniseră la manifestație cu stelute de foiță tricoloră, veniseră fără voie, ca să strige numai *Bande mataram !* sau fuseseră aduși ca un scut de către manifestați. Socoteau că nu se va șarja cu poliția călăreață și împotriva copiilor.

Cîțiva din ei leșinați. Unul avea ochiul scos, atîrnînd ca un ou crud însîngerat ; pe gît o zăbală de sînge cu praf. Altul țipa fără sunete ; un sunet pe care îl vezi din gură, pe care îl aștepti să izbucnească și nu izbutește — pentru că se schimbă într-un horcăit de leșin. Cei mai mulți aveau capetele sparte de bastoane și plîngeau înăbușiți, așa cum plîng copiii orientali cînd nu știu ce-i doare. Alții...

Librăria se umpluse toată de sînge, de jale și de apă. Un spital în miniatură, așa cum trebuie să fie casa oricărui indian, după spusa unui swarajist. Mă uitam și eu poate umilit de culoarea miinilor mele, înfuriat și neputincios, neștiind dacă trebuie să plec, sau să-i mîngîi, sau să înjur pe englezi. Un tînăr student în *dhoti* de *Khaddar* se apropie de mine provocator :

- D-stră nu sînteți englez ?
- Nu mulțumesc lui Dumnezeu.
- Vă amuză ?

N-aveam chef de discuție. Dar necunoscutul continuă, parcă ar fi simțit urgența insultei rasei albe actualizată în primul alb întîlnit în cale.

— Și totuși e inutil ce au făcut. Pot face și mai mult. Ne pot pune pe toți în temniță. Dar suntem cîteva sute de milioane. N-au locuri nici pentru a mia parte dintre noi. Întreaga administrație britanică va sări în aer dacă va întemnița o jumătate de milion de voluntari... Dar mamele noastre, femeile noastre ? Știți ce-au făcut în Amristar în 1919 ? Le-au violat cu bastoanele. Da, puteți citi Raportul Congresului. Știți d-stră și fără să citiți Raportul. Duceți-vă la sate, și aflați cum procedează poliția. Dar ce-au putut face pînă acum ? Se pot lupta cu copiii ? E absurd ce fac ei, dar i-a cuprins panica, asta e : acționează cu spaima celui care știe că joacă ultima carte...

Sărmanii creștini ! Și d-stră sînteți creștin, fără îndoială. Cum scuzați crimele astea ?

— Nu le scuza nimeni, răspunsei eu văzînd că necunoscutul își repeta întrebarea. Ei sînt creștini de duminică, așa cum e întreaga Europă. Ei vorbesc de creștinism, atîta tot. Vă rog să nu condamnați o religie după faptele așa numiților ei credincioși.

— Dar e absurd, Sahib (termenul acesta, uzat de un student e batjocoritor ceea ce spuneți. Pentru că, dacă religia d-stră nu v-a făcut mai buni timp de două mii de ani aruncați-o și găsiți alta mai bună. Dar d-stră trimiteți misionari aici, în India. Dacă ați începe de la d-stră acasă ?

— Nu înțeleg de ce să mă confundați cu un englez, răspund eu, stînjedit că începeau să se strîngă ascultători.

— Dar sînteți și d-stră european. Și odată ce nu vă e rușine de ce fac frații d-stră în India, însemnează că nici nu vă interesează și atunci sînteți mărginiți, ori că vă e frică și atunci sînteți lași.

D-stră, probabil, nu vă interesați decît de Europa. D-stră sînteți popoare glorioase, civilizate și infailibile. D-stră sînteți albi. Dați-ne voie să vă disprețuim pînă la ură. Și vă sîntem superiori, oricît v-ați lăuda cu cărțile d-stră și filosofii d-stră în cari nu crede nimeni. Vă sîntem superiori pentru că noi știm tot despre Europa — iar d-stră nu știți nimic despre India. De ce ați venit d-stră în India ?

— Eu personal ? Ca să studiez limba și filosofia indiană.

— Și nu vă e rușine de ce-ați văzut de un an încoace ?

— Nu mă solidarizez cu nimeni, răspunsei eu strîns cu ușa. Sînt un apolitic. Nu voi sta decît cîțiva ani în India. Nu am timp să mă ocup cu altceva. Ce voiți ? D-stră sînteți un privilegiat : sînteți născut în India. Aveți timp și de polică. Eu mă voi întoarce în țara mea.

— Dar politica, în India, nu e politică. Lupta noastră pentru independență, *swaraj*, e concluzia necesară a întregii noastre metafizici. Știința care e principiul de bază al metafizicei și misticei indiene : că nimeni nu se poate mîntui prin altul, că nimeni nu-și poate ajunge calea, adevărul, libertatea, prin altul, Lupta noastră e consistentă cu însuși fundamentalul conștiinței noastre filosofice : că după cum sufletul nu poate ajunge *mukta* decît prin propriul său efort, tot așa India nu poate libera decît prin propriul ei efort. Nu acceptă ajutor din afară. Nu ni se poate da acest ajutor. Nimeni nu poate interveni în destinele altuia. Nu numai că nu are dreptul, dar nici nu poate. Știți

acesta din filosofia noastră. Atunci, cum crede Anglia că poate interveni în destinele Indiei, fără ca să producă o fărâde-lege cu urmări cîndva fatale ?

— Marea Britanie nici nu-și pune astfel de probleme.

— Cu atît mai rău pentru ea. Pentru că socotește dominația ei un act ceresc.

— Dar nu v-a dat, oare, o administrație mai bună ?

— Bine, sahib, dar aceasta nu are nici de-a-face cu India. Noi nu cerem o administrație excelentă. Noi cerem o administrație a noastră. Știu că va fi mai proastă, mai nehotărîtă, plină de lipsuri și de abuzuri. Dar va fi a noastră. Administrația britanică ne castrează, ne face conștiințe de sclavi, ne face lași. După o sută de ani de stăpînire engleză, în ciuda tuturor trenurilor, industriilor și orașelor moderne clădite de englezi, poporul indian e pe pragul degenerării. Traiul bun nu înseamnă nimic pentru un popor rob. Cei cari judecă astfel, sînt deja sclavi.

— Dar India, întrerup eu, India nu are o conștiință națională.

— La noi nici nu se pune problema națională, ca la d-estră în Europa. Pentru indieni, India nu e o țară sau o națiune. Sînt aici atîtea rase, atîtea religii, atîtea caste. Un european se pierde ca într-un haos, și se întreabă : care este India ? Ei bine, sahib, India pentru noi este Mama ! Chiar strigătul nostru revoluționar și imnul nostru național începe cu *Bande Mataram* ! „Plecăciune Mamei !“ Întreabă pe orice sărman, din orice colț al Indiei, ce numește el India, și-ți va răspunde : Mama. Lupta noastră nu e abstractă, pe principii, nici limitată de revendicări. Lupta noastră e o cruciadă pentru desrobirea mamei. De aceea nu e o luptă politică, ci o mistică : ajungem la libertate, cum spune Mahatma, prin purificare, prin renunțare la individual, prin non-violență, prin agonie.

Politica noastră e o ucenicie ascetică. Politicienii noștri își încep cariera prin renunțarea totală la funcție, la avere, la glorie, la orice posesiune pămîntească. Șefii noștri sînt mai săraci decît noi. Nouă nu ne trebuie genii politice, nici tactică politică. Mahatma nu e un geniu, e un sfînt. El nu are o metodă tactică, ci are sinceritate. Asta au recunoscut-o și cei mai înverșunați dușmani ai noștri. El e 'singurul om care a izbutit să stabilească sinceritatea în lupta politică.

— Și totuși, dacă nu va reuși ? Veți încerca alte metode, de pildă, metodele europene ?

— Avem și noi extrema noastră stîngă, centrele teroriste. Vom recurge la teroare numai cînd va abdica Mahatma. Dar

pînă atunci sîntem legați de cuvîntul dat lui Gandhi : non-violența.

— Dar terorismul e o metodă capitală din Europa.

— Deloc. E perfect încadrată în filosofia și politica noastră. Se află și în *Arthashastra* tratatul politic scris cu trei secole înainte de era creștină. Non-violența e pe planul satvic, tercare e pe planul rajasic ; prima prin contemplație, cealaltă prin izbucniri de energie. Dar amîndouă aparțin conștiinței indiene.

— Dar dacă nici prin teroare nu veți obține nimic ?

— Atunci rămîn aceștia (arată pe copiii răniți) să încerce altceva sau să reîncerce non-violența. Vedeți d-stră, aceasta nu e o luptă de ani, ci de generații. India știe să aștepte, pentru că India nu uită. Copilașii aceștia nu vor uita a doua campanie de dezobediență civilă. Chiar dacă vom fi înăbușiți acum, ei nu vor putea fi înăbușiți peste douăzeci de ani...

O tăcere penibilă. Îmi scot țigările ; îi ofer una.

— Mulțumesc, sahib, fratele meu a murit în închisoare, pentru că a boicotat fumatul țigărilor englezești...

Mă privește zîbind cînd renunț și eu de a fuma.

— Dacă cele ce v-am spus eu v-au dat de gîndit, încercați să nu mai fumați țigări englezești... Bună ziua, sahib...

Mă salută și pleacă, în tăcerea librăriei tixite. În acea zi de 22 aprilie n-am scris nimic în caietul meu.

CUPRINSUL

«Descoperirea» Indiei de către Mircea Eliade	5
Notă asupra ediției	24
Prefață la ediția a doua	25
Ceylan	29
Pelerinaj la Rameshwaram	33
Găzduire în Madura	36
Madras	38
110 Fahrenheit, ciclon direcția S.V.	42
Benares	46
Kumbh Mela la Allahabad	51
Amritsar și templul de aur	56
Jaipur	61
În Rajputana	68
Crocodili (dintr-un jurnal de vânătoare, 1931)	73
Jurnal himalayan, 1929	77
Vilegiatură la Darjeeling	81
Pe „Colina Tigrului“	84
Funeralii la Lebong	88
Intr-o mănăstire. Zok-Chen-Pa	91
Cînd vine monsoonul	95
Mănăstiri și pustnici din Himalaya (1930)	100
De la Delhi la Hardwar	100
Hardwar	104
Rishikesh	109
Swarga—Ashram	113
Viața ermiților în Swarga—Ashram	117
Peșterile din Brahmapuri	120
Cobra neagră	124
Leprosii	128
La granița Afganistanului (fragmente)	131
La Shantiniketan	139
Vorbește Rabindranath Tagore	144
Vorbește Srimati Devi	148
Durga, zeița orgiilor	151
De vorbă cu un naționalist indian	155

Redactor : VALENTIN BORDA
Tehnoredactor : ECATERINA ALBICI

Bun de tipar : 22.07.1991
Coli de tipar : 10

Lucrarea executată sub comanda nr. 10033
la Imprimeria Coresi, București
România

ISBN 973-48-0026-4

